

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historie – české dějiny v evropském kontextu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Barbora Hunčovská

Člověk a kůň ve vřavě bitevní.

Místo koní ve válečném prožitku vojáků první světové války

Man and Horse in the Turmoil of Battle.

Place of Horses in the War Experiences of First World War Soldiers

Praha 2017

vedoucí práce: prof. PhDr. Ivan Šedivý, CSc.

Poděkování

Srdečně děkuji prof. PhDr. Ivanu Šedivému, CSc. za všechnu podporu, trpělivost a zájem o vznik této práce. Děkuji doc. Mgr. Marii Š. Koldinské, Ph.D. za podporu a zájem o mou práci. Dále děkuji C. a K., H., K. a V. za morální podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. 8. 2017

Bc. Barbora Hunčovská

Abstrakt

Diplomová práce navazuje na autorčinu bakalářskou práci a rozvíjí jednu z jejích oblastí – vztah vojáků první světové války k válečným koním a jejich vnímání těchto zvířat. Široká škála vztahů vojáků a jejich koní je analyzována především na základě rozboru pramenů osobní povahy a umělecké produkce českých, britských a francouzských vojáků. Soubor písemných pramenů doplňuje analýza vizuálních pramenů, zejména fotografií, ilustrací a pohlednic. Vztah vojáků ke koním je tematizován prostřednictvím následujících otázek: Jakých podob vztah nabýval, jaké faktory jej utvářely a proměňovaly? Jaký význam měla pro vojáky blízkost zvířete a jak vypadalo jejich soužití? Jak vojáci nahlíželi na zapojení zvířat do války a jak snášeli jejich utrpení? Jak vypadal dobový diskurz o válečných koních? Diplomová práce předpokládá širší přesah zohledněním sociokulturních a antropologických aspektů vztahu člověk–kůň a jejich následným zakotvením do historického rámce.

Abstract

This master's thesis builds on the author's bachelor thesis and advances one of its fields – the relationship of First World War soldiers towards the war horses and the perception of these animals. The broad scale of soldiers' and horses' relations is studied primarily through the analysis of biographical documents produced by soldiers of Czech, British and French origin. Written primary sources are complemented by visual sources such as photographs, illustrations and postcards. In analysing the soldiers' relations towards their war horses, the following questions are asked: How exactly did they relate to the horses, which factors shaped and altered their relationships? How significant the presence and proximity of an animal was for the soldiers on the battlefield and what forms did their everyday coexistence take? How did the soldiers view the engagement of horses in warfare and how did they bear the horses' suffering? What was the contemporary portrayal and discourse of war horses? The thesis attempts at a wider overlap by incorporating the sociocultural and anthropological aspects of the human-horse relationship and inserting them into the historical framework.

Klíčová slova

první světová válka, kůň, zvíře, člověk a zvíře, voják, válečný prožitek

Keywords

First World War, horse, animal, human and animal, soldier, war experience

Obsah

1. Úvod	8
1.1 Stav dosavadního bádání a použitá literatura	10
1.2 Prameny pro výzkum tématu	14
2. Koně ve společnosti a armádě	19
2.1 Evropská společnost a zvířata před první světovou válkou	19
2.2 Armáda a koně v první světové válce	24
3. Vztah vojáků první světové války ke koním	28
3.1 Faktory utvářející vztah vojáků ke koním	28
3.2 Péče o koně	32
3.3 Soužití s koňmi a každodennost	37
3.3.1 Potíže a ocenění	40
3.4 Citové pouto, vřelost a zájem	46
3.4.1 Význam blízkosti zvířete	47
3.4.2 Vřelost pocíťovaná vůči koním	49
3.4.3 Přátelství, dávání jmen a maskoti	53
3.5 Lítost, soucit a citlivost vůči utrpení	58
3.5.1 Pláč	64
3.5.2 Vnímání mrtvých koní	67
3.5.3 Pocit nespravedlnosti ze zapojení koní do války	70
3.6 Lhostejnost, nezájem a přehlížení	73
3.7 Nevraživost, strach a odpor	76
3.7.1 Strach	77
3.7.2 Srovnávání hodnoty vojáků a koní	79

3.8 Násilí, krutost a zanedbávání	81
3.8.1 Bičování koní	83
3.9 Utrácení a jedení koní	86
4. Vnímání koní vojáky první světové války	92
4.1 Obraz koně ve válce	92
4.1.1 Kůň jako voják	93
4.1.2 Kůň jako vojákův přítel	96
4.1.3 Válečný kůň v populární vizuální kultuře	97
4.2 Hierarchie přepravních zvířat a proměny vnímání	100
4.3 Kůň jako stratifikační faktor v armádě	106
5. Závěr	114
6. Seznam použitých pramenů, literatury a dalších zdrojů	118
7. Přílohy	135
7.1 Textová příloha	135
7.2 Obrazová příloha	172

1. Úvod

Bojiště i zázemí fronty první světové války bylo plné koní. Všechny armády počátku 20. století byly na přepravě pomocí koní zcela závislé, ve velkém množství případů byli koně jediným prostředkem dopravy na frontě či v její blízkosti. Řada vojáků s koňmi pracovala a péče o ně byla každodenní náplní jejich služby. Ostatní vojáci se pravidelně setkávali s umírajícími koňmi či jejich mrtvými těly ležícími všude podél cest. Koně byli ve válce všudypřítomní a tato skutečnost dávala vzniknout širokému spektru vztahů vojáků k nim. Bojující muži s lítostí sledovali utrpení těchto zvířat, často si k nim vytvořili úzký vztah a silné citové pouto. Někteří psali svým koním básně a plakali nad jejich smrtí. Většina vojáků vnímala koně jako své spolubojovníky, kteří s nimi sdílí těžkosti války. Někteří je však považovali za přítěž a často je bili.

Předkládaná diplomová práce se zabývá širokou škálou vztahů vojáků první světové války ke koním a způsoby, jakými válečné koně vojáci vnímali a jak jejich působení ve válce nahlíželi. Cílem práce je určit, jaké místo váleční koně zaujímali ve válečném prožitku vojáků a jak spolužití s koňmi tento prožitek formovalo. Tato práce navazuje na mou předchozí bakalářskou práci, ve které jsem se zabývala všeobecnými podmínkami používání přepravních zvířat v první světové válce. Předkládaná diplomová práce rozvíjí vztah vojáků ke koním jako jednu z podoblastí, které bylo v předchozí práci věnováno jen minimum prostoru a která si zasloužila samostatnou studii.

Práce si pokládá následující otázky: Jakých podob nabýval vztah vojáků první světové války ke koním, jaké faktory jej utvářely a proměňovaly? Jaké bylo místo koní ve válečném prožitku vojáků a jak spolužití s koňmi tento prožitek formovalo? Jaký význam měla pro bojující vojáky blízkost zvířete? Jak válečné koně vojáci vnímali a jak nahlíželi na jejich zapojení do války? Jak snášeli a pomocí čeho popisovali utrpení a smrt koní ve válce? Jak vypadal dobový diskurz o válečných koních?

Na tyto otázky budu odpovídat pomocí analýzy pramenů osobní povahy (deníků, zápisků, pamětí a korespondence, a to především těch vydaných), vybraných administrativních pramenů (příručky a nařízení), dobových periodik, literární produkce vojáků a širokého spektra vizuálních pramenů (fotografií, kreseb, plakátů a pohlednic). Pozornost je přitom věnována nejen těm oblastem, které jsou v pramenech zmíněny, ale

také těm, které z nejrůznějších důvodů zmíněny nejsou. Mým úkolem je proto interpretovat obraz vztahů voják–kůň tak, jak nám jej podávají prameny, rekonstruovat možnou škálu těchto vztahů ve skutečnosti a následně oboje konfrontovat.

Práce je postavena především na pramenech a sekundární literatuře vztahujících se k armádě britské, rakousko-uherské a v menší míře francouzské. Většina tezí je proto formulována na základě srovnání těchto tří armád. Všude tam, kde to bylo možné, se však pokouším o zasazení do širšího kontextu všech bojujících armád. Při hodnocení výpovědí je vždy zohledněn původ vojáků, ať už sociální či národnostní, a okolnosti, za kterých výpověď vznikla. V práci jsou reflektovány sociokulturní a antropologické aspekty vztahu člověk–kůň a následně zakotveny do historického rámce. Celá práce je zasazena do širšího kontextu postojů evropské společnosti přelomu 19. a 20. století k pracujícím zvířatům a k zacházení s nimi.

Předkládaná práce je rozvržena do tří kapitol. Po přehledu dosavadní tematické literatury, využitých pramenů a metod v úvodu poskytne první kapitola stručné uvedení do situace, v níž evropská společnost a armády vstupovaly do první světové války. Nastíněno bude postavení koní a pracujících zvířat v evropské společnosti počátku 20. století a způsoby využití koní armádami. V druhé kapitole se již budu podrobně zabývat nejrůznějšími podobami a projevy vztahů vojáků ke koním. Zohledněny budou také faktory, které vztah ke koním ovlivňovaly a proměňovaly. Třetí kapitola nastíní obraz válečných koní v představivosti vojáků a dobové společnosti a dále několik aspektů, jejichž prostřednictvím vojáci koně vnímali. Nedílnou součástí předkládané práce je obsáhlá textová a obrazová příloha.

1.1 Stav dosavadního bádání a použitá literatura

Ačkoli se v posledních desetiletích stále více pozornosti věnuje emočnímu prožitku vojáků první světové války¹, místo válečných koní v tomto jejich prožitku dosud nebylo uspokojivě a systematicky zkoumáno. Stejně tak je v posledních letech možno sledovat velký nárůst společenskovedních a v menší míře i historických prací o zvířatech v lidské společnosti, nicméně skutečně odborných prací o jedné z důležitých oblastí – zvířatech ve válce – dosud vzniklo minimum. Následující kapitola je přehledem tematické literatury.

O tématu zvířat v první světové válce v posledních letech vyšlo v angličtině a částečně ve francouzštině mnoho publikací, lze dokonce říct, že se v současnosti jedná o velmi populární téma. Nicméně jde většinou o encyklopedické obrazové publikace různé kvality setrvávající u výčtu základních fakt a vybraných zajímavostí², případně se jedná o výstavní katalogy³ či jde o knihy určené dětskému publiku⁴. Pamětní publikace vydaná charitativní organizací *Blue Cross* se věnuje působení této organizace během první světové války (tehdy pod názvem *Our Dumb Friends League* pomáhala zprostředkovat zdravotní péči raněným válečným koním).⁵

Mezi odbornou historickou literaturu je možno zařadit práci Érica Barataye *Bêtes des tranchées. Des vécus oubliés* o zvířatech v první světové válce. Éric Baratay je zřejmě nejvýznamnější současný historik zabývající se dějinami zvířat a lidsko-zvířecích vztahů. Kromě zmiňované publikace je mimo jiné autorem průlomové práce o historii z pohledu zvířat (*Le Point de vue animal. Une autre version de l'histoire*), dále studie o pracujících zvířatech ve městě od konce 18. do poloviny 20. století (*Bêtes de somme. Des animaux au service de l'homme*) nebo nejnověji publikace o psaní zvířecích biografii (*Biographies animales. Des vies retrouvées*).⁶

¹ Pro aktuální přehled literatury na toto téma viz seznam literatury in: Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918*, Praha 2016.

² Např. Jean-Michel DEREIX, *Héros oubliés. Les animaux dans la Grande Guerre*, Paříž 2014; Neil R. STOREY, *Animals in the First World War*, Oxford 2014; Peter STREET, *Animals in the First World War*, Stroud 2016, výčet by mohl pokračovat.

³ Juliet GARDINER, *The Animals' War. Animals in Wartime from the First World War to the Present Day*, Londýn 2006 (výstava v Imperial War Museums); Damien BALDIN, *La guerre des animaux. 1914–1918*, Péronne 2007 (výstava v Historial de la Grande Guerre).

⁴ Jillian POWELL, *Animals in War*, Londýn 2012 vydaná ve spolupráci s Imperial War Museums.

⁵ Carmen SMITH, *The Blue Cross at War. 1914–18 and 1939–45*, Burford 1990.

⁶ Éric BARATAY, *Bêtes des tranchées. Des vécus oubliés*, Paříž 2013; Éric BARATAY, *Le Point de vue animal. Une autre version de l'histoire*, Paříž 2012; Éric BARATAY, *Bêtes de somme. Des animaux au service de l'homme*, Paříž 2011; Éric BARATAY, *Biographies animales. Des vies retrouvées*, Paříž 2017.

Dalším francouzským historikem zkoumajícím dějiny zvířat ve válce je Damien Baldin. Věnuje se jednak historické antropologii vztahů mezi lidmi a koňmi v první světové válce (zejména jeho stat' *De la contiguïté anthropologique entre le combattant et le cheval. Le cheval et son image dans l'armée française durant la Première Guerre mondiale*) a dále roli domácích zvířat ve francouzské společnosti 19. a 20. století.⁷

Sborník *Animals and War. Studies of Europe and North America* obsahuje řadu zajímavých studií, mezi jinými o vztahu vojáků ke koním během druhé světové války ve Finsku, o zobrazení subjektivity válečných koní v literárním díle či o přítomnosti zvířat ve válečných památnících.⁸

Zásadním a nedoceneným materiálem pro studium vztahu britských vojáků první světové války ke zvířatům je pramenná antologie Richarda Van Emdena *Tommy's Ark. Soldiers and Their Animals in the Great War* obsahující výběr pasáží z velkého množství osobních pramenů a pozůstalostí vojáků britské armády sloužících na západní frontě.⁹

Mladá badatelka Jane Flynn v roce 2016 obhájila dizertační práci *Sense and Sentimentality. The Soldier-Horse Relationship in the Great War* na University of Derby. Zabývá se v ní mytologickou rolí koně v britské národní identitě a vlivem mýtů na reprezentaci koní v první světové válce. Její práce však přes slibný záměr nechává mnoho položených otázek nezodpovězených a roli mýtu v zobrazování válečných koní nijak hlouběji neanalyzuje a neproblematizuje.¹⁰

⁷ Damien BALDIN, *Pour une anthropologie historique des relations hommes-animaux : le cas de l'armée française durant la Première Guerre mondiale (1914–1918)*. Kvalifikační práce na École des hautes études en sciences sociales, Paříž 2005; Damien BALDIN, *De la contiguïté anthropologique entre le combattant et le cheval. Le cheval et son image dans l'armée française durant la Première Guerre mondiale* [online], in: *Revue Historique des Armées*, n. 249, année 2007 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://rha.revues.org/473>; Damien BALDIN, *Les tranchées ont-elles enterré la cavalerie ? Entre disparition et mutation : la cavalerie française durant la Première Guerre mondiale*, in: *Guerres mondiales et conflits contemporains*, No 225, 2007, s. 7–20; Damien BALDIN, *La guerre des animaux. 1914–1918*, Péronne 2007 (výstavní katalog); Damien BALDIN, *Histoire des animaux domestiques. XIXe–XXe siècle*, Paříž 2014.

⁸ Ryan HEDIGER (ed.), *Animals and War. Studies of Europe and North America*, Leiden 2013; Riitta-Marja LEINONEN, *Finnish Narratives of the Horse in World War II*, in: Ryan Hediger (ed.), *Animals and War. Studies of Europe and North America*, Leiden 2013, s. 123–150; Paul HUEBENER, *Recognizing and Resisting Animal Subjectivity in Timothy Findley's The Wars*, in: Ryan Hediger (ed.), *Animals and War. Studies of Europe and North America*, Leiden 2013, s. 177–195; Hilda KEAN, *Animals and War Memorials. Different Approaches to Commemorating the Human-Animal Relationship*, in: Ryan Hediger (ed.), *Animals and War. Studies of Europe and North America*, Leiden 2013, s. 237–262.

⁹ Richard VAN EMDEN, *Tommy's Ark. Soldiers and Their Animals in the Great War*, Londýn 2011.

¹⁰ Jane FLYNN, *Sense and Sentimentality. The Soldier-Horse Relationship in the Great War*. Dizertační práce obhájená na University of Derby, Derby 2016; Jane FLYNN, *Sense and sentimentality: a critical*

Odhlédneme-li od prací dotýkajících se přímo nejrůznějších rozměrů vztahu vojáků ke koním, zůstane několik dalších prací, které se zabývají obecnými aspekty používání koní v první světové válce. Graham Winton se ve své publikaci *'Theirs Not To Reason Why'. Horsing the British Army 1875–1925* obsáhle věnuje administrativním stránkám používání koní v britské armádě v období od 70. let 19. století do roku 1918. Publikace je však nedostatečně ozdrojovaná a mnohdy uvádí i nepřesné údaje.¹¹ Spolehlivější je v tomto ohledu studie Johna Singletona.¹² David Kenyon se zabývá britskou kavalerií v první světové válce.¹³ Organizačnímu zajištění koní v rakouské (rakousko-uherské) armádě je věnována kapitola v publikaci *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Band V. *Die Bewaffnete Macht*.¹⁴ Všeobecným aspektům používání koní v první světové válce jsem se věnovala také ve své bakalářské práci.¹⁵

Rolí koní v búrských válkách se částečně zabývá velmi podnětná práce Sandry Swart o sociálních dějinách koní v Jižní Africe.¹⁶ O místě koní v urbanizované společnosti 19. století pojednává studie dvojice autorů *The Horse in the City. Living Machines in the Nineteenth Century*.¹⁷ Pro vztah člověka a koně ve starším období uvedme slovenskou publikaci Daniely Dvořákové *Kůň a člověk v stredoveku. K spolužitíu človeka a koňa v uhorskom kráľovstve*.¹⁸

Dnes již zastaralou, přesto přespříliš a stále znovu citovanou publikací k tématu zvířat ve válkách je britská práce populárně naučného žánru *Animals in War* autorky Jilly Cooper, poprvé vydaná roku 1983.¹⁹ Za její modernější obdobu je možno

study of the influence of myth in portrayals of the soldier and horse during World War One, in: *Critical Perspectives on Animals in Society. Proceedings of the Conference held at the University of Exeter, UK, 10 March 2012*, Exeter 2013, s. 25–29; Jane FLYNN, *Humanity, Efficiency and Economy. The Soldier-Horse Relationship in the British Army during the First World War*, nepublikovaný rukopis.

¹¹ Graham WINTON, *'Theirs Not To Reason Why'. Horsing the British Army 1875–1925*, Solihull 2013.

¹² John SINGLETON, *Britain's Military Use of Horses 1914–1918* [online], *Past & Present*, No. 139 (May, 1993), s. 178–203 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/651094>.

¹³ David KENYON, *Horsemen in No Man's Land. British Cavalry and Trench Warfare 1914–1918*, Barnsley 2011.

¹⁴ Das Pferdewesen, in: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Band V. *Die Bewaffnete Macht*, Vídeň 1987, s. 572–577.

¹⁵ Barbora HUNČOVSKÁ, *Zvíře na bojišti I. světové války: koně a přepravní zvířata*. Bakalářská práce obhájená na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2014.

¹⁶ Sandra SWART, *Riding High. Horses, Humans and History in South Africa*, Johannesburg 2010.

¹⁷ Clay McSHANE – Joel A. TARR, *The Horse in the City. Living Machines in the Nineteenth Century*, Baltimore 2007.

¹⁸ Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Kůň a člověk v stredoveku. K spolužitíu človeka a koňa v uhorskom kráľovstve*, Budmerice 2007. Viz také Daniela DVOŘÁKOVÁ a kol., *Člověk a svet zvierat v stredoveku*, Bratislava 2015.

¹⁹ Jilly COOPER, *Animals in War* [online], Londýn 2000 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.scribd.com/doc/207355709/Animals-in-War-Jilly-Cooper>.

považovat populárně naučnou publikaci Johna M. Kistlera *Animals in the Military. From Hannibal's Elephants to the Dolphins of the U.S. Navy*.²⁰

Koním ve vojenských dějinách Francie je věnováno jedno číslo časopisu *Revue Historique des Armées* z roku 2007.²¹ Kulturním dědictvím koní ve francouzské společnosti se zabývají dvě čísla časopisu *In Situ. Revue des patrimoines*.²² O historické antropologii zvířat vyšlo číslo časopisu *Historische Anthropologie*.²³

Při vzniku této práce jsem využila i literatury o širších aspektech válečného prožitku vojáků první světové války, na prvním místě práci Jiřího Hutečky *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918* o emocionálním světě českých vojáků²⁴ a několik dalších studií²⁵. Sloužily mi také teoretické studie o využití pramenů osobní povahy.²⁶ Pro zasazení do kontextu byly využity i vybrané práce o místě zvířat v lidské společnosti v posledních stoletích a o nejruznějších souvislostech a historickém kontextu soužití zvířat a lidí v minulosti.²⁷

²⁰ John M. KISTLER, *Animals in the Military. From Hannibal's Elephants to the Dolphins of the U.S. Navy*, Santa Barbara 2011.

²¹ *Le cheval dans l'histoire militaire*. *Revue Historique des Armées* [online], N. 249, année 2007 [cit. 2017-07-23]. Dostupné na: <http://rha.revues.org/427>.

²² *Le cheval et ses patrimoines (1ère partie)*. In *Situ. Revue des patrimoines* [online], N. 18, année 2012 [cit. 2017-07-25]. Dostupné na: <https://insitu.revues.org/9542>; *Le cheval et ses patrimoines (2e partie)*. In *Situ. Revue des patrimoines* [online], N. 27, année 2015 [cit. 2017-07-25]. Dostupné na: <https://insitu.revues.org/11901>.

²³ *Historische Anthropologie*. Jg. 19, Heft 2, 2011 (*Tierische (Ge)Fährten*).

²⁴ Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918*, Praha 2016.

²⁵ Daniel BUBENÍK, *Každodenní realita českých účastníků první světové války*. Diplomová práce obhájená na Katedře obecné antropologie Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2009; Daniel BUBENÍK, *Vojáci císaře pána. Identity, prožitky a národní (po)vědomí českých účastníků první světové války*. Disertační práce obhájená na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2016; Edward A. GUTIÉRREZ, *Doughboys on the Great War. How American Soldiers Viewed Their Military Experience*, Lawrence 2014; Oto LUTHAR (ed.), *The Great War and Memory in Central and South-Eastern Europe*, Leiden–Boston 2016; Dalibor VÁCHA, *Život v legiích. Českoslovenští dobrovolci na Rusi 1914–1918*. Disertační práce obhájená na Historickém ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2011.

²⁶ Milada SEKÝRKOVÁ (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006; Gabriela DUDEKOVÁ, *Zajatci v prvej svetovej vojne – význam a miesto memoárov pri výskume*, in: Milada Sekyrková (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006, s. 221–241; Jitka ZABLOUDILOVÁ, *Vzpomínky českých válečných zajatců z I. světové války*, in: Milada Sekyrková (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006, s. 207–220; Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002.

²⁷ Lenka PINZOVÁ, *Vlastnictví domácích zvířat a civilizační proces*, in: Jan Horský – Linda Hroníková – Marco Stella et al., *Natura et cultura I. Antropologická bádání mezi empirií a interpretací*, Praha 2014, s. 137–149; Hilda KEAN, *Challenges for Historians Writing Animal-Human History: What is Really Enough?*, in: *Anthrozoös* 25/2012, Supplement, s. 57–72; Vendula KAŠPAROVÁ – Mirka ULIČNÁ – Martin HÁJEK, *Laické pojetí spravedlnosti a nespravedlnosti v zacházení se zvířaty*, in: Martin HÁJEK a kol., *Praktiky ne/spravedlnosti: pojmy, slova, diskurzy*, Praha 2007, s. 190–233; Dorothee BRANTZ (ed.), *Beastly Natures. Animals, Humans, and the Study of History*, Charlottesville 2010; Tadeáš KOVAŘÍK, *Kůň v české frazeologii, příslovích a pohádkách (Příspěvek ke studiu jazykového obrazu*

1.2 Prameny pro výzkum tématu

V následující části se podrobněji zabývám popisem využitých pramenů a následně zhodnocením vypovídací hodnoty některých z nich.

Druhy pramenů

Prameny osobní povahy

Pro analýzu vztahů vojáků ke koním jsem vycházela v první řadě ze souboru dvacítky vydaných deníků, pamětí, zápisníků či korespondence vojáků první světové války, a to především českého původu. Dále mi byla významným zdrojem antologie *Tommy's Ark*²⁸ sestávající z pramenů osobní povahy vojáků britské armády. Jako třetí zdroj dokumentů osobní povahy mi sloužily internetové databáze zdigitalizovaných archivních pramenů vztahující se především k britské armádě. Cenné výňatky z pramenů mi poskytla i sekundární odborná literatura. V jednom případě byl využit nepublikovaný deník ze soukromého archivu.

Administrativní prameny

Pro rekonstrukci předepsaných a žádaných podob vztahu vojáků ke koním mi byly bohatým zdrojem administrativní prameny, a to zejména armádní předpisy a příručky upravující zacházení s koňmi a výcvik vojáků s koňmi pracujících. Využila jsem fondu předpisů rakousko-uherské armády ve sbírkách Vojenského ústředního archivu – Vojenského historického archivu v Praze a dále digitalizovaných předpisů a příruček britské a německé armády pocházejících především z archivních internetových databází.

Periodika

Zajímavým zdrojem pro mě byla dobová periodika, ať už běžný periodický tisk, speciální periodika vzniklá za účelem dokumentování války nebo tzv. zákopové noviny – tiskoviny vydávané armádou nebo samotnými vojáky a určené právě vojákům. První dvě kategorie poskytují především pohled na oficiální podobu války, tak jak byla

světa). Bakalářská práce obhájená na Ústavu českého jazyka a teorie komunikace Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2013; Petra TRACHTMANOVÁ, *Dívání se na krutost ke zvířatům. Visuální kultura zachycující krutost ke zvířatům*. Bakalářská práce obhájená na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2013; Tereza VANDROVCOVÁ, *Sociologie zvířat: přehledová stat' o oboru Human-Animal Studies*, in: Naše společnost 1/2015, ročník 13, s. 23–33 a další.

²⁸ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, Londýn 2011.

předkládána široké civilní veřejnosti. Poslední zmíněný druh tiskovin, zákopové noviny, nabízí méně idealizovaný a formalizovaný obraz války, umožňuje nám pohlédnout do každodennosti vojáků jako málokterý jiný pramen, ale hlavně otiskuje řadu cenných literárních děl z pera samotných vojáků.

Beletrie a literární tvorba

Literární tvorba vojáků, a to především básně, jsou zcela zásadním pramenem pro rekonstrukci toho, jaký obraz válečných koní byl široké veřejnosti i vojákům předkládán, a jak si společnost i vojáci válečné koně představovali. Proto jsem hned několik těchto básní i s překladem zařadila do příloh. Básně pocházejí z básnických sbírek či dobových periodik. Kromě nich jsou v práci i v příloze zahrnuty pasáže z vybraných beletristických zpracování, ať už jde o tvorbu literátů či prostých vojáků.²⁹ Využila jsem i oficiálních plukovních kronik vzniklých po válce, a to jednu rakousko-uherskou a jednu britskou.

Vizuální prameny

Velmi důležitým pramenem pro mě byly i prameny vizuální, a to fotografie, výtvarná díla z produkce vojáků, jako například kresby v denících, a oficiální výtvarná propagační produkce jako plakáty, pohlednice a ilustrace. Fotografie nejen zajímavým způsobem zobrazují podoby vztahů vojáků s koňmi, zároveň ale zachycují množství věcí, které se do písemných pramenů vůbec nedostaly, ať už pro nedostatek času a prostoru či pro svoji mundánnost a pocit pisatelů, že takové věci není třeba písemně zachycovat. Oficiální propagační produkce nám pak stejně jako literární tvorba umožňuje sledovat obraz ideálního vztahu vojáka a koně, který byl společnosti i vojákům předkládán. V práci jsem vycházela ze souboru jednoho tisíce fotografií převážně z digitalizovaných fondů archivů a muzeí a z internetových databází (Imperial War Museums, Britannica ImageQuest a další) či z fotoarchivu Vojenského ústředního archivu – Vojenského historického archivu v Praze, a dále ze souboru zhruba dvou set pohlednic a stejného množství plakátů, kreseb a ilustrací.

²⁹ Báseň *Raport* vzniklou před válkou zahrnují pro její možný vliv na české vojáky; jde o předobraz válečných koní, s kterým se vojáci jako čtenáři mohli setkat a který mohl ovlivnit jejich pozdější vnímání. Pasáž z románu *Na západní frontě klid* vzniklého po válce zahrnují proto, že přímo navazoval na válku, vycházel ze stále živého prožitku války a lze jej tedy stále považovat za přímé svědectví. Navíc se jedná o jeden z nejemblematičtějších a nejznámějších popisů válečných koní vůbec.

Pro získání výše popsaných pramenů byly využity následující internetové databáze: Digitální studovna Ministerstva obrany ČR, Imperial War Museums Collections, The First World War Poetry Digital Archive & The Great War Archive of University of Oxford, Europeana 1914–1918, Canadian War Museum Collections, Early Canadiana Online, Papers Past of National Library of New Zealand, Cambridge Books Online, Revues en sciences humaines et sociales, Encyclopaedia Britannica Image Quest.

Skladba pramenů osobní povahy

Již v úvodu práce bylo nastíněno, že jsem pro svou analýzu využila primárně pramenů vztahujících se k armádě britské, rakousko-uherské a v menší míře francouzské. Prameny k britské armádě přitom částečně zahrnují i provenienci kanadskou, australskou a novozélandskou. Z pramenů k armádě rakousko-uherské jsem se soustředila na prameny české. Tento výběr nevyhnutelně ovlivňuje výsledky analýzy, proto teze formulované v předkládané diplomové práci považujeme za relevantní především pro tato tři zmíněná prostředí – britské, české a francouzské. Tam, kde to bylo možné a praktické, jsem se však snažila zohlednit širší evropský kontext.

Stejně jako národnostní původ autorů pramenů ovlivňuje naše závěry a výsledky i jejich původ sociální a jejich pozice v armádě, ať už tím máme na mysli hodnost či specializaci. Většina využitých pramenů českých vojáků pochází od osob ze střední společenské třídy, čemuž víceméně odpovídají i jejich hodnosti v armádě – většinou hodnost nejnižší či nižší důstojnická, avšak zahrnuto je i několik vojáků s vyšší důstojnickou hodností. U britských vojáků je tento poměr o něco vyrovnanější. Co se týče specializací, při výběru pramenů jsem se soustředila na vojáky dělostřelectva a pěchoty, a to z toho důvodu, že jsou nejčastější (nejen co do počtu vojáků v armádě, ale i s ohledem na vydané prameny) a umožňují tak formulovat teze relevantní pro co nejširší spektrum vojáků. U dělostřelců lze navíc předpokládat větší množství zmínek o koních, jelikož s nimi častěji pracovali. Vyrovnaný je poměr vojáků pocházejících z venkovského a městského prostředí a taktéž jejich úroveň vzdělání.

Analýza vypovídacích možností osobních pramenů

Nezbytným předpokladem práce s prameny osobní povahy je teoretická reflexe jejich vypovídací hodnoty a možností a mezí jejich interpretace. Při práci s prameny osobní povahy vojáků první světové války před námi leží důležitá otázka – kdo jsou jejich autoři, a jakou část populace představují? Deníky a zápisky si ve válce psali především vzdělanější a sečtější vojáci střední nebo vyšší společenské třídy. Vojáci z nižších městských a venkovských vrstev neměli obvykle ve zvyku produkovat písemné záznamy o svém životě a tudíž ani ze svého působení ve válce nezanechali žádné souvislé písemné prameny. Jakoukoli práci založenou na osobních pramenech vojáků této doby je proto třeba psát s vědomím, že zachycuje výhradně pohled středních a vyšších vrstev. Tak je tomu do velké míry i v případě této práce.³⁰

Při hodnocení toho, nakolik se vojáci o koních ve svých písemných pramenech zmiňují, je nutno zohledňovat několik aspektů. První v řadě je cenzura a autocenzura. Vojáci své deníky či zápisky psali většinou tajně a s vědomím, že v případě nalezení by jim problematiku či kritické pasáže mohly způsobit těžkosti. Ani do tajně vedených deníků proto nezaznamenávali vše.³¹ Přímá cenzura i autocenzura se samozřejmě týkala korespondence, vojáci si byli vědomi toho, že příliš otevřený popis válečných událostí může způsobit zadržení dopisu. Zároveň však při popisu válečných událostí hrál velkou roli i fakt, že vojáci nechtěli stresovat a vystrašit své blízké. Nechávali si tak pro sebe dramatické a drastické popisy bojů či krajiny po boji.³²

Dalším aspektem je ten, že mnozí pisatelé vzhledem k prostorovým i časovým podmínkám museli být selektivní vzhledem k tomu, co se rozhodnou do svých deníků zaznamenat a co ne. Mnoho vojáků zjevně nevnímalo jako nutné zapisovat skutečnost, že zásoby a děla přemísťují koně. Něco takového bylo totiž samozřejmé a banální a ze stylu mnoha deníků je zřejmé, že takovou věc nepovažovali vojáci za důležitou. Všudypřítomnost koní na frontě tudíž paradoxně vedla k jejich neviditelnosti. Koně byli

³⁰ Ke specifikům a úskalím práce se vzpomínkami z první světové války viz Gabriela DUDEKOVÁ, *Zajatci v prvej svetovej vojne – význam a miesto memoárov pri výskume*, in: Milada Sekyrková (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006, s. 221–241.

³¹ O tom se zmiňuje jeden z námi zkoumaných vojáků, český lékař Bohuslav Bouček, který si do deníku zpětně zapsal o poměrech českých dobrovolníků v Srbsku: „*O těchto věcech jsem nikdy nic nepsal, bál jsem se, že každé chvíle mi mohou zkonfiskovat zápisník, a to by bylo choulostivé.*“ Bohuslav BOUČEK, *Prosím, aby zápisník byl odevzdán mé ženě jako pozůstalost*, Praha 1998, s. 145.

³² Příkladem tohoto přístupu jsou například Šrámkovy *Listy z fronty* adresované jeho ženě – obsahují většinou jen osobní vyznání, každodenní život na frontě zachycují minimálně. Fráňa ŠRÁMEK, *Listy z fronty. Výbor z korespondence 1915–1918*, Praha 1956. O cenzuře a autocenzuře dopisů českých vojáků za války podrobněji např. D. BUBENÍK, *Každodenní realita českých účastníků první světové války*, s. 21an.

všude, proto mnozí vojáci neměli potřebu se o nich v denících zmiňovat.³³ Nicméně to, že o koních pisatelé nepsali, nemusí vždy nutně znamenat, že si jejich přítomnost neuvědomovali a nevnímali. I proto považují za důležité kombinovat prameny osobní povahy například s fotografiemi, které zachycují řadu skutečností, které se do deníků a paměti nedostaly.

Selektivnost toho, co prameny osobní povahy zachycují, ilustruje i fakt, že některé zásadní věci v pramenech mohou zcela chybět. Zejména se to týká vlastních prohrůšků – jako příklad za všechny uvedme častou absenci zmínek o krutostech vlastní armády na srbských civilistech v egodokumentech rakousko-uherských vojáků, zatímco egodokumenty srbské jsou jich plné.³⁴ Podobně se v pramenech osobní povahy takřka vůbec neseťkááme s přiznáním k vlastnímu násilí a krutosti na koních, ačkoli zprostředkovaně víme, že se násilí na koních dělo. Pozornost proto v této práci bude věnována nejen těm oblastem, které jsou v pramenech výslovně zmíněny, ale také těm, které z nejrůznějších důvodů zmíněny nejsou.

³³ Jiří Hutečka navíc uvádí, že muži nebyli zvyklí vyjadřovat své emoce, a o to více písemnou formou jako byly dopisy či deníky. J. HUTEČKA, *Muži proti ohni*, s. 95.

³⁴ Daniela SCHANES, *Between Reality and Imagination. Changing Memories of the Serbian Theatre of War*, in: Oto Luthar (ed.), *The Great War and Memory in Central and South-Eastern Europe*, Leiden–Boston 2016, s. 55–70, zde s. 68.

2. Koně ve společnosti a armádě

Tato kapitola představuje nezbytné uvedení do stavu, ve kterém evropská společnost a její armády vstupují do první světové války. Nejprve poskytne krátký přehled vztahu dobové evropské společnosti ke koním a pracujícím zvířatům, který je nezbytným kontextem pro správné zhodnocení vztahu, který ke koním měli vojáci. Abychom porozuměli tomu, jakou úlohu hráli koně pro vojáky první světové války, musíme také alespoň v základních obrysech nastínit využití koní v armádě počátku 20. století.

2.1 Evropská společnost a zvířata před první světovou válkou

Vztah vojáků první světové války ke koním je nezbytně nutné sledovat v širokém kontextu postavení pracujících koní ve společnosti přelomu 19. a 20. století. Proto v této podkapitole nastíníme postoj evropské společnosti ke zvířatům obecně a k pracujícím zvířatům zvlášť a následně přehled iniciativ za zlepšení jejich postavení.

Od 18. století se v evropské společnosti rodí nový vztah mezi člověkem a zvířetem. Rozšiřuje se vlastnictví domácích zvířat, roste vnímavost vůči zacházení se zvířaty a zvyšuje se citlivost vůči jejich utrpení. Špatné zacházení začíná být trestáno a potlačováno, krutost a násilí vůči zvířatům je společností stále méně tolerováno. Nejpozději od poloviny 18. století rychle rostou snahy o eliminaci krutých zvyků a praktik. Vznikají osobní iniciativy usilující o šíření myšlenky lepšího zacházení s pracujícími zvířaty.³⁵ V první polovině 19. století jsou zakládány první společnosti bojující proti krutosti na zvířatech, které se snaží vylepšit postavení pracujících zvířat a prosadit jejich legislativní ochranu. Evropské země postupně zavádějí zákony zakazující krutost na zvířatech. Humánní zacházení se zvířaty začíná být evropskou veřejností vnímáno jako jeden ze znaků civilizované společnosti.

Evropská společnost počátku 20. století byla i v nejnávyspělejších oblastech stále do velké míry závislá na koňské přepravě. I přes postupující elektrifikaci a motorizaci

³⁵ Zmíňme zde jeden z prvních takových počinů, moralizující sérii čtyř rytin *Four Stages of Cruelty* (Čtyři stádia krutosti) Williama Hogartha z roku 1751. Autor na nich kritizuje týrání zvířat a snaží se dokázat, že krutost na zvířatech vede ke krutosti k lidem. Mimo jiné pranýřuje kočí a vozky, kteří bijí svoje kočárové koně. Rytiny byly šířeny mezi lid a jejich dopad se znatelně projevil v přísnějším postupu magistrátů anglických měst vůči pachatelům týrání zvířat.

tažní koně stále zastávali velkou část dopravy ve městě a takřka všechnu dopravu na venkově.³⁶ Koně byli využíváni i na práci v průmyslu, dlouho do 20. století například koně pracovali v dolech, kde tahali vozíky s uhlím. Využívání zvířat na práci bylo na počátku 20. století stále běžnou součástí každodenního života.³⁷ Do velké míry právě díky pracujícím koním a konfrontaci městské společnosti s jejich utrpením přitom vzniká hnutí na ochranu zvířat a zákony zakazující krutost na zvířatech.

První zákon upravující zacházení se zvířaty byl vydán v roce 1822 ve Velké Británii a zakazoval kruté zacházení s dobytkem včetně koní. V habsburské monarchii lze za první zákon zakazující krutost na zvířatech považovat dekret dvorské kanceláře z roku 1846. Zakázány a trestány však podle něj byly pouze ty případy týrání zvířat, které se odehrávaly na veřejnosti, vyvolávaly pohoršení a urážely tak dobrý vkus přihlížejících.³⁸ Ve Francii byl obdobný zákon vydán o dva roky později.³⁹

První společnost zabývající se ochranou zvířat byla založena v roce 1824 ve Velké Británii pod názvem *Society for the Prevention of Cruelty to Animals* (Společnost pro předcházení krutosti na zvířatech), od roku 1840 pod patronátem královny jako *Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals* (Královská společnost pro předcházení krutosti na zvířatech). Soustředila se na prosazování lepších životních podmínek pracujících zvířat, zejména tažných koní v uhelných dolech a v pouliční dopravě. V Německu byl první spolek na ochranu zvířat, *Vaterländische Verein zur Verhütung von Tierquälerei* (Vlastenecký spolek pro předcházení týrání zvířat), založen v roce 1837 ve Stuttgartu.⁴⁰ Prvním spolkem v habsburské monarchii byl vídeňský *Niederösterreichischer Verein gegen Misshandlung der Tiere* (Dolnorakouský spolek proti krutému zacházení se zvířaty, později *Wiener Tierschutzverein*) založený v roce 1846 na popud dramatika Ignaze Franze Castelliho. V roce 1895 začal spolek

³⁶ Například ještě v roce 1905 v Praze operovala koněspřežná tramvaj. O všudypřítomné existenci koní ve městě přelomu 19. a 20. století viz práci Clay McSHANE – Joel A. TARR, *The Horse in the City. Living Machines in the Nineteenth Century*, Baltimore 2007.

³⁷ Damien Baldin význam koní pro společnost první dekády 20. století dokládá údajem, že ve Francii dosáhlo množství koní svého historického maxima roku 1913, přičemž většina koní byla stále používána na práci v zemědělství, v průmyslu, v dopravě či v armádě, nešlo tedy primárně o zvířata chovaná pro zábavu, jak je tomu dnes. D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 3.

³⁸ Dekret číslo 42 996 stanovil: „Každý akt týrání zvířete, spáchaný na veřejnosti a vyvolávající pohoršení, bude považován za policejní přečin a jako takový trestán.“ Sonja METZKER, „Widerstand unerwünscht“. *Der Wiener Neustädter Tierschützerprozess im Spiegel der österreichischen Printmedien*. Diplomová práce obhájená na Universität Wien, Vídeň 2015, s. 27.

³⁹ I ten se omezoval pouze na krutost páchanou ve veřejném prostoru. D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 4.

⁴⁰ Pro přehled zmíněných společností například Mieke ROSCHER, *Tierschutz- und Tierrechtsbewegung – ein historischer Abriss*, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament*. Jg. 62, 8–9/2012 (Mensch und Tier), s. 34–40.

poskytovat pomoc vyčerpaným vídeňským tažným koním.⁴¹ Ve stejném roce jako v Rakousku byla ve Francii založena *Société de protection des animaux* (Společnost na ochranu zvířat).⁴² V roce 1909 byla založena britská *The Pit Ponies Protection Society* (Společnost na ochranu důlních koní), později známá jako *The National Equine Defence League* (Národní liga pro obranu koní), která se přímo soustředila na ochranu pracujících koní. Mezi její členy patřili literáti Jerome K. Jerome a Jack London. Snahy této společnosti při prosazování zákonů před první světovou válkou podporoval také tehdejší ministr vnitra Winston Churchill.

Zásadním momentem v šíření povědomí o úředu pracujících koní bylo vydání románu *Černý krasavec* (*Black Beauty*, 1877) britské autorky Anny Sewell. Dobový bestseller, dodnes považovaný za jednu z nevlivnějších knih svého druhu, je antropomorfizujícím vyprávěním tažného koně, který je týrán svými majiteli. Román vzbudil pobouření veřejnosti a vedl k zákazu některých nejškodlivějších praktik ve využívání koňské práce nejen v Británii, ale i v několika dalších zemích.⁴³

Téma pracujících a válečných koních se odrazilo i v dalších dílech evropské literatury, přičemž některá z nich mohla mít vliv i na vnímání koní vojáky první světové války. Protiválečný román Berthy von Suttner *Odzbrojte!* (*Die Waffen Nieder!* 1889; česky 1896)⁴⁴ obsahuje pasáž o umírajících koních v dánsko-německé válce. Tato pasáž mohla evropské vojáky významně ovlivnit, jelikož představuje již zformovaný pohled na úlohu koní ve válce a otevřeně vyslovuje kritiku válečného využívání zvířat. Svou roli sehrál na konci 19. století i román Émila Zoly *Germinal* (1885).⁴⁵ V tomto ostře kritickém díle popisujícím životní podmínky horníků v uhelných dolech jsou mezi lidskými postavami i dvě zvířecí – tažní koně Trompette a Bataille pracující v důlních šachtách. Ač nejde přímo o koně válečné, odkazují jejich postavy na těžký úděl všech pracujících zvířat, a zejména scény popisující jejich smrt se staly vlivným momentem v literatuře. Českým čtenářům mohla být známá i báseň *Raport* od Fráni Šrámka (1905) [Text 9.] popisující smrt koně raněného v bitvě.

⁴¹ *Wiener Tierschutzverein* [online], Wien Geschichte Wiki [cit. 2017-08-04]. Dostupné na: https://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Wiener_Tierschutzverein.

⁴² D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 4.

⁴³ Anna SEWELL, *Black Beauty*, b. m. 1877, česky Anna SEWELL, *Černý krasavec*, Praha 1972. Více viz Hilda KEAN, *Animal Rights. Political and Social Change in Britain since 1800*, Londýn 1998.

⁴⁴ Berta ze SUTTNERŮ, *Odzbrojte!*, Praha 1896.

⁴⁵ Émile ZOLA, *Germinal*, Praha 1970.

I v předválečných Čechách bylo násilí na pracujících zvířatech odsuzováno. Český senzacionalistický ilustrovaný deník *Pražský ilustrovaný kurýr* v roce 1898 odsuzuje kočího, který bil své koně (ačkoli podobné zprávy měly spíše charakter bulvárního hledání skandálních událostí, o kterých by bylo možno psát).⁴⁶

Ze skutečnosti, že téměř všechny dobové zákony zakazující krutost ke zvířatům se omezovaly na násilí prováděné ve veřejném prostoru, je patrné, že násilí na zvířatech bylo z počátku odsuzováno primárně z toho důvodu, že pohoršovalo mravy. Zájem samotných zvířat se do popředí dostával teprve později. Často je zmiňována i skutečnost, že všechny tyto zákony byly zaměřeny především proti nižším společenským třídám a zakazovaly praktiky rozšířené mezi chudinou (například kohoutí zápasy), zatímco praktiky oblíbené mezi šlechtou (hony na lišku nebo rybaření) ponechávaly stranou.⁴⁷

Závěrem můžeme konstatovat, že evropská společnost vstupuje do první světové války v kontextu jednoznačně zvýšené citlivosti vůči utrpení zvířat, a to především těch pracujících, jako byli koně. Pro podrobnější seznámení s proměnou postavení zvířat v evropské společnosti v průběhu 18. až počátku 20. století čtenáře odkazují na další literaturu.⁴⁸

⁴⁶ „Vratislavskou ulicí na Vyšehradě jel předevčírem odpoledne kočí Josef Zonek u povozníka p. Václava Sochy v Braníku zaměstnaný s tak těžkým nákladem cihel, že koně nemohli povoz utáhnouti. Když pak surovec za to ubohá zvířata do hlavy tloukl, byl přivolán strážník, který výjevu tomu učinil konec a kočího oznámil ku potrestání.“ (*Pražský ilustrovaný kurýr*, 11. března 1898.) Cit. dle Jakub MACHEK, *Počátky populární kultury v českých zemích. Tištěná média a velkoměstská kultura kolem roku 1900*, Příbram 2017, s. 181–182.

⁴⁷ „... regulace krutosti odrážely spíše sociálně mocenské vztahy, než zájem o zvíře.“ P. TRACHTMANOVÁ, *Dívání se na krutost ke zvířatům*, s. 27. Trachtmanová také uvádí: „Odmítavý přístup ke krutosti a týrání zvířat... nevedl totiž ke konci krutých praktik na zvířatech, ale k jejich odstranění z dosahu oka veřejnosti,“ a dále, „Tím, jak se idea krutosti spojila s neviditelností, s nemožností pohledu na utrpení, začala být moderní společnost stále více přesvědčena o své vlídnosti.“ Tamtéž, s. 27 a 28.

⁴⁸ Řada *A Cultural History of Animals*, zejm. sv. 4: Matthew SENIOR (ed.), *A Cultural History of Animals in The Age of Enlightenment*, Londýn 2014 a sv. 5: Kathleen KETE (ed.), *A Cultural History of Animals in The Age of Empire*, Londýn 2014; Aubrey MANNING – James SERPELL (eds.), *Animals and Human Society. Changing Perspectives*, Londýn–New York 2003, zejm. kapitoly 5–7 (Andreas-Holger MAEHLE, *Cruelty and Kindness to the 'Brute Creation'. Stability and Change in the Ethics of the Man-Animal Relationship, 1600–1850*, s. 81–105; Harriet RITVO, *Animal in Nineteenth-Century Britain. Complicated Attitudes and Competing Categories*, s. 106–126; James SERPELL – Elizabeth PAUL, *Pets and the Development of Positive Attitudes to Animals*, s. 127–144.); Hilda KEAN, *Animal Rights. Political and Social Change in Britain since 1800*, Londýn 1998; Damien BALDIN, *Histoire des animaux domestiques. XIXe–XXe siècle*, Paříž 2014; Éric BARATAY, *Bêtes de somme. Des animaux au service de l'homme*, Paříž 2011.

Symbolická role koní

Zmíňme zde ještě v krátkosti symbolickou roli koní v evropské společnosti, a to zejména s ohledem na roli vojenskou. Kůň je již od starověku symbolem bohatství a atributem vyššího společenského postavení, a to nejen ve společnosti aristokratické, ale i venkovské.⁴⁹ Zároveň je kůň symbolem síly a moci, a to zejména moci vojenské a z ní odvozené panovnické. To dokládá topos jezdeckých portrétů a pomníků mající tradici již od starověku. Symbolická vojenská moc koně vychází zejména z fyzické síly jezdce na koni či rovnou jezdeckva. Kůň je neodmyslitelnou součástí středověkého rytíře⁵⁰, vojenská moc ale byla zobrazovaná prostřednictvím jezdeckých soch ještě v první polovině 20. století. Na jezdeckých pomnících jsou zobrazováni i někteří velitelé z první světové války, například britský polní maršál Douglas Haig či francouzský maršál Ferdinand Foch.⁵¹

Stejně jako hrál kůň vysokou roli ve společnosti aristokratické⁵², bylo tomu podobně i ve společnosti venkovské. Na vesnici měli koně mezi hospodářskými zvířaty vždy zvláštní místo, obvykle dostávali lepší pastvu i krmiva.⁵³ Od třicetileté války se na území českých zemí na venkově hromadně přechází od potahu koňského k potahu volskému, přičemž koně si ponechávají pouze nejbohatší sedláci a velkostatky, i na vesnici se tudíž koně stávají znakem bohatství a lepšího postavení.⁵⁴

⁴⁹ K symbolice koně v antice a v křesťanské nauce více Jan ROYT – Hana ŠEDINOVÁ, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998, s. 144an.

⁵⁰ Pro ukázkou postmoderního pojetí spojení rytíře a koně viz Susan CRANE, *Chivalry and the Pre/Postmodern*, in: *Postmedieval. A Journal of Medieval Cultural Studies*, Vol. 2, Issue 1, Spring 2011 (The Animal Turn), s. 69–87. Viz také David Gary SHAW, *The Torturer's Horse: Agency and Animals in History*, in: *History and Theory*, Vol. 52, Issue 4, December 2013 (Does History Need Animals?), s. 146–167.

⁵¹ O tom, že jezdecký portrét byl významným prostředkem vojenské moci ještě během druhé světové války viz Philippe KAENEL – François VALLOTTON, *Le général et son cheval. Figures du pouvoir militaire en démocratie, à l'exemple de la Suisse* [online], in: *Bulletin du Centre de recherche du château de Versailles*, année 2005 [cit. 2017-08-07]. Dostupné na: <http://crcv.revues.org/114>.

⁵² O symbolické i skutečné roli koní pro evropskou aristokratickou společnost viz Peter EDWARDS – Karl ENENKEL – Elspeth GRAHAM (eds.), *The Horse as Cultural Icon. The Real and the Symbolic Horse in the Early Modern World*, Leiden–Boston 2012; Karen RABER – Treva J. TUCKER (eds.), *The Culture of the Horse. Status, Discipline, and Identity in the Early Modern World*, New York 2005; Peter EDWARDS, *Nature Bridled. The Treatment and Training of Horses in Early Modern England*, in: Dorothee Brantz (ed.), *Beastly Natures. Animals, Humans, and the Study of History*, Charlottesville 2010, s. 155–175; Monica MATTFELD, *Becoming Centaur. Eighteenth-Century Masculinity and English Horsemanship*, University Park 2016.

⁵³ František BAHENSKÝ – Markéta HOLUBOVÁ – Luboš KAFKA – Eduard MAUR – Alexandra NAVRÁTILOVÁ – Jaroslav OTČENÁŠEK – Lydia PETRÁŇOVÁ – Daniela STAVĚLOVÁ – Lubomír TYLLNER – Jiří WOITSCH, *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada: Lidová kultura*, Praha–Litomyšl 2014, s. 118.

⁵⁴ Tamtéž, s. 121.

2.2 Armáda a koně v první světové válce

Míra zapojení koní do armády a do vedení války odrážela celkové masivní využití koní ve společnosti začátku 20. století. Na tomto místě poskytneme krátký přehled využití koní v armádách první světové války a okolnosti výcviku vojáků, kteří s koňmi pracovali.

Využití koní v armádě

Tak jako na koních závisela velká část tehdejší společnosti, byla na nich závislá i armáda. Masové využití koní, mul a oslů bylo zcela zásadní pro jakoukoli pozemní válečnou snahu počátku 20. století. Zvířata přepravovala děla, kulometry, munici, zásoby i vojáky.

Na tažných či nákladních koních byly závislé dělostřelecké baterie, oddíly vozatajstva⁵⁵, kulometné oddíly, ale i zdravotnická služba a polní ambulance, polní kuchyně, polní pošta, spojovací vojsko a další útvary. Do blízkosti první linie a dělostřeleckých postavení často nebylo možno pro obtížný terén dopravit náklad vozy, všechny zásoby včetně munice proto musely být dopravovány na nákladních koních, mulách a oslech. Vzhledem k omezenému množství nákladu, který zvíře unese, vznikaly dlouhé kolony nákladních zvířat, které bez ustání dnem i nocí proudily mezi liniemi.⁵⁶

V první světové válce se uplatnili i jízdní koně. Kavalerie v omezené míře stále našla své využití, a to zejména na východní a blízkovýchodní frontě. Kromě přímých útoků jezdci sloužili ke krytí pěchoty a dělostřelectva při ústupu či k pronásledování ustupujícího nepřítele. Pokud nebyli kavaléristé využiti v boji, konali za frontou dohled nad silnicemi a kolonami zásob či dohlíželi na zajatce. Na koních se dále pohybovaly jízdní hlídky při průzkumech terénu či pobočníci a poslové při doručování zpráv a rozkazů. Koně také pro svou každodenní přepravu využívali důstojníci. Většinu koní používaných armádami první světové války však tvořili tažní a nákladní koně

⁵⁵ Vozatajstvo neboli trén označuje vojenský útvar zajišťující v armádě zásobování a přepravu pojízdných zařízení.

⁵⁶ Pro představu množství takto využitých zvířat uvedme, že jeden nákladní kůň unesl osm až deset granátů polního děla. Srovnajme to se skutečností, že během dělostřeleckých příprav k velkým bitvám mohlo být během několika dní vystřeleno i půl milionu granátů, jako tomu bylo například během přípravy k 10. bitvě na řece Soči mezi Itálií a Rakouskem-Uherskem. Dušan KOVÁČ a kol., *Prvá svetová vojna 1914–1918 (Slovensko v 20. storočí, druhý zväzok)*, Bratislava 2008, s. 70.

dělostřeleckých a zásobovacích oddílů. Oddíly kavalerie byly ve většině armád postupně rozpouštěny či byly zásadně snižovány jejich počty.

Konkrétními způsoby a podmínkami využívání koní na bojištích první světové války jsem se detailně zabývala ve své bakalářské práci, proto pro podrobnější popis využití koní v armádě a pro doplnění souvislostí odkazuji čtenáře na zmíněnou práci.⁵⁷

Tak jako vojáky, i koně ve válce postihly obrovské ztráty. Zvířata nejčastěji umírala vyčerpáním, vyhladověním a celkovým kolapsem organismu. Většinou byla přetěžována a vystavena náročné práci při minimu stravy a odpočinku. Stále více zvířat s postupem války trpělo chronickou podvýživou, četnými nemocemi a hlubokými ranami od sedel a postrojů. Ohrožovala je samozřejmě i střelná zranění či bojové plyny. Ta zvířata, která nebyla kvůli vyčerpání dále schopná pracovat, obvykle vojáci zastřelili. Stejně postupovali v případě úrazu nebo jiného poranění zvířete. Někdy však vojáci vyčerpaná a raněná zvířata jednoduše ponechali svému osudu podél cesty.

Všechny armády disponovaly veterinární zdravotnickou službou a příslušným personálem zajišťujícím péči o koně. Ačkoli počty veterinárního personálu a ošetrovacích kapacit byly i v těch nejvyspělejších z armád jednoznačně nedostatečné, přesto se koním sloužícím na bojištích určité zdravotní péče dostávalo. Na několika místech fungovaly veterinární nemocnice a lazarety, ačkoli jejich možnosti se napříč jednotlivými armádami velice různily. Přesto ale zdaleka nebylo možné zajistit ošetření všem zvířatům, která je potřebovala, a taktéž bylo možno ošetřit jen určité typy zdravotních problémů a za určitých podmínek. Například zlomeniny končetin byly prakticky neléčitelné, stejně tak nebylo možno poskytovat zdravotní péči raněným koním uprostřed dlouhotrvající dělostřelby nebo během rychlých postupů či ústupů armád. Ve všech takových případech proto bylo akceptovaným a běžným řešením koně utrácet. Utrácení koní prováděli přímo vojáci, respektive poddůstojníci či důstojníci, a jak uvidíme později, stal se akt utrácení koně významným okamžikem jejich vztahu ke koním a také ne zcela nedůležitou součástí jejich prožitku války.

⁵⁷ B. HUNČOVSKÁ, *Zvíře na bojišti 1. světové války*, Praha 2014.

Výcvik vojáků

Jak jsme právě ukázali, na práci koní byly v prvních desetiletích 20. století závislé všechny útvary pozemní armády, kromě kavalerie nejvíce útvary dělostřelecké a vozatajské. Nezbytnou dovedností všech dělostřelců a vozatajců bylo dokonalé zvládnutí jízdy na koni a ovládnutí koně ze sedla i ze země. Kromě znalosti každodenní péče o koně, jako je hřebelcování, čištění kopyt, správné osedlání či krmení museli znát i základy anatomie koní, aby mohli předcházet zraněním a opotřebením zvířete. V případě potřeby a nepřítomnosti veterináře museli být schopni ošetřit drobná zranění. Všichni důstojníci těchto útvarů pak měli znalosti veterinární péče o koně ovládat na mnohem hlubší úrovni. Kromě vojáků, kteří s koňmi pracovali při výkonu své služby, ať u dělostřelectva, vozatajstva, pěchoty či technických oddílů, disponovala armáda také útvary, jejichž přímou náplní služby byla péče o koně – útvary veterinární a útvary kovářů. Kováři byli zodpovědní nejen za kování koní, ale za celkovou péči o kopyta koní.

Běžnou praxí v mírové době bylo doplňování útvarů, které závisely na práci koní, primárně vojáků, kteří již mají předchozí zkušenosti s péčí o koně. S masivním nárůstem počtů vojsk hned zpočátku války však bylo nutno do dělostřelectva, vozatajstva a dalších útvarů pracujících s koňmi přijímat i vojáků, kteří předtím nikdy v životě s koňmi nepracovali. Takové vojáků bylo proto třeba v zacházení s koňmi, v péči o ně i v jízdě vycvičit. K výcviku vojáků v jízdě a péči o koně sloužily kromě praktických ukázek předpisy, příručky a cvičební řady, případně školení a přednášky [Obr. 63.]. Součástí výcviku vojáků bylo kladení důrazu na nutnost řádné a neustálé péče o koně, jelikož kůň, obzvláště kůň vycvičený, byl pro armádu v každou dobu a v době světové války zejména velmi cenným a těžko nahraditelným materiálem.

Výuce kavaleristů se kromě vojenských akademií věnovaly i speciální vojenské jezdecké školy a akademie, jako byla například proslulá francouzská škola kavalerie v Saumuru. Výuka jízdy u kavaleristů byla obzvláště náročná – vojáci trávili v sedle i více než 12 hodin denně. Jezdci kavalerie museli být s koněm dokonale sžití, na jejich vzájemném dorozumění a schopnostech totiž v boji závisel nejen úspěch útoku, ale i jejich vlastní život.

Neodmyslitelnou součástí pobytu na bojišti jsou hlasité výbuchy a střelba. Schopnost nově přichozích koní si na takovéto prostředí zvyknout a bez větších zábran se v něm pohybovat bylo obvykle výsledkem mnohaměsíčního i mnohaletého výcviku,

který je často příznačně nazýván *horse breaking* (doslova „lámání“ či „zlomení“ koně). K tomu bylo potřeba vojáků, kteří mají dlouhou zkušenost s prací s koňmi a pokud možno se osvědčili jako mírní a zvířata milující.⁵⁸ Na jejich bedrech ležela veškerá příprava poměrně lekávných zvířat, jakými koně jsou, na stresující podmínky života na bojišti. Někteří vojáci přitom již byli s vážnými důsledky moderní války obeznámeni z předchozích konfliktů a měli lepší představu o tom, co koně na bojišti čeká.⁵⁹

⁵⁸ Podle předpisů pro rakousko-uherské dělostřelce musí být k bázlivým koním přidělen člověk, který celý život ke zvířatům přistupoval s obzvláštní péčí, dobrou vůlí a trpělivostí. Na koně musí mluvit přátelským tichým hlasem. VÚA-VHA Praha, fond Rakouské předpisy. E-5, a. *Reit- und Fahrinstruktion für die k. u. k. Artillerie*, Vídeň 1909.

⁵⁹ Například britská armáda vstupovala do první světové války s poučnou lekcí z búrských válek (1880–1902), v nichž ohromné množství koní zemřelo ještě při přepravě loďmi a poté během tažení v důsledku zcela nedostačující péče a krmení. Velení armády si uvědomovalo, že na tažné síle koní závisí úspěch celé války, a snažilo se proto podmínky koní v nové válce zlepšit a zavést do praxe opatření snižující ztráty.

3. Vztah vojáků první světové války ke koním

Vztah vojáků první světové války k válečným koním byl značně proměnlivý a měl nejrůznější podoby a projevy. Někteří vojáci silně prožívali utrpení a smrt koní, obětavě o ně pečovali a plakali nad jejich smrtí. Jiní se naopak na zvířatech dopouštěli násilí a jejich smrt je nijak nedojímala. V této kapitole se proto budeme podrobně zabývat celým spektrem těchto vztahů. Začneme krátkým vymezením faktorů, které vztah ke koním ovlivňovaly, poté se budeme věnovat všudypřítomné péči a okolnostem společného soužití a následně již budeme sledovat proměnu od vřelých vztahů, přátelství a pocitu sounáležitosti s koňmi přes lítost a soucit a následně lhostejnost a přehlížení až po nevráživost, odpor, strach a krutost. Nakonec se budeme věnovat situacím, kdy byli vojáci nuceni koně utrácet a konzumovat.

Je třeba mít na zřeteli, že vztah ke koním na námi vytyčené škále od vřelosti přes nezájem až po krutost mnohdy osciloval a byl prostupný. Jeden konkrétní voják mohl různé druhy koní vnímat různým způsobem, případně se jeho zacházení s koňmi proměňovalo v různých situacích. Setkat se můžeme i s případy, kdy na počátku války citliví vojáci postupně otupěli. Tuto skutečnost proto budeme v následujících kapitolách průběžně zohledňovat a později se proměnami vnímání válečných koní budeme i podrobněji zabývat.

3.1 Faktory utvářející vztah vojáků ke koním

Předtím, než se se budeme zabývat jednotlivými podobami a projevy vztahu vojáků ke koním, je třeba zohlednit faktory, které vztah ke zvířatům a k válečným koním utvářely a proměňovaly. Při rozboru a hodnocení vztahů je nezbytné zohledňovat národnostní či kulturní původ vojáka a následně jeho původ geografický a sociální.

Národnostní, civilizační a kulturní původ vojáka

Postoj k zacházení se zvířaty a postavení koní se v jednotlivých evropských a mimoevropských společnostech zatažených do první světové války proměňovaly. Rozdíly přitom mohly být znatelné nejen mezi jednotlivými armádami, ale i v rámci jedné armády – tak tomu bylo zejména u mnohonárodnostní armády rakousko-uherské,

stejně jako u armád britské a francouzské, v jejichž řadách bojovali koloniální vojáci z celého světa, nemluvě o armádách ruské a osmanské, jejichž územní rozptyl přesahoval kontinenty.

Vysoký status měli obvykle koně ve společnostech se silnou šlechtickou tradicí, jako bylo Polsko, Maďarsko či Británie. Naproti tomu například v agrárních oblastech Balkánu a Itálie byli koně obvykle považováni za výhradně pracovní zvířata na úrovni ostatního dobytka.

Jednotlivé společnosti a kultury měly odlišné zvyky ve vztahu ke zvířatům a odlišné představy o tom, jak by se zvířaty mělo být zacházeno a co je v zacházení se zvířaty správné a špatné. Ostatně sami vojáci se při střetávání s jinými kulturami často proti jejich zacházení se zvířaty vymezují. Tyto střety nás budou provázet celou předkládanou prací.

Geografický původ vojáka

Jak ve vnímání koní, tak i v zacházení s nimi lze sledovat rozdíly mezi vojáky pocházejícími z urbanizovaných a průmyslových oblastí na jedné straně a z venkova a agrárních oblastí na straně druhé.

Venkovští zemědělstí obyvatelé byli obvykle zvyklí na každodenní práci s koňmi. Konec pro ně byli základním prostředkem obživy, ať už při práci na poli nebo převozu zemědělské produkce na trh. Díky tomu pro ně měli koně specifické hodnotové místo. Na jednu stranu byli pracovním prostředkem vnímaným čistě utilitárně, na druhou stranu byli koně pro zemědělské obyvatelstvo důležitým pomocníkem, na kterém byli existenčně závislí a tudíž k němu přistupovali s vděčností a uvědoměním si jeho významu pro obživu celé domácnosti. Zemědělské obyvatelstvo mělo proto ke koním obvykle bližší a užší vztah než obyvatelstvo městské. Znalo jejich potřeby a hůře snášelo jejich nepohodu a utrpení. To se pak promítlo i do vztahu, který měli ke koním muži z venkova poté, co narukovali do armády.

Lidé z měst a průmyslových oblastí nebyli zpravidla na práci koní existenčně závislí, pokud nepatřili k profesím jako drožkáři a kočí. Ač byla městská doprava v prvních desetiletích 20. století stále do velké míry zajišťovaná koňmi taženými vozidly, mnoho měšťanů nemuselo za svůj život takřka vůbec přijít do přímého kontaktu s koňmi. Z toho vyplývá, že neměli příležitost vytvořit si ke koním úzký vztah

založený na vědomí vzájemné závislosti. Na druhou stranu se právě ve městech setkáváme se specifickým fenoménem – rozvojem moderního hnutí za ochranu zvířat. To se vyjadřuje nejen proti krutosti na zvířatech, ale svým způsobem také vznáší námitky proti samotnému využívání zvířat pro potřeby lidí, a vyzývá k radikálnímu přehodnocení postoje člověka moderní doby ke zvířatům. Vzniká tak specifická městská sentimentalita, která je do jisté míry charakterizována i odstupem a odtržeností městské společnosti od zvířat.⁶⁰ Venkovská společnost byla zvyklá nejen na všudypřítomnost pracujících zvířat, ale také na nevyhnutelnou všudypřítomnost jejich těžké práce a následné smrti. V městské společnosti, v níž již od středověku bylo přítomno odsouvání porážek zvířat na okraj města, se v průběhu 19. století utrpení a zabíjení zvířat ještě více odsouvá a zakrývá.⁶¹ Městské obyvatelstvo se tedy postupně vymezuje vůči krutosti na zvířatech, zároveň s ní ale velmi málo přichází do kontaktu a postrádá tak možnost se s ní vyrovnat vlastní zkušeností.⁶²

Nyní se nám nabízí otázka, zda lze z výše psaného vyvodit, že ve válce byli ke koním soucitnější a více prožívali jejich utrpení vojáci z venkova, či zda to naopak byli vojáci pocházející z měst. Stereotypem vojáka z venkova, který utrpení koní více prožívá, je postava Deterdinga z Remarqueova románu *Na západní frontě klid*⁶³ [Text 14.]. Vyjádření poukazující na citlivější vztah venkovanů ke zvířatům se objevují i mezi výpověďmi skutečných vojáků. Na tuto otázku se proto pokusím odpovědět v závěru.

Sociální původ vojáka

Nyní je třeba rozlišit mezi jednotlivými třídami společnosti. Již jsme definovali rozdíl mezi venkovanem a obyvatelem města. Dále zůstávají rozdíly mezi aristokracií, vzdělanými příslušníky střední a vyšší střední vrstvy, příslušníky nižších vrstev, dělníky a příslušníky chudiny.

⁶⁰ O teoriích vzniku městského sentimentu vůči zvířatům více Lenka PINZOVÁ, *Vlastnictví domácích zvířat a civilizační proces*, in: Jan Horský – Linda Hroníková – Marco Stella et al., *Natura et cultura I. Antropologická bádání mezi empirií a interpretací*, Praha 2014, s. 137–149.

⁶¹ Především vznikem uzavřených a krytých prostor jatek, ke kterému docházelo primárně ze sanitárních důvodů, ovšem mělo důsledky i v onom skrytí zabíjení zvířat před pohledem veřejnosti.

⁶² Skupinou vymykající se této kategorizaci jsou vojáci šlechtického původu, kteří ač mohou sídlit na venkově, přesto mají ke koním specifický vztah neomezující se na jejich zemědělské využití, případně vojáci z řad bohatých měšťanů, kteří v létě obvykle opouštěli město a pobývali na venkovských usedlostech, a kde obzvláště jako děti mohli mít vlastního koně sloužícího výhradně jako jezdecké zvíře a domácí mazlíček.

⁶³ „Je sedlák a zná koně. Velmi si to bere.“ Erich Maria REMARQUE, *Na západní frontě klid*, Praha 1967, s. 42.

Zde je pro nás důležitá skutečnost, že napříč různými společenskými vrstvami se značně liší status zvířat obecně a koní zvláště. Právě koně přitom mají v některých vrstvách velmi zřetelný a formulovaný status. Jestli pro agrární obyvatelstvo je kůň především prostředkem obživy, pro aristokracii je kůň v první řadě statusovým symbolem – znakem sociálního postavení, a zároveň objektem zájmové činnosti a trávení volného času. Mluvíme zde zejména o využívání koní k lovu, jezdeckému sportu i volnočasovým projížďkám, případně o samotném chovu a sběratelství koní. Pro takto orientovanou skupinu obyvatelstva je samozřejmostí investovat do koní nemalé finanční prostředky a věnovat mnoho pozornosti péči o ně. Velice důležitou roli hraje fyzický vzhled zvířete – barva, stavba těla, plemeno, úprava srsti. Pro naše téma je pak důležité, že tato role koní a orientace na jejich status se z vrstvy aristokracie plynule přenáší na vrstvu důstojnictva. Pro důstojníky je vzhled koně nezanedbatelným aspektem vlastní prestiže. Taktéž právo na vlastnictví koně, případně právo využívat k vlastní přepravě koně jiného vojáka, je faktorem, který v armádě důstojníka odlišuje od vojáků nižších hodností. Důstojník měl také možnost vlastního výběru libovolného koně ze všech zvířat, kterými armáda disponovala, případně mohl do služby vzít svého civilního koně. Pro zohlednění sociálního původu vojáka ve vztahu ke koním je také třeba poznamenat, že aristokracie potažmo důstojníci sice koně využívali k přepravě či k zájmové činnosti, nicméně samotnou péči o ně přenechávali jiným osobám. Nežřídka se tak stávalo, že vojákem, který měl k důstojnickému koni nejbližší vztah nebyl jeho majitel, nýbrž důstojnický sluha, který byl péčí o zvíře pověřen.

Na opačném spektru společenského rozvrstvení nacházíme příslušníky nejnižších vrstev, u nichž je charakteristická nouze prostředků pro vlastní živobytí a nízké vzdělání. U těchto skupin obyvatelstva je častý nezájem o životní podmínky zvířat vlastních i cizích a jistá nedotčenost moderními představami o zacházení se zvířaty. Právě na nejnižší vrstvy byly směřovány samotné prvopočátky hnutí za ochranu zvířat⁶⁴, a to pro přesvědčení, že právě ony jsou nositelem krutosti ke zvířatům. Je tedy na místě očekávat, že vojáci pocházející z nejnižších vrstev budou mít přinejmenším předpoklady nejevit zájem o těžké životní podmínky zvířat na frontě.

⁶⁴ Například již zmiňovaná série rytin *Four Stages of Cruelty* Williama Hogartha.

3.2 Péče o koně

Péče o koně byla stálou a neopominutelnou každodenností všech vojáků, jejichž útvary spoléhaly na tažné či nákladní koně. Vojáci těchto útvarů byli zodpovědní za zajištění veškeré péče, kterou pracující koně běžně vyžadovali – každodenní krmení a napájení, hřebelcování a očišťování srsti a kopyt, sedláni a ustájení. Vojáci taktéž byli zodpovědní za nalezení vhodných napajedel a vhodných míst pro ustájení svých koní. Pokud jim zásobovací oddíly nedokázaly zajistit a dopravit dostatečné množství krmiva, byli vojáci sami zodpovědní za opatření potravy pro koně jakýmkoli jiným dostupným způsobem.

Spíše než projev zájmu ovšem péče o koně byla především způsobem, jak zvířata udržet ve stavu práce schopnosti. Koně byli velice cenným vojenským materiálem a ztrátu zvířete nebylo možno považovat za zanedbatelnou. Voják pracující s koněm byl na výkonu koně zcela závislý a musel na jeho práci spoléhat, což předpokládalo, že o zvíře bude dostatečně postaráno. Péče o zvířata proto vždy byla v první řadě nutností, až v druhé řadě projevem vlastního zájmu o blaho zvířete.

Vojáci byli vybízeni k aktivnímu zájmu o zdravotní stav svých koní. Důležitost péče o koně jim byla zdůrazňována v předpisech a příručkách i osobní rozmluvou s důstojníky. Armády první světové války si uvědomovaly nejen nepostradatelnost koní pro vedení války, ale zejména skutečnost, že maximálně efektivní mohou být pouze zdraví a správně obstaraní koně, přičemž zodpovědnost za to byla kladena na vojáka. Vytvoření úzkého vztahu mezi vojákem a koněm a vojákův aktivní zájem o zdraví koně byly proto pro armádu v první řadě způsobem, jak zajistit, že koně budou udržováni v práce schopném stavu.⁶⁵

Vojákům bylo stále opakováno, že potřeby koně jsou vždy na prvním místě a mají přednost před potřebami vojáka. Po skončení práce má být vždy jako první odstrojen, očištěn a nakrmen kůň, teprve poté se smí najíst voják. Britský voják Aubrey Smith, s kterým se v této práci setkáme několikrát, sloužil ve své střelecké brigádě jako vozatajec a zpětně napsal: *„Potřeby muže jsou druhotného významu, na prvním místě jsou vždy potřeby zvířete. Prvotním zájmem vozky jsou jeho koně... Nikdy jsem nebyl svědkem toho, že by vozatajec, ač byl sebevíc hladový a vyčerpaný, a že takových dní*

⁶⁵ Jane Flynn to dokládá na příkladu britské armády, na základě předpisů armády rakousko-uherské je možno tuto tezi vztáhnout i na ni. J. FLYNN, *Humanity, Efficiency and Economy*, nepublik. rukopis; fond Rakouské předpisy VÚA-VHA Praha.

bylo, pozdržel krmení koně, aby nejdříve nakrmil sebe.“⁶⁶ Přes tato slova však ne všichni vojáci dodržovali za všech okolností tyto priority. V situacích, kdy sami muži trpěli akutním nedostatkem odpočinku, se jejich priority brzy začaly proměňovat.⁶⁷

Koně bylo třeba každodenně hřebelcovat, očišťovat od bláta a k tomu jim třít a uhlazovat hřbet kvůli prevenci poškození tkání od sedel a k podpoření proudění krve.⁶⁸ Všechna tato péče zabrala vojákům mnoho času – hřebelcování koně má podle oficiálního britského manuálu trvat jednu hodinu času za předpokladu, že je kůň čistý.⁶⁹ Pracovní podmínky na frontě však málokdy umožnily udržet koně v čistotě, obzvláště pokud koně pracovali v hlubokém bahně a mnohdy se do něj zabořili. Čas potřebný na očištění koně se proto mohl i několikanásobně prodloužit. Viz také [Obr. 51.].

Kapitán britského jezdeckta na západní frontě popisuje časovou náročnost zajištění koní pro přenocování během pobytu v poli: „Připravit koně k přenocování trvalo hodinu a půl až dvě hodiny. (...) Ráno zabralo napájení, krmení a sedláni další hodinu a půl, to vše muselo být hotovo dříve, než se rozední. Z celkového času, který měli vojáci k přespaní, tak bylo potřeba odečíst nejméně tři hodiny.“⁷⁰

Vojákům je v předpisech a příručkách i při osobních školeních připodobňována péče o koně k péči o pušku. Stejně jako puška potřebuje čištění a pravidelnou údržbu, aby svému vojáku dobře sloužila, tak i kůň potřebuje pravidelně udržovat. Tímto byl ve vojácích vytvářen pocit osobní zodpovědnosti – stejně jako je voják sám zodpovědný za stav svojí pušky, tak zodpovídá i za stav svého koně.

Řadoví vojáci ovšem často znalosti péče o koně neovládali dostatečně, obzvláště ti, kteří před válkou s koňmi nikdy nepracovali. Garanty správné péče o koně proto měli být důstojníci, od nichž se očekávaly důkladnější znalosti. Od důstojníků britského polního dělostřelectva či vozatajstva se výslovně očekávalo, že budou svou povahou „nadšení koněznalci“.⁷¹ Důstojníci byli nuceni pravidelně kontrolovat, zda muži správně provádějí čištění koní, zda péči nezanedbávají a podobně. Důstojník britského polního

⁶⁶ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 120.

⁶⁷ Tamtéž, s. 42.

⁶⁸ Příručka správné péče o koně vydaná pro vojáky britskou charitativní organizací *Our Dumb Friends League* doporučuje unavenému či prochladlému koni rukama třít uši a nohy – koně to zahřeje, osvěží a podle příručky i udělá radost. *The Drivers', Gunners' and Mounted Soldiers' Handbook, etc., to Management and Care of Horses and Harness*, Londýn 1915, s. 16.

⁶⁹ *Animal Management, 1923* [online], Londýn 1923, s. 61 [cit. 2017-05-20]. Dostupné na: <https://catalog.hathitrust.org/Record/008897985>.

⁷⁰ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 40–41.

⁷¹ J. FLYNN, *Humanity, Efficiency and Economy*, s. 1.

dělostřelectva píše o rychlém postupu na západní frontě v roce 1914, kdy dostali muži při nočním pochodu dvě hodiny odpočinku, nicméně museli nejdříve – jako vždy – obstarat koně: „Muži byli zbláznění únavou a nedostatkem spánku a usnuli uprostřed čehokoli, co zrovna dělali. Musel jsem v černé noci chodit a po hmatu kontrolovat, zda mají všichni koně krmení. Pak jsem musel všechny muže dokopat, aby vstali a koním pytle s krmivem zase odebrali. Není to žádná zábava. Může se to zdát zbytečné, ale pokud nejsou koně správně obstaráni, brzo odpadnou, a chlapi pak měli radši zůstat sedět doma v Anglii.“⁷²

Jeden vojín britského polního dělostřelectva v po válce pořízeném zvukovém záznamu vzpomíná, „Měli jsme jednoho důstojníka, který vždy přejel koně rukou nebo rukavicí, a pokud mu na ní zůstal prach, byl průšvih. Předvolal si tě. Donutil tě to udělat pořádně,“ a dodává, „Myslím, že to bylo správné.“⁷³ Již zmíněná příručka vydaná pro vojáky charitativní organizací *Our Dumb Friends League* taktéž varuje před leností, když připomíná, že vojákovou povinností je dohlédnout na to, aby každý kůň dostal svůj přiděl potraviny: „Vždy sledujte, zda jeden kůň nežere přiděl jinému koni: líný voják to často zanedbá, přitom by se sám hlasitě ohradil, kdyby někdo ‚štípnul‘ přiděl jemu.“⁷⁴

Britský důstojník polního dělostřelectva ve svých pamětech vysvětluje, „Koně neberou v ohled rozmary počasí a situaci na frontě, vyžadují napájení a krmení třikrát až čtyřikrát denně, ať jsou podmínky jakékoli.“⁷⁵ Realita však takto příznivá nebyla. Muži znalí správné péče o koně, obzvláště pokud práce s koňmi byla i náplní jejich mírového života, si uvědomovali, že realita války vyžaduje zacházení, které zcela neodpovídá zásadám správné péče o koně. Oficiální manuál britské armády z roku 1923, který vycházel z praxe první světové války, udává: „Podrobovat práci unavená zvířata v nepříznivém stavu je nejbohatším zdrojem úrazů a nemocí, a je tou nejhorší možnou formou koněznalectví...“⁷⁶ Tuto zásadu byli vojáci nuceni po celou dobu války vědomě porušovat.

Stejně tak museli vojáci velmi často čelit situaci, kdy jim pro koně nebylo přiděleno žádné krmivo. Zejména na východní, blízkovýchodní a italské frontě často

⁷² R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 42.

⁷³ J. FLYNN, *Humanity, Efficiency and Economy*, s. 4.

⁷⁴ *The Drivers' ; Gunners' ;* s. 7.

⁷⁵ J. FLYNN, *Humanity, Efficiency and Economy*, s. 3.

⁷⁶ Koněznalectví neboli horsemanship/horsemastership – zásady správné péče o koně. *Animal Management*, s. 137.

krmivo nebylo k dispozici po dlouhé týdny i měsíce.⁷⁷ V takovém okamžiku byli vojáci nuceni obstarat je jakýmkoli jiným způsobem. Český dragoun Josef Diviš vzpomíná, jak při postupu na ruské frontě v roce 1915 museli ve volném čase pro své koně sekat trávu a obilí.⁷⁸ Často však byli vojáci nuceni krmivo pro koně krást civilnímu obyvatelstvu. Český lékař Bohuslav Bouček si o době, kdy sloužil u československých legií, poznamenává: „... nebylo čím krmit, koně jsme dostali na kost vyhublé... Kočové dokazují skutečnou virtuositu v kradení krmiva.“⁷⁹ V horších případech ovšem nebylo odkud krást. Český dělostřelec Jan Tříška vzpomíná na zimu na přelomu let 1917 a 1918 na italské frontě, kdy koně umírali hladem jeden po druhém. Jeho baterii ze třiceti šesti koní zbylo pouhých dvanáct, z nichž polovina byla nemocná.⁸⁰

Na bedrech vojáků ležela i nutnost každodenního obstarávání vody pro napájení koní. Pracující kuň přitom vyžaduje 70 i více litrů vody denně⁸¹; zajistit takové množství pro celou skupinu koní bylo pro vojáky mnohdy nesmírně složité. Nadporučík britského polního dělostřelectva na západní frontě v roce 1914 popisuje složitosti, se kterými se při shánění vody pro koně potýkali: „Měli jsme ohromnou obtíž najít vodu... jediným zdrojem vody byly studny a pěšáci byli přirozeně v obavách, že je o jejich přísun vody připravíme. Přítomnost několika stovek žíznivých koní dala vzniknout řadě báhorek o tom, jak jim velení rozkázalo, že se na onom místě nesmí napájet žádní koně a podobně. Jelikož se ale velení neobtěžovalo najít žádnou vodu pro nás, pokaždé jsme tyto pokusy ignorovali tak dlouho, dokud nás nějaký zlostný důstojník skutečně nevyhodil. Do té doby se nám však vždy podařilo nějaké koně napojit, a pak jsme šli zase jinam, dokud nás opět nevyhodili.“⁸² Francouzský spisovatel Georges Duhamel sloužící na západní frontě uvádí, že každý den vodili zvířata k řece vzdálené dvacet dva mil.⁸³ Viz také [Obr. 46.].

⁷⁷ B. HUNČOVSKÁ, *Zvíře na bojišti 1. světové války*, s. 32an.

⁷⁸ „Neměli jsme co dát koním a proto jsme sebrali, na co jsme kde přišli, i na polích zelené obilí a trávu jsme sekli.“ Radovan JANČÁŘ, *Bojovali za císaře pána. Fakta a příběhy vojáků ze Slovácka v rakousko-uherské armádě*, Uherské Hradiště 2014, s. 124.

⁷⁹ B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník*, s. 166. Legionář Josef Dufka zase vzpomíná: „... pro koně jsme nejčastěji nedostávali téměř ničeho, krmivo jsme pro ně museli krásti i slámu...“ Josef DUFKA, *Přál jsem si mít křídla. Vzpomínky hluckého legionáře z let 1915–1920*, Velehrad 2002, s. 62. Podle obou mužů se důstojníci československých legií nestarali o zásobování krmivem ani o to, kde a jak si vojáci koně a krmivo pro ně opatří. B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník*, s. 164an.; J. DUFKA, *Přál jsem si mít křídla*, s. 62.

⁸⁰ Jan F. TRÍŠKA, *Zapomenutá fronta. Vojákův deník a úvahy jeho syna*, Praha 2001, s. 84.

⁸¹ *Animal Management*, s. 134.

⁸² R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 40, zvýraznění původní.

⁸³ D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 2.

Mnozí vojáci svým koním poskytovali obětavou péči a zajištění potřeb svých zvířat pro ně bylo silně vnímanou prioritou. Takoví vojáci vyvíjeli vlastní iniciativu, aby koním v těžkých podmínkách života na frontě ulevili, a litovali, pokud pro ně nemohli udělat dostatek. Britský kavalérista Benjamin Clouting píše o snáhách ošetřovat zranění svých koní a celkově pečovat o jejich zdraví: „*Snázili jsme se, jak jen to bylo možné... přesto velmi zle trpěli.*“⁸⁴ Zároveň ovšem existovali i vojáci, pro které byla péče o koně nutným zlem a vykonávali ji s odporem. Těmito vojáky se budeme podrobněji zabývat později.

⁸⁴ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 178.

3.3 Soužití s koňmi a každodennost

Péče o koně byla dennodenní náplní práce vojáků ve všech útvarech, které byly na koních závislé, a každodennost těchto vojáků proto byla s koňmi neodmyslitelně spjata. V této části se budeme blíže zabývat podobami soužití vojáků s koňmi na frontě.

Pro vojáky, kteří s koňmi přímo pracovali, tvořili koně podstatnou část jejich každodennosti. Koně byli v každodenním životě těchto vojáků neustále přítomní, vojáci žili v jejich neustálé blízkosti. Péče o koně tvořila značnou část jejich pracovní náplně a i chvílky volna vojáci trávili v blízkosti svých koní. Výmluvně neustálou přítomnost přepravních zvířat, v tomto případě ale velbloudů, vyjadřuje australský voják působící na blízkovýchodní frontě: *„Vím alespoň o desíti tisících Australanů, kteří... nikdy neuslyší o Velké válce, ... aniž by u toho nemysleli na velbloudy. ... Oni totiž na velbloudech žili, na velbloudech spali, případně spali v jejich těsné blízkosti... Poslední věc, kterou viděli, když usínali... První věc, kterou slyšeli, když se vzbudili... Dnem i nocí nic než velbloud.“*⁸⁵

Pro soužití vojáků s koňmi je důležitá skutečnost, že v oddílech dělostřelectva či vozatajstva měl jeden voják vždy na starosti jeden pár koní. Tito koně byli „jeho“, daný voják byl za tuto dvojici koní zodpovědný a taktéž byl zodpovědný za všechnu péči o ně, od krmení a čištění po vyhledávání vody k napojení. Právě tento každodenní úzký kontakt vojáka s konkrétním párem koní umožnil vytvoření často hlubokého vzájemného pouta. Zároveň mezi vojákem a koněm vznikal vztah vzájemné závislosti – kůň vyžadoval vojákovu péči a byl na ní závislý, voják za to od koně vyžadoval práci a i on na ní byl závislý.

Příručka vydaná charitativní organizací *Our Dumb Friends League* doporučuje těmto vojákům: *„Každý vozka by se o své dva koně měl maximálně zajímat. (...) Brzy zjistí, že mu za všech okolností vykazují naprostou důvěru. Koně svého vojáka poznají dokonce i po čichu...“*⁸⁶ Soužití vojáků a koní přitom bylo trvalé, často voják s jedním párem koní pracoval i několik let v kuse.⁸⁷

⁸⁵ Trooper Bluegum (Oliver HOGUE), *The Camel Brigade* [online], in: H. S. Gullett – C. Barrett (eds.), *Australia in Palestine*, Sydney 1919, s. 125–130, zde s. 125 [cit. 2017-02-04]. Dostupné na: <https://archive.org/details/australiainpales00gull>.

⁸⁶ *The Drivers' ; Gunners' ; s. 3.*

⁸⁷ Britský důstojník pěchoty v dopise z roku 1918 píše o jednom ze svých vojáků, vozkovi, který byl po návratu z dovolené přeložen k jinému oddílu a poprvé po dvou letech tak byl oddělen od svého koně Billyho. J. FLYNN, *Humanity, Efficiency and Economy*, s. 5.

Koně a vojáci spolu pracovali, často se společně stravovali a často také společně přespávali. Mnoho vojáků spalo vedle svých koní ve stáji nebo při pochodu vedle cesty. Britský kavalerista Benjamin Clouting píše o klisně Nancy, jejímž hlídáním byl po dobu jednoho roku pověřen: „*V noci, když jsme přespávali ve stájích, si lehla a položila mi hlavu na nohy a já jsem jí položil ruku okolo krku.*“⁸⁸ Při krátkém zastavení si vojáci kavalerie sedali na zem a zády se opírali o nohy svého koně. Taktéž vedle svých koní odpočívali a spali dělostřelci a vozatajci [Obr. 20].

Pro přesun vojska vlakem se většinou používalo tzv. dobytčích vozů, přičemž někdy cestují muži i koně spolu v jednom vagonu. Egon Ervín Kisch, desátník rakousko-uherské pěchoty, píše o přesunu vlakem v prosinci 1914: „*Byl jsem v jednom vagóně se šesti muži a šesti koňmi, (...) usnul jsem, zatímco mě očichával jeden z koní.*“⁸⁹ Legionář Josef Dufka podobně píše, „*Byli jsme ve voze 4 a 8 koní. Místa jsme měli dost.*“⁹⁰

Se svým koněm vojáci občas sdílí i poslední přídělky potravy. Novozélandský nadporučík dělostřelectva britské armády Edward Mousley při ústupu před Turky v Mezopotámii rozdělil své poslední zásoby sušenek mezi generála a svého koně Don Juana, přičemž kůň dostal zdaleka největší příděl: „*Don Juanovi jsem dal tři ze svých šesti sušenek. Generálovi jsem dal jednu a s Garnettem jsme měli každý půlku.*“⁹¹ O pár dní později se k nim dostalo pět bochníků chleba. Dva dal Mousley Don Juanovi a o tři zbylé bochníky se podělil s dvěma generály, z nichž jedním byl Charles Townshend, velitel britských jednotek během tažení na Bagdád a obléhání pevnosti Kut. Kůň zde opět dostal větší porci než generál.⁹²

Namísto potravy ale někdy vojáci s koňmi sdílí jen hlad a ústrky ze strany nadřízených. Egon Ervín Kisch píše o pochodu Srbskem v prosinci 1914: „*Na výšině Sakulji se zařídil velitelský pahorek. Vojáci a koně mrzli pod širým nebem a hladověli, již čtyři dny jsme nedostali chleba, poledne a odpoledne mýjelo bez menáže. (Pro důstojníky tu však byla hned dopoledne.)*“⁹³

⁸⁸ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 301.

⁸⁹ Egon Ervín KISCH, *Vojákem pražského sboru*, Praha 1965, s. 211–212.

⁹⁰ J. DUFKA, *Přál jsem si mítí křídla*, s. 57.

⁹¹ Poslední sušenku snědli s generálem o den později. Edward O. MOUSLEY, *The Secrets of a Kuttite. An Authentic Story of Kut, Adventures in Captivity and Stamboul Intrigue* [online], Londýn 1922, s. 17 [cit. 2017-06-26]. Dostupné na: <https://archive.org/details/secretsofkuttite00mous>.

⁹² Tamtéž, s. 21.

⁹³ E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 187.

Vojáci se zvířaty sdíleli i smutnou cestu na obvaziště v případě, že byli raněni. Dělostřelec Jan Tříška na italské frontě poté, co jeho baterie dorazila do své pozice, odeslal na obvaziště dva raněné vojáky a jednu raněnou mulu.⁹⁴ Vojín britské zdravotnické služby působící na západní frontě zase napsal: „*Když je mula raněná, odkráčí z bojiště směrem k polní nemocnici... Vojáci a muly, zlomení bojem, se vlečou po té hrozně cestě do Yper. Muži často muly obvážou vlastními zásobami obvazů.*“⁹⁵

Již dříve bylo zmíněno, že důstojníci vlastnili koně, kterého používali k přepravě, ovšem každodenní péči o zvíře byl pověřen jiný voják, obvykle důstojnický sluha. Často právě on s koněm tráví většinu času. Nezřídka se tak stávalo, že vojákem, který měl k důstojnickému koni nejbližší vztah nebyl jeho majitel, nýbrž sluha, který byl péčí o koně pověřen. Tak tomu bylo například u výše zmíněného Benjamina Cloutinga, který se po dobu jednoho roku staral o klisnu Nancy patřící britskému podplukovníkovi Carton de Wiartovi, nebo u českého lékaře Bohuslava Boučka, o jehož klisnu se v rakousko-uherské armádě staral jeho důstojnický sluha. Viz také [Obr. 10.].

V ilustrovaných válečných týdenících a dalších pramenech se nám dochovaly zprávy o řadě vojáků, kteří riskovali svůj život pro záchranu koní, ať už z hořící stáje či z dělostřeleckého přepadu, a většinou za to obdrželi vyznamenání [Obr. 102.]. Na samotném aktu však byla oceňována především skutečnost, že voják záchranou koně zachránil cenný vojenský materiál; samotná záchrana života zvířete tolik vyzdvihována nebyla. Přesto se však najdou případy, kdy je armádou výslovně oceněna laskavost vojáka ke zvířatům – Damien Baldin zmiňuje takový případ u příslušníka francouzské pěchoty, oceněného za „*projev oddanosti vůči zvířatům*“.⁹⁶ Britská charitativní organizace *Our Dumb Friends League*, která zajišťovala pomoc válečným koním na frontě, taktéž po válce udělovala medaile vojákům, kteří vůči válečným koním projevili laskavost [Obr. 138.].

Koně byli pro armádní útvary nejen nezbytným dopravním prostředkem, ale částečně také prostředkem reprezentace. Každý oddíl chtěl mít koně, kteří na pohled dobře vypadají; jednotlivé oddíly mezi sebou pomyslně soutěžily o to, který má silnější, odolnější a pohlednější zvířata. Koně byli občas předmětem výměn mezi jednotkami, každý oddíl však pochopitelně chtěl ty nejlepší, a pokud se jim nepodařilo taková zvířata získat běžnou cestou, občas se za tmy či ve zmatku způsobeném dělostřelbou

⁹⁴ J. F. TRÍŠKA, *Zapomenutá fronta*, s. 62.

⁹⁵ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 239–240.

⁹⁶ D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 5.

uchýlili ke krádežím.⁹⁷ Ti nejlepší koně byli kradeni opakovaně a vojáci je tak museli mít pod neustálým dohledem. Některých koní, pokud byli problémoví a nespolupracovali, se však vojáci naopak velmi rádi zbavili, a pokud zjistili, že jim byli odcizeni, předstírali, že jim nepatří.⁹⁸

Také britský literát Robert Graves, který sloužil jako důstojník u pěchotního pluku na západní frontě, se ke krádežím koní od jiných jednotek ochotně přiznává: „*Chvástali jsme se, že naši koně jsou nejlepší v celé Francii, a naši vozatajci že jsou nejlepší zloději koní.*“⁹⁹ *Ne méně než osmnáct našich koní bylo ukradeno od jiných jednotek, všichni kvůli svému pěknému vzhledu. Dokonce jsme si dva „půjčili“ od Scots Greys.*¹⁰⁰ *Kůň, na kterém jsem jezdil já, byl od francouzských četníků...*¹⁰¹ Graves ale rozhodně netoleroval, aby si jejich ukořistěné koně podobně „půjčily“ jiné jednotky, a když při dělostřelbě dva jejich tažní koně utekli, vydal se je hledat: „*Byli to vysoce cenění koně, před několika měsíci vyhráli cenu na divizní přehlídce koní za nejlépe sladěný pár. ... Yates mi později napsal, že koně byli krátce poté, co jsem odjel nalezení – nezranění, kromě škrábanců na břichách, u kulometné roty čtvrté divize. Přistihli je, jak se snaží koně zamaskovat barvou a snaží se z nich odstranit znaky našeho pluku.*“¹⁰²

Českoslovenští legionáři v Rusku zase koně kradli ruským sedlákům, někdy to byl hlavní či jediný způsob získávání koní, když velení jednotkám nebylo schopno koně opatřit. Krádeže koní místním sedlákům však byly pro legionáře i způsobem přivýdělku, jelikož je poté rozprodávali.¹⁰³

3.3.1 Potíže a ocenění

Soužití s koňmi přinášelo také mnoho humorných i méně humorných okamžiků, při nichž koně způsobovali vojákům potíže.

Britský vozatajec Aubrey Smith píše o komplikacích, které jeho praporu způsobila jedna klisna během plánovaného postupu jednotky na západní frontě v roce 1916. „*Plán byl narušen, aspoň co se týče našeho praporu, skutečností, že klisna Julia*

⁹⁷ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 230–231; někteří se k tomu i ochotně přiznali. Tamtéž, s. 231.

⁹⁸ Tamtéž, s. 230, 232.

⁹⁹ Mluví o pěchotním pluku Royal Welch Fusiliers.

¹⁰⁰ Jízdní pluk britské armády známý svými bílými koňmi.

¹⁰¹ Robert GRAVES, *Goodbye to All That*, Harmondsworth 1965, s. 200–201.

¹⁰² Tamtéž. Znaky pluku má na mysli například číslo pluku vyražené koním na kopyto.

¹⁰³ „*Naši vojáci kradli a loupili koně, které patrně potom prodávali. Kradli u chudých sedláků.*“ B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník*, s. 164.

se v noci urvala z lana a sežrala prakticky všechny oves, který jsme měli schovaný pro koně celé jednotky. Julia byla staříčkový sešlý kůň, sloužila s plukem již v búrských válkách jako kůň plukovníka a do Francie jsme ji vzali jako maskota: sotva kdy dostala nějakou práci, pouze občas zaujala místo důstojnického koně. Náhlá ztráta všeho krmiva znamenala, že jsme se museli ke zbytku jednotky dostat největší možnou rychlostí..., a nezbylo nám, než hnát koně klusem po třicet mil. Ti koně, kteří hladověli, neměli problém, zato Julia, nacpaná k prasknutí, která roky neklusala, měla těžkou chvíli a málem ji to zabilo.¹⁰⁴

Během tureckého obléhání Brity držené pevnosti Kut, kdy se posádce osmi tisíc vojáků a tři tisíc tažných zvířat po dobu pěti měsíců nedostávalo potravin a krmiva, píše nadporučík Edward Mousley o svém hladovém koni: „Dostala se mi do rukou šokující zpráva ohledně Don Juana. Za poslední dva dny využil chladného počasí a sežral tři deky, čtyři plachty a ohlávku koně stojícího vedle něj.“¹⁰⁵ O pět dní později píše: „Don Juan je v nových stájích. Zvládl už sežrat ocasy obou jeho nových společníků. Jedním z nich je i jezdecký kůň Cockieho [Mousleyho přítel – B. H.]. Ten je rozrušený, ale jelikož Don sežral ocasy i sám sobě, nemá si Cockie na co stěžovat.“¹⁰⁶

Ačkoli dlouhodobé hladovění koní bylo ve svém důsledku spíše pochmurnou skutečností, jindy byly potíže se zvířaty vysloveně humorného rázu. Kapitán britské zdravotnické služby na západní frontě v roce 1916 vzpomíná: „Včera se odehrála velmi legrační věc. Jedna z našich mul se zničehonic objevila na stanovišti jiného praporu, celá obalená bahnem. Ta mula byla před třemi dny postižena kolikou a zůstala ležet v poli. Llewelyn pro ni tehdy šel a podal jí lahev whisky. Vrátil se se slzami v očích a řekl, že mula vypila whisky, zavzdychala (asi radostí) a zemřela. Velmi živě popisoval, jak jí zeskelnatěly oči a jak sebou třásla. Vyslali jsme muže, aby ji pohřbili, ale jelikož byla tma, nic nenašli. Šli druhou noc a zase nic. Mula se zatím probrala a šla zpátky k jednotkám. Jak byla ožralá, asi usoudila, že by radši měla jít k jinému praporu. Všichni tu nad tou historkou řveme smíchy.“¹⁰⁷

Svéhlavé muly rušily klid britského nadporučíka na západní frontě, který se svými muži přespával na poli ve stanech. „Bydlení ve stanech během léta je velice příjemné, pokud tedy nejste ubytováni vedle muničního postu s jankovitými mulami. Zdá

¹⁰⁴ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 173.

¹⁰⁵ E. O. MOUSLEY, *The Secrets of a Kuttite*, s. 62.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 69.

¹⁰⁷ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 184.

se mi, že muly mají úžasně vlohy k tomu se uprostřed noci urvat z lana, a když vás vzbudí, jak se prohánějí mezi vašimi stany..., představa, že jedna z nich zakopne o lano stanu ve vás zcela jistě vyvolá pocit nejistoty.“¹⁰⁸ Další potíže s mulami znázorňuje kresba vojína sloužícího u americké veterinární služby ve Francii [Obr. 83, 84.]. Kresba ilustruje scénu v odvšivovací stanici, kde jsou koně a muly naváděni do ponorné lázně sloužící k odvšivení a ochraně pokožky. Dva zobrazení vojáci bojují se vzpouzející se mulou – jeden ji táhne za provaz a druhý pohání prutem. V pozadí jedno zvíře uteklo, za ním běží voják a křičí na něj, aby zastavilo. Na jiném místě důstojník sděluje vojákovi: „Až vyřídíte tyhle ty, čeká na vás dalších dvě stě,“ a ukazuje na vlak přivázející další skupinu zvířat.

Český důstojník dělostřelectva Karel Jaroš popisuje při putování rakousko-uherského expedičního sboru na blízkovýchodní frontě krocení malé temperamentní muly, kterou jeho jednotka sebrala zřejmě civilistům a která nikdy předtím nebyla osedlaná. Jeho dosavadní kůň byl již zcela slepý a bál se udělat krok, na Jaroše, ač byl důstojníkem, tak čekal unavující pochod pouští pěšky. Jelikož žádný volný kůň nebyl k dispozici, nezbylo mu nakonec než ochočit si onu mulu, kterou se však nikomu před ním zkrotit nepodařilo, i přesto, že ji vojáci upláceli smaženým chlebem: „... každý přeletěl při prvním vyhození přes hlavu.“ Nakonec se mu ji po několika eskapádách podařilo zklidnit, mula však vyžadovala zvláštní zacházení: „... jakmile si na něho vysedl někdo jiný, který se mu pokoušel dát „disciplínu“ šhubáním uzdy a ranami, mnoho s ním nepořídil a obyčejně skončil svou jízdu na zemi.“¹⁰⁹

Někdy muži zvířat i rádi využili, aby jiným vojákům způsobili nesnáze. Když bylo Karlu Jarošovi určeno, aby čekal u spících důstojníků, než se vyspí, zatímco celá baterie odešla, využil Jaroš k urychlení čekání svojí hlasité muly: „Baterie se hned vydala na pochod a mně uložil kapitán čekat... u spícího majora a Shauffa tak dlouho, až se tento probudí... Neustálým řehťáním mého muliho, kterého jsem úmyslně postavil nedaleko jeho hlavy, byl stále vyrušován, takže o spánku nemohlo být ani řeči. Za nedlouho se Shauff dopálil a otevřel oči...“¹¹⁰

V jiném případě Karel Jaroš vzpomíná na humornou situaci, kdy svéhlavý kůň narušil reprezentativní událost a svému jezdcovi způsobil trapnou chvíli. Událost se odehrála při vojenské přehlídce osmanských vojsk v Jeruzalémě za přítomnosti

¹⁰⁸ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 165.

¹⁰⁹ Karel JAROŠ, *Z turecké armády do britského zajetí*, Praha–Litomyšl 1995, s. 81–83.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 132.

vojevůdce Džemala Paši na konci roku 1916. „Nejvyšší turecký důstojník... měl podat hlášení, a také již popohnal svého koně ostruhami a v prudkém galopu [cvalu – B. H.] hnul se Džemalovi s tasenou šavlí vstříc, sledován mnoha sty zraků. Před pašou se snaží zastavit koně, než tento nestará se o svého jezdce, pohodí si hlavou a uhání kolem paši dále a mizí v oblaku prachu. Obrovské haló na všech stranách. Přehlídka se konala bez plukovníka, který právě v okamžiku, když... přehlídka byla skončena, vrátil se na zpoceném koni, ještě se šavlí v ruce. Nepřáli jsme si ani vidět jeho uvítání...“¹¹¹ O něco později, z kraje roku 1917, se Jaroš zmiňuje o dalším tvrdohlavém zvířeti. „Když byly konečně naše věci naloženy a jednomu tureckému majoru po hodinovém moření se podařilo přimět svého bělouše k nastoupení do vozu..., bylo možno z Hafiru odjet...“¹¹²

Aubrey Smith, vozatajec britské pěchoty na západní frontě, vzpomínal na úsměvné obtíže se svým bojácným tažným koněm: „Šedák byl přehnaně úzkostlivý a uskakoval snad i před vlastním stínem. Jeho největším strašákem byl obyčejný bicykl. Vycítil jej na stovky metrů, rozšířily se mu oči a stůj co stůj prchal z místa. Motocykly mu tolik nevadily. Nákladní auta neměl rád, kolem zlomených stromů procházel s nejvyšší podezíravostí, vozy bral na milost. Zkuste s ním ale projet okolo patníku – a uvidíte! Snažil jsem se zapamatovat si všechny patníky v okolí, abych byl na ty jeho blázniviny připraven. A další hrůza: trakaře! Měl-li jsem ho donutit kolem nějakého projít, málem si vykroutil hlavu, jak na něj zíral, a jakmile kolem něj ostražitě prošel, bláznivý úprk. Tyhle jeho kašpařiny mě nutily být neustále ve střehu, protože kdykoli zahlédl něco neznámého, byl schopen přeskakovat vozy a povalit vše, co mu stálo v cestě, jen aby uprchl.“¹¹³

Stížnosti na zvířata se objevují i ve vyprávění *Příběh jednoho koně* (A Waler's Story) [Text 11.], jehož autorem je australský voják působící v Palestině. Do úst koně-vypravěče příběhu je vložena následující stížnost na muly: „Mám spoustu trápení s naší pracovní četou — mulami. Je to banda hladových kanibalů, a když nejsou spokojeny se svým přidělem obilí, utrhnou se v noci z lana a sežerou naše deky. Některé z nich dokonce ožvýchaly hřívu a ocas jednoho mého nemocného kamaráda — ráno vypadal strašlivě!“ Autor do příběhu vkládá i svou zkušenost se snahou některých zvířat

¹¹¹ K. JAROŠ, *Z turecké armády do britského zajetí*, s. 150.

¹¹² Tamtéž, s. 171.

¹¹³ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 175.

vyhnout se práci předstíráním nemoci: „Zkusil jsem to trochu „zatáhnout“, a podařilo se mi oblafnout četaře; ale veterinář mě znal moc dobře, a tak jsem musel zůstat.“¹¹⁴

Vedle potíží, které zvířata vojákům někdy působila, ovšem vojáci svá zvířata také oceňovali. Oceňovali vlastnosti svých koní, zejména jejich inteligenci, a také služby, které jim koně svou prací projevovali. Dvacetiletý maďarský kavalérista, nadporučík husarů rakousko-uherské armády, se účastnil postupu na ruské frontě v listopadu 1914. On i jeho kůň byli raněni střelbou, přesto jeho kůň v cestě pokračoval dál. „... ztuhlou rukou svírám uzdu, ale kůň, to dobré a inteligentní zvíře, stojí pevně na nohou a pečlivě se vyhýbá kupám sněhu na cestě.“¹¹⁵

Český voják ze Slovácka píše domů z východní fronty o následující události během ústupu rakousko-uherských vojsk k Přemyšlu v roce 1914: „Na téhle zastávce přihodila se zajímavá epizoda. Vybuchl granát, kůň, který nesl nám ve dvou pytlích potraviny, lekl se, odskočil s cesty a zapadl až po břicho do bahna. Bylo mi líto dívat se na ubohé zvíře, jak sebou mlátí v bahně, ale pomoci mu nebylo možno, protože mezi nás dopadal granát za granátem, každý tedy chránil života v úkrytu – pak bylo nebezpečno, že člověk zapadne do bláta též. Ponechali jsme tedy koně osudu a ustoupili jsme. Asi za půl hodiny vidíme zdaleka našeho koníka pádit k nám, bez pytlů. Zastavil se u každé setniny, moudře si ji prohlédl a šel dál, až našel 3., tedy svou setninu. Dobré, zlaté zvíře! Setřásl asi ze sebe pytle, a tak se dostalo z bahna.“¹¹⁶

Josef Diviš, dragoun rakousko-uherské armády, si do svého deníku napsal o bojích u Lublinu na východní frontě v roce 1914: „Ještě s jedním druhem jako nejpřednější hlídka vjeli jsme do města [zřejmě Opatovice – B. H.], které bylo plné Rusů. Ten můj kamarád tam padl a já děkoval svému koni za záchránění.“¹¹⁷ Český lékař Bohuslav Bouček, v té době jako dobrovolník v srbské armádě, se spolu s utíkající srbskou armádou zúčastnil smrtícího přechodu albánských hor. Přes hory jej a několik dalších českých důstojníků-dobrovolníků převádí albánský průvodce s koníkem. Bouček si poznamenává, „Najatý koník dělá věrné služby.“¹¹⁸

¹¹⁴ E. L. D. HUSBAND, *A Waler's Story* [online], in: H. S. Gullett – C. Barrett (eds.), *Australia in Palestine*, Sydney 1919, s. 71–77 [cit. 2017-02-04]. Dostupné na: <https://archive.org/details/australiainpales00gull>.

¹¹⁵ P. ENGLUND, *Válka a naděje*, s. 69.

¹¹⁶ R. JANČÁŘ, *Bojovali za císaře pána*, s. 75.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 77.

¹¹⁸ B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník*, s. 96.

Kapitán britského polního dělostřelectva zase oceňoval inteligenci koní: „*Válečný kůň je výjimečně inteligentní zvíře... Je také velmi mazaný a vynalézavý, přesně zná chod dne a dokáže poznat čas krmení na minutu přesně. Kdybychom ho nechali, odešel by sám automaticky ke žlabům s vodou a zase by se vrátil přesně na svoje místo ve stáji.*“ Vzápětí však poukazuje na nevýhody – ač úsměvné – příliš vynalézavých koní. Jeden jejich kůň se totiž naučil předstírat zranění, aby se vyhnul neoblíbené práci. „*Jeden kůň, přezdívaný kvůli svým četným nezhojitelným zraněním Šrapnel, vždy vytušil, kdy měl být zapojen do práce. Nesnášel práci v noci a proto začal pokulhávat. Zpočátku se mu dařilo všechny ošálit, ale po bližším ohledání jsme zjistili, že byl úplně v pořádku.*“¹¹⁹

Ocenění práce zvířat můžeme sledovat i v přípisku fotografie koně jménem Bill [Obr. 5.]. Jde o tažného koně britského polního dělostřelectva, který po celou dobu války sloužil s dělostřeleckou baterií. Vojáci na jeho poválečnou fotografii připsali text „*Jeden z nejlepších, Bill*“.

¹¹⁹ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 145.

3.4 Citové pouto, vřelost a zájem

V každodenním životě vojáků i v pramenech osobní povahy jsou koně a muly relativně častým předmětem zájmu. Vojáci si jich všímají, zaměřují se na ně, věnují jim svou pozornost a často vnímají jejich potřeby. Ve svých zápiscích a denících i zpětně v pamětech si poznamenávali osudy zvířat, se kterými se na frontě setkávali.¹²⁰ Mnoho vojáků si také ke koním vytvořilo velmi úzký a vřelý vztah, na mnoha místech tento vztah sami vyjadřují jako přátelství. Vlastními slovy vyjádřená vřelost vůči koním a zájem o jejich osudy jsou přitom v pramenech velmi časté, jde o jev výrazně se vyskytující napříč armádami i společenskými vrstvami.

Už jsme zmínili, že v oddílech, které k přesunu využívaly práci koní, ať už to bylo dělostřelectvo pro tažení děl či vozatajstvo pro přemísťování zásob a munice, měl jeden voják vždy na starosti jeden pár koní a za tato zvířata byl osobně zodpovědný. Tento úzký každodenní kontakt s konkrétní dvojicí koní umožňoval mužům vytvořit si k nim obzvlášť silné citové pouto a hluboký vzájemný vztah. Britský vozatajec Aubrey Smith o tom píše: „*Od té doby, co jsem přebral svůj pár koní, jsem je sledoval s otcovským zájmem. Dokonce jsem jim, když jsem měl zrovna službu, dával větší porce sena!*“¹²¹

Pro vztah vojáků ke koním byl charakteristický pocit sounáležitosti a vzájemnosti. Kůň byl vojáky často vnímán jako společník a souputník válkou. Koně procházeli válkou tak jako vojáci, tak jako oni snášeli její útrapy a společně sdíleli těžkosti života na frontě. Často se v denících vojáků objevují postřehy, že koně trpí ve válce stejně nebo i více než lidé, že se koně ve válce potýkají s podobnými těžkostmi jako oni sami a že jejich osudy jsou ve válce spojeny.¹²² Český voják pěchoty František Černý si o těžkém pochodu do kopce na východní frontě v Bukovině zapsal: „*Koníčkům, kteří táhli povozy, se do kopců také moc nechtělo,*“¹²³ a na další stránce znovu, „*... ani neboží koně nemohli do těch kopců. – Tak jako my!*“¹²⁴

¹²⁰ Damien Baldin například uvádí případ francouzského dělostřelce, který ve svých dopisech vždy zmiňuje všechny koně, o které v důsledku úmrtí přijde. D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 5.

¹²¹ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 246.

¹²² Např. J. F. TŘÍSKA, *Zapomenutá fronta*, s. 53.

¹²³ František ČERNÝ, *Moje záznamy ze světové války 1914–1918*, Praha 2014, s. 49.

¹²⁴ Tamtéž, s. 50.

Tato spřízněnost vojáky se zvířaty sblížovala, vyvolávala v nich pocit vzájemnosti a přesvědčení, že ve válce jsou na tom všichni stejně, člověk i kůň. Pocity spřízněnosti mezi vojákem a jeho koněm posilovaly i společně prožité těžkosti.¹²⁵ Zároveň byli koně vnímáni i jako spolubojovníci, což dávalo vzniknout vzájemné solidaritě. Již jsme zmiňovali vojáky, kteří se svými koňmi sdíleli přídělky potravy. Podle Damiana Baldina byla „*solidarita mezi vojáky-válečníky rozšířena i na sféru zvířat*“, tedy koní.¹²⁶ Většina vojáků také na zvířata nahlížela jako na legitimní účastníky válečného dění a nepochybovala o jejich vlastní subjektivitě a prožívání situace.

3.4.1 Význam blízkosti zvířete

Mnoha vojákům odtrženým od domova poskytovala blízkost zvířete útěchu. V drastických podmínkách bojů a každodenního setkávání se s utrpením a smrtí pro ně přítomnost živého tvora měla mnohdy silný emocionální význam. Koně a vztah s nimi vojákům sloužil jako emoční opora, která činila válku o něco více snesitelnější. Britský vozatajec Aubrey Smith píše o svém tažném koni, že mu po dobu roku a půl byl hlavní podporou: „*Brzy ráno jsem šel ke koním, podívat se na svého starého koně, který mi po více než rok a půl byl hlavní oporou. (...) Pomýšlel jsem na jeho přednosti..., jak mě přenesl přese všechny hrůzy a bláto Sommy, na úkor vlastního těla...*“¹²⁷

Vojáci pociťovali potřebu se emocionálně vyrovnat se surovostí války, sdílení náklonnosti, ať už s jiným vojákem či se zvířetem, se tak stávalo psychologickou potřebou. Jiří Hutečka ve své analýze projevoování citů vojáků na frontě dochází k závěru, že jelikož bylo nemožné naplnit potřebu lásky a emocí kontaktem s rodinou, investovali je vojáci do náhradních objektů, kterými kromě jejich spolubojovníků byla i zvířata.¹²⁸ Emocionální kontakt je zde přitom oboustranným vztahem – zvíře laskavost nejen přijímá, ale také ji vrací; pozitivně reaguje na péči a projevený zájem. Proto byli koně a muly samozřejmým objektem vojákových emocí.¹²⁹

¹²⁵ J. FLYNN, *Humanity, Efficiency and Economy*, s. 4an.

¹²⁶ D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 4.

¹²⁷ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 246.

¹²⁸ J. HUTEČKA, *Muži proti ohni*, s. 97.

¹²⁹ Vzájemnost vztahu člověk-zvíře, či rovnou voják-kůň, je možno osvětlit tezí etologa Marca Bekoffa, který tvrdí: „*Je nepravděpodobné, že by si lidé vytvářeli vztah ke zvířatům, pokud by zvířata neprojevovala své pocity. Úzký vztah ke svým domácím zvířatům si vytváříme nejen kvůli našim vlastním emocionálním potřebám, ale také proto, že víme, že i oni mají potřebu emocí.*“ H. KEAN, *Challenges for Historians*, s. 61, zvýraznění B. H. Při vyzdvihování předností zvířat jako objektů emocí je také zdůrazňována nesobeckost a upřímnost jako rysy vlastní zvířatům a odlišující je od lidí.

Blízký vztah se zvířetem tedy fungoval jako jistá emocionální kompenzace, způsob vyrovnání se s těžkostmi života ve válce a strategie emocionálního přežití (coping strategies). Pro mnoho vojáků úzký vztah se zvířetem znamenal doslova emoční záchranu. Britský vozatajec J. R. Johnston ve svých pamětech vzpomíná, „Dostal jsem přidělený pár koní, a to bylo jedním z mých největších štěstí v téhle armádě... Můj levý kůň byl to nejmilejší zvíře, jaké jen lze najít, a ačkoli pravý kůň byl trochu nervózní, byl z nich úžasný pár koní... Připisuji jim zásluhu na tom, že mě vytáhli z mnoha hodně špatných chvil, ve kterých jsem se tehdy nacházel.“¹³⁰ Johnston byl dokonce přesvědčený, že zejména jeho levý kůň, Splitear, byl důvodem, proč se mu vůbec podařilo válku přežít: „Člověk se ke svému koni rychle připoutá a ten pocit je vzájemný, někdy si myslím, že kůň má z nás dvou větší rozum... Jsem přesvědčený, že můj levý kůň věděl víc než já, a to že je jeden z důvodů, proč jsem ve válce vydržel tak dlouho. On se o mě staral.“¹³¹ Mezi vojáky se dokonce vyskytoval názor, že voják může svému koni svěřit svůj život.

Na druhou stranu si vojáci uvědomovali, že čím užší emoční vazbu si vytvoří, ať už ke spolubojovníkům nebo ke zvířatům, tím více budou trpět v případě jejich ztráty. Proto jednou ze strategií bylo nepřipoutávat se, nevytvářet si ve vysoce proměnném a nepředvídatelném prostředí života na frontě úzké vazby. Existují však i názory, že jelikož se vojáci z důvodu snadné ztráty blízkého vojáka odmítali vázat na své spolubojovníky, o to více navazovali blízké vztahy se zvířaty.¹³² Nicméně ztráta blízkého zvířete hrozila obdobně jako ztráta blízkého vojáka.

Zvířata, a nejen ta pracující, také některým vojákům připomínala domov – kaplan britské armády, který v opuštěných zákopech západní fronty našel kotě, říká, „Pokud něco vyjadřuje domov, tak je to kotě. Vrací nás ve vzpomínkách k planoucímu krbu, před nímž odpočívá kočka.“¹³³ Mimoenvkovským mužům musela stačit kočka, těm z venkova však domov připomínali právě i pracující koně.

¹³⁰ Označení levý kůň a pravý kůň vychází ze zapřažení koní ve spřežení – celý pár je ovládán ze sedla vojákem, který sedí na levém koni páru, pravého koně páru ovládá pouze rukou. J. FLYNN, *Humanity, Efficiency and Economy*, s. 6.

¹³¹ J. FLYNN, *Sense and sentimentality* (2012), s. 27.

¹³² Např. R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 2.

¹³³ Tamtéž, s. 154.

3.4.2 Vřelost pocit'ovaná vůči koním

Vztah mnoha vojáků ke koním a mulám byl charakterizován vřelostí a láskyplností. Mulám v oblibě u vojáků pomáhal jejich specifický výraz tváře, který připomíná úsměv (viz [Obr. 35.]). Tím si získala vroucí náklonnost vojáků i mula Dunny, o které píše major kulometného oddílu britské armády na západní frontě: „Dunny právě završil dva roky ve službě na frontě. (...) Dva roky nekonečné dřiny... Jaký to byl život! Jeho srst nesla stopy šrapnelu, kolena měl oteklá od pádů, které sám nezavinil. Ale Dunny nikdy nereptal. Jenom se smál. Každý muž znal jeho úsměv, a když procházel stanovištěm s uvázanými mulami a došel až k Dunnymu, láskyplně mu zakroutil ocasem... Celá brigáda Dunnyho znala a všichni ho milovali pro ten jeho úsměv. Byl to skutečně náš maskot. Když jsme měli pár dní volna, dělali jsme si z něj legraci, navlékli jsme mu kalhoty, na hlavu posadili klobouk a vodili jsme ho jako šaška... A Dunny se jenom usmíval.“¹³⁴ K velké lítosti celé jednotky byl Dunny zabit během cesty pro municí poblíž Arrasu.

Dojetí a zároveň obdiv nad laskavostí jednoho vojáka vyjádřil britský nadporučík v následující vzpomínce: „Nic mě ve válce nepotěšilo a nezahřálo tolik jako tato událost. Na nádraží byli do vlaku nakládáni ranění koně. Jeden muž vedl koně vážně raněného na několika místech. Nemohl vůči tomu koni projevit víc lásky a ohledu. Láskyplně koně pobízel a každých pár kroků zastavil a nastavil mu paži, aby si na ni kůň mohl položit hlavu a odpočinout si. Tak mě jeho laskavost zasáhla, že jsem za ním přišel a řekl mu, „Vaše péče o tato zvířata je to nejzáslužnější, co může být. Nic šlechetnějšího jsem v této válce neviděl.““ A pokračuje: „Vypadal potěšeně, ale svou laskavost srdce omlouval slovy, „Víte pane, jak byste se cítil vy, kdybyste byl němý a nemohl jste vyjádřit, jakou bolest cítíte?“¹³⁵

Britský kavalerista Benjamin Clouting po válce vzpomínal na klisnu Nancy patřící britskému podplukovníkovi, jejímž hlídáním za frontou byl po dobu jednoho roku pověřen. „Často jsem chodil do jednoho podniků a jako rozptýlení jsem s sebou občas bral de Wiartovu klisnu Nancy. Když jsem vešel dovnitř, k pobavení zákazníků mě napůl následovala dovnitř, hlavou a předními nohama stála ve dveřích. Nancy si užívala pozornosti, a tak z toho vždy bylo trochu představení. Řekl jsem si hospodskému o kostku cukru, ale nedal jsem jí ho, dokud mi nedala polibek. Řekl jsem francouzsky,

¹³⁴ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 172–173.

¹³⁵ Nadporučík následně chválu na tohoto muže řekl i jeho nadřízenému. Tamtéž, s. 243–244.

„Brassez-moi“ (Polib mě – B. H.), a ona se ke mně natáhla a otřela se mi nosem o tvář. Byl to kůň, kterého jsem nikdy nemusel volat. Jenom jsem zatleskal a ona se přiřítla, a přitom vydávala zvuk, jako by se smála. Mohl jsem na ní jezdit bez ničeho, bez sedla i bez uzdy... V noci, když jsme přespávali ve stájích, si lehla a položila mi hlavu na nohy a já jsem jí položil ruku okolo krku. Nancy měla znamenitou povahu a jako většina koní kavalerie dobře snášela zvuk děl. Byla zabita ke konci války, když jí granát vybuchl takřka pod nohama, ale ač se to může zdát tvrdé, já jsem byl rád. Velké množství našich jezdeckých koní bylo se skončením války rozdáno místním rolníkům, a v takovém případě by jen bůh věděl, co by s ní dál bylo.“¹³⁶

Britský literát Robert Graves s obdivem vzpomínal na trpělivost, s jakou jeho přítel, poručík a básník Siegfried Sassoon přistupoval k divoké klisně: *„Černá klisna byla krásné, bojovné stvoření s vražednými sklony, jezdil na ní pouze Siegfried. David Thomas a já jsme ho jednou pozorovali, jak ji krotí. Jeho trpělivost byla podivuhodná. Pokoušel se s ní přeskočit překážku a ona vzdorovala; nepoužil sílu, jednoduše objel překážku a vrátil se znovu. Pořád dokola vzdorovala, ale nic, co udělala, ho nemohlo vyprovokovat... Nakonec skočila, protože ji to přestalo bavit.“¹³⁷*

Ti vojáci, kteří v armádě v okamžiku vypuknutí války sloužili profesionálně, přicházeli na frontu s koňmi, s nimiž pracovali již dlouhá léta a za tu dobu si k nim vytvořili úzký a vřelý vztah. Důstojník britského polního dělostřelectva v dopise vzpomíná na lítost a smutek celé jednotky, které nebylo dovoleno vzít při odvelení do Francie v roce 1916 na frontu jejich milovaného koně Námořníka (Sailor): *„V Southamptonu jsme přišli o našeho drahého Námořníka, výborného koně, jehož si všiml důstojník veterinární služby, který trval na tom, že kůň je příliš starý a hubený a že není vhodný ke službě. Co on vůbec věděl. Soudil jen podle vzhledu. Námořník na pohled nestál za moc, ale vydal za šest jiných koní. ... Starý dobrý Námořník pracoval 24 hodin denně bez mrknutí oka, byl tichý jako beránek a chytrý jako ten nejlepší plnokrevník, jenomže vypadal uboze, a tak jsme o něj přišli. Celá baterie ho políbila na rozloučenou. Vozkové a muži, kteří ho chodili krmit, téměř plakali.“¹³⁸*

¹³⁶ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 301.

¹³⁷ Robert GRAVES, *Good-Bye to All That* [online], Londýn 1929 [cit. 2017-04-13]. Dostupné na: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.209039>, s. 315.

¹³⁸ J. COOPER, *Animals in War*, s. 67.

Příklad spřízněnosti vojáka s koněm popisuje i český lékař Bohuslav Bouček sloužící na východní frontě, když v deníku píše o svém důstojnickém sluhovi Stanislavu Jelínkovi, jehož úkolem bylo mimo jiné starat se o Boučkovu jezdeckou klisnu. Boučkův transport raněných měl být evakuován z bojiště v Haliči do rakouského vnitrozemí, ve vlaku však nebyl vagon pro koně a klisna tak měla být zanechána na místě neznámému osudu. Jelínek se však s klisnou odmítl rozloučit, proto se rozhodl s ní celou cestu přes Halič absolvovat na vlastní pěst. Bouček píše: „*Je mi toho hocha strašně líto, neboť nevím, co se s ním stalo a snad stane. Ale nedal jinak, za žádnou cenu se nechtěl odloučit od mého koně. (...) Jak nás najde, to nevím. Mrzelo mne, že jsem mu nenakázal, aby nechal koně v Jaroslavi. Radil jsem mu to, ale on měl to dobré zvíře tak rád, že raději jel po silnici.*” Jelínek však nakonec i s klisnou úspěšně dorazil do cíle. „*A pak jsem potkal na ulici Jelínka s ořem... Chudák byl celý zkřehlý a kobyla smutná, nohy v kolenou jakoby prohnuté. Oba tvořili tak nerozdílný celek. Zkusili mnoho. (...) A tak šťastně proputoval s mojí Rosinantou půl Haliče. Je pozoruhodné, že pro toho koně opatřil a sehnal vše potřebné, a především dříve než pro sebe.*“¹³⁹

Jan Masaryk od roku 1915 sloužil jako důstojník u vozatajského praporu rakousko-uherské armády v Haliči, v zázemí v Uhrách a v Itálii. Jako důstojník narukoval s vlastním koněm, jemuž dal jméno Epstein. Koně měl velmi rád a práce s nimi jej naplňovala, v dopise matce z února 1917 píše: „*Mám teď moc práce a odpovědnosti – ale je to pozitivní práce – zachraňovat koně nemocné a unavené, a dělá mi to radost.*“¹⁴⁰ Příslušník České družiny Jaroslav Čizmář měl během své služby u jezdecka klisnu jménem Čalma, kterou přejmenoval na Maňku, a píše o ní: „*... stala se brzy docela kamarádkou. Naučil jsem ji na zavolání, že sama přiběhla pro cukr nebo chleba...*“¹⁴¹

V jednom čísle „zákopového“ časopisu kanadského útvaru polní ambulance ve Francii je v přehledu zpráv uveřejněna následující krátká poznámka: Vojákům přišel dopis od jejich bývalého společníka, vozatajce, zřejmě raněného a propuštěného z armády. Daří se mu dobře, přesto trvá na tom, že „*nejšťastnějšími okamžiky jeho*

¹³⁹ B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník*, s. 23an.

¹⁴⁰ O pár dní později znovu píše, „*Mám mnoho práce – 300 koní – většinou nemocných...*“ Pavel KOSATÍK – Michal KOLÁŘ, *Jan Masaryk. Pravdivý příběh*, Praha 1998, s. 57.

¹⁴¹ D. VÁCHA, *Život v legiích*, s. 131.

života byly ty, kdy jezdil se Starou šedou mulou.¹⁴² Často si vazbu ke koním či k jednomu konkrétnímu koni vytvoří celá skupina vojáků, kteří s daným zvířetem pracují. Podobně tomu zřejmě bylo se Starou šedou mulou, ta se totiž objevuje hned na několika místech časopisu zmíněného útvaru. Mimo jiné je hlavní postavou ve vyprávění, v němž je předmětem stížností jeden z lékárníků, známý svojí neustálou chutí na čokoládu a snahou ji jakýmkoli způsobem získat. Stará šedá mula, „*proslulá u celé jednotky*,” byla vážně nemocná. Dva četaři přišli za lékárníkem a požádali ho o léky, které mule uleví a ztiší jí bolest. Lékárník se zeptal, zda přinesli čokoládu. „*N---e, ale můžeme vám nějakou přinést později*.” Lékárník odpověděl: „*Pak se tedy obávám, že Stará šedá mula bude muset trpět a zemřít*.” Četaři smlouvali a dohadovali se, ale bez výsledku. Nakonec po dohodě s nadřízeným vybrali všechnu čokoládu ze zásob jednotky, včetně mnoha balíčků nedávno zaslanych z domova, a donesli ji lékárníkovi výměnou za léky pro mulu.¹⁴³ Pozoruhodné je, že od stejného útvaru pochází i satirická stížnost na muly v podobě básně *Našim mulám* [Text 13.].

Zájem vojáků o koně můžeme pozorovat i ve vizuálních pramenech. Výtvarně nadaní vojáci kreslí portréty svých koní a mul [Obr. 85, 88, 89.], jiní vojáci si zase nechávají zhotovovat portrétní fotografie se svými koňmi [Obr. č. 4, 6, 8, 10.] či jiné společné fotografie svých koní a mul [Obr. 1, 7, 9, 11 a další.]. Pozoruhodné jsou zejména skici vojáka Williama G. Vernona sloužícího u britské pěchoty na západní frontě. V jeho skicáku se nachází několik portrétů koní a mul, přičemž tato zvířata jsou v centru jeho zájmu stejně jako lidé [Obr. 88, 89.].¹⁴⁴ Zájem o koně je patrný i v tvorbě Edwina Noble, v civilním životě výtvarníka zaměřujícího se výhradně na kresbu a malbu zvířat. Za první světové války sloužil ve veterinárním sboru britské armády jako oficiální válečný malíř. Při pobytech ve veterinárních nemocnicích a rekonvalescenčních centrech zachycoval zranění a onemocnění koní a detaily z léčby a rekonvalescence [Obr. č. 91–98.].

¹⁴² *In & Out. Paper Published from Time to Time by the Canadian Field Ambulance in the Field*, Vol. 1, No. 1 (November 1918), s. 30 [online], Early Canadiana Online [cit. 2016-11-15]. Dostupné na: http://eco.canadiana.ca/view/oocihm.8_06652_1.

¹⁴³ *In & Out*, s. 28.

¹⁴⁴ William VERNON, série skic zaslanych rodině během let 1916–1919 ze západní fronty a zajetí v Německu [online], The Great War Archive, University of Oxford [cit. 2016-10-09]. Dostupné na: <http://ww1lit.nsms.ox.ac.uk/ww1lit/items/show/6199>.

3.4.3 Přátelství, dávání jmen a maskoti

Velmi často se v egodokumentech setkáváme s explicitně vyjádřeným přátelstvím mezi vojákem a koněm. Vojáci o svých koních rádi mluví jako o svých přátelích. Přátelství vojáka a koně je také oblíbeným motivem dobových ilustrovaných pohlednic, které nesou názvy jako *Věrní přátelé* či *Padlý kamarád*.

Na fotografické pohlednici, na níž je zobrazen poddůstojník zdravotnické služby německé armády Otto Säbel se svým koněm na východní frontě, je na zadní straně odesílatelem připsáno „*Zwei Freunde*“ (Dva přátelé) [Obr. 6].¹⁴⁵ Novozélandský nadporučík dělostřelectva Edward Mousley o svém milovaném koni Don Juanovi, který byl zastřelen a sněden hladovějícími vojáky při obléhání britské pevnosti Kut, napsal: „*Neměl jsem v pevnosti lepšího přítele než jeho*.“¹⁴⁶ Major novozélandských jednotek britské armády Claude Weston píše o svém jezdeckém koni Billym, viz [Obr. 10.]: „*Billy a já jsme se rozhodli, že budeme přátelé, a tak tomu bylo do té doby, než jsem se s ním musel rozloučit, protože jsem byl přidělen k jinému praporu*.“¹⁴⁷

Báseň *Starý Bill od dělostřelectva* (Old Bill of the R. F. A.) [Text 1.], jejímž autorem je britský dělostřelec a která vypovídá na základě skutečných událostí o tažném koni Billovi, byla ve sbírce básní otištěna s přepisem „*Příběh věrného přítele*“.¹⁴⁸ Ve vyprávění *Příběh jednoho koně* (A Waler's Story) [Text 11.], které vyšlo v roce 1919 v kronice australských jednotek působících za války v Palestině a jehož autorem je jeden z vojáků, mluví hlavní postava o svém koni jako o nejlepším příteli člověka a při loučení mu říká, „*Sbohem, Baldy, starý kamaráde. Byl jsi mi dobrým přítelem*.“¹⁴⁹ Britský voják o dvou koních, které musel utratit, protože se smrtelně zranili o ostnatý drát, napsal: „... *ubozí, těžce pracující, mlčenliví přátelé člověka*.“¹⁵⁰

Obzvláště v situaci, kdy vojáci své koně vnímali jako svoje skutečné přátele, bylo velmi složité se s koněm rozloučit a opustit jej, pokud byl raněný a musel být utracen. Na takovou situaci vzpomíná britský vozatajec Aubrey Smith, když popisuje loučení se svým „*starým přítelem*“, raněným koněm Jumbo: „*Brzy ráno jsem šel ke*

¹⁴⁵ Není však zřejmé, zda je odesílatel totožný se zobrazeným Otto Säbelem a zde je tedy autorem přípisu sám zobrazený voják.

¹⁴⁶ E. O. MOUSLEY, *The Secrets of a Kuttite*, s. 131.

¹⁴⁷ *Major Claude Weston and Billy* [online], New Zealand History [cit. 2017-06-05]. Dostupné na: <https://nzhistory.govt.nz/media/photo/major-claude-weston-and-billy>.

¹⁴⁸ *A Book of Poems for the Blue Cross Fund (To Help Horses in War Time)* [online], Londýn 1917, s. 86–87 [cit. 2017-05-29]. Dostupné na: <https://archive.org/details/bookofpoemsforbl00bluerich>.

¹⁴⁹ E. L. D. HUSBAND, *A Waler's Story*, s. 77.

¹⁵⁰ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 239.

koním, podívat se na svého starého koně, který mi po více než rok a půl byl hlavní oporou. Stál tam, se zmrzačenou nohou, co jsme mu včera za světla lampy zběžně ovázali. Smutně na mě koukal svýma hnědýma očima, jako by chtěl říct, ‚Čím jsem si tohle zasloužil?‘ Chrisp mi řekl, že už není práce schopný a nejspíš bude muset být utracen; tušil to snad, zatímco se o mě otíral nozdrami? Pomýšlel jsem na jeho přednosti, na jeho sklony jankovatět jsem v tu chvíli nemyslel; jak mě přenesl přese všechny hrůzy a bláto Sommy, na úkor vlastního těla..., a jak tu třetí zimu, během bitvy u Arrasu a u Yper, byl Jumbo kdykoli ochoten táhnout svůj náklad, jakkoli náročné to bylo! Od té doby, co jsem přebral svůj pár koní, jsem je sledoval s otcovským zájmem, dokonce jsem jim, když jsem měl zrovna službu, dával větší porce sena! A teď jsem vážně rozrušen při pomýšlení, že se s Jumbem budu muset rozloučit. Po snídani byli ostatní koně zapřaženi do vozů. Bena [druhého koně – B. H.] jsem ponechal někomu na hlídání a naposledy jsem šel za svým starým přítelem, a stál jsem při něm, dokud to šlo. V krku jsem měl knedlík. ‚Sbohem, Jum! Byl jsi můj věrný dobrý kamarád a nikdy na tebe nezapomenu. Jo, Šedák tě opouští. A já taky. Pojď, naposled tě pohladím na nose.‘ ‚Připravit k odchodu!‘ ‚Sbohem, Jum!‘ Začíná panikařit a kvílet. ... Naposledy se otočím a vidím, jak na naše opuštěné pozice nastupuje nová jednotka. A taky vidím osamělého koně, hlavu nataženou kam to jen řetěz dovolí, vrhá se dopředu a vzpíná se, trhá sebou – na třech nohách.¹⁵¹

Dvacetičtyřletý voják německé armády na západní frontě Kresten Andresen ve svých dopisech rodičům popisuje mnoho příhod s koňmi, se kterými se na frontě spřátelil. Při službě u pěchoty si vážně poranil nohu a byl proto přeložen k vozatajskému útvaru, kde se učí jezdit na koni. Rodičům píše o své nové klisně, která se jmenuje Lise a je „trošičku líná“. Později byl přeložen a dostal dvě „bestie“, které nikdo z jednotky nechce, protože jsou divocí. Andresen si však oba koně se jmény Sir Hansen a Nudder dokázal získat a v dopise píše, „jsme velmi dobří přátelé.“¹⁵² Později musel koně vyměnit a dostal „nejmilejšího koníka z celého oddílu.“ Rodičům o něm píše, „Myslím, že si ho po válce budu chtít vzít domů. Jmenuje se Frands.“¹⁵³

¹⁵¹ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 245–246.

¹⁵² Pochvaluje si také, že když je dáva na pastvu, má celé pole jen pro sebe, protože nikdo jiný si netroufá přiblížit se se svými koňmi k těmto divokým zvířatům.

¹⁵³ Kresten Andresen se však v srpnu 1916 v bitvě na Sommě stává nezvěstným. Dopisy z 18. července 1915, 30. července 1915, 11. srpna 1915 a 24. ledna 1916 zveřejněné online na *Den Store Krig 1914–1918* [cit. 2017-06-23]. Dostupné na: <http://denstorekrig1914-1918.dk>.

Vojáci se někdy mohli sblížit i s koňmi a jinými zvířaty, která nebyla součástí armády, ale patřila místním civilistům. Tak tomu bylo zejména u jednotek, které delší dobu pobývaly v úsecích za frontou v obdobích, kdy se příliš neválčilo. V předchozím odstavci zmíněný Andresen, jenž sám pocházel z venkova, si kromě armádních koní oblíbil i oslíka jménem Paptiste na statku francouzských zemědělců. V dopise o něm píše: „Zde na statku v Cuy je... velmi komický oslík zvaný Paptiste; je tak nekonečně hloupý a líný. Když se ke mně konečně přiblíží, zazubí se na mě a zašvihá ocasem... Nakreslil jsem jeho portrét, jak stojí a vyhřívá se na slunci, je tak líný, až se to nedá popsat. Pokaždé když do Cuy přijdu, jdu toho oslíka pozdravit.“¹⁵⁴ Oslíkův portrét viz [Obr. 85.].

Mnoho vojáků se svými milovanými koňmi sdílelo „polibky“. Už jsme zmiňovali britského kavaleristu s klisnou Nancy, která na povel za kostku cukru vojáka „políbila“. Stejně tak kuň Don Juan nadporučíka Edwarda Mousleyho se mu rád otíral nozdrami o tvář, a předtím, než byl Don Juan utracen a sněden, ho Mousley na rozloučenou políbil na líce.¹⁵⁵ Motiv vojáka loučícího se s umírajícím koněm polibkem se objevil i v básni *Vojákův polibek* (A Soldier's Kiss) [Text 7.]. Již zmíněný důstojník britského dělostřelectva, jehož jednotce nebylo dovoleno vzít s sebou při odvelení do Francie jejich oblíbeného koně, vzpomíná, že koně přišli na rozloučenou políbit všichni vojáci dělostřelecké baterie.¹⁵⁶

Vztah vojáků ke koním dokládá i skutečnost, že vojáci armádním koním poměrně často dávali jména, jak můžeme pozorovat na různých místech této práce. Vojáci jména svých zvířat připisovali i na fotografie [Obr. č. 4, 5.]. Pojmenovávání koní ostatně bylo v souladu s praxí mírové armády. Každé zvíře mělo v armádě přidělené identifikační číslo, které mu obvykle bylo spolu s kódem útvaru vypáleno na tělo. Kromě toho pak koně dostali své jméno, které bylo někdy i oficiálně zavedeno do evidenčních záznamů. Zvykem však bylo dávat jména především koním jezdeckým či důstojnickým, u tažných a nákladních koní to není pravidlem. Muly a osli pak byli armádou vnímáni jako zvířata nižší kategorie a obvykle dostávali jenom čísla, případně nebyli evidováni vůbec. Pokud měla mula či osel jméno, bylo tak většinou z vlastní iniciativy vojáků. Někdy má z většího množství koní a mul jméno jen pár vybraných a

¹⁵⁴ Kresten ANDRESEN, *Krestens Breve* [online], Kodaň 1919, s. 87 [cit. 2017-06-23]. Dostupné na: http://danmarksbreve.kb.dk/catalog/%2Fletter_books%2F005702162%2F005702162_000.

¹⁵⁵ E. O. MOUSLEY, *The Secrets of a Kuttite*, s. 19; s. 131.

¹⁵⁶ J. COOPER, *Animals in War*, s. 67.

oblíbených zvířat, případně mají jména zvířata, která jsou něčím specifická a jméno na tuto specifčnost reaguje (například kůň s mnoha rány na těle, který dostal přezdívku Šrapnel).

Již zmiňovaná příručka správné péče o koně napsaná dvěma britskými důstojníky a distribuovaná mezi vojáky charitativní organizací doporučuje, aby vojáci své koně pojmenovávali: „*Dávejte svým koním jména: Není snad milejší říkat ‚Stůj klidně, Kašpárku‘, než ‚Stůj klidně, 662‘?*“¹⁵⁷

I čeští vojáci dávali svým koním jména. Vojáci 1. střeleckého pluku Jana Husi československých legií v Rusku mají „*koníčka Olgu*“, který tahá buben plukovní hudby a po přestálých peripetiích v Rusku se s vojáky vrací lodí do Československa.¹⁵⁸ Stanislav Čeček měl v Rusku koně jménem Cikán, rota druhého pluku České družiny má chlupaté hříbě Vaška.¹⁵⁹ Český lékař Bohuslav Bouček své klisně říká Rosinanta, zřejmě podle koně z románu o Don Quijotovi.¹⁶⁰ Občas vojáci obdrželi do své péče koně již pojmenovaného a rozhodli se jej přejmenovat. Někteří čeští vojáci si také při oslovování zvířat osvojili zdobněliny – například Karel Jaroš, důstojník dělostřelectva, ve svých pamětech mulám říká „mulíci“ či „mulí“¹⁶¹, o tažných volech mluví jako o „bulíčcích“.¹⁶²

Mnoho jednotek mělo vlastní maskoty – vyvolená a oblíbená zvířata, která se stala někdy až „*titulární postavou a zosobněním dané jednotky*“.¹⁶³ Často to byly opuštěné kočky a psi, některé pluky si na frontu přivezly plukovního maskota z domova, někdy se ale maskotem stal jeden z pracovních koní, mul nebo oslů, který byl vojákům sympatický. Maskoti měli zvláštní postavení, vojáci takovému zvířeti často dávali větší příděl jídla nebo méně práce, případně nemuseli pracovat vůbec. Příkladem je již zmiňovaná mula Dunny nebo klisna Julia.¹⁶⁴ Maskotům byl často v jednotce

¹⁵⁷ *The Drivers ‘, Gunners ‘*, s. 16.

¹⁵⁸ Josef GLANC, *Starý Glanc vypravuje. Vzpomínky ruského legionáře 1914–1920*, Mnichovo Hradiště 1999, s. 80.

¹⁵⁹ D. VÁCHA, *Život v legiích*, s. 131.

¹⁶⁰ B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník*, s. 27.

¹⁶¹ „Ten mulí“; K. JAROŠ, *Z turecké armády do britského zajetí*, s. 82an.

¹⁶² Tamtéž, s. 107an.

¹⁶³ R. VAN EMDEN, *Tommy’s Ark*, s. 173.

¹⁶⁴ „*Julia byla staříčkový sešlý kůň, sloužila s plukem již v búrských válkách jako kůň plukovníka a do Francie jsme ji vzali jako maskota: sotva kdy dostala nějakou práci, pouze občas zaujala místo důstojnického koně.*“ Tamtéž.

přikládán velký význam a někdy byli zahrnováni péčí lepší než vojáci.¹⁶⁵

Koně a muly jako adorovaná zvířata a maskoti pluků ale rozhodně nebyli specifikem první světové války. Celebritou britské armády krátce před první světovou válkou byl maskot praporu pěchotního pluku Middlesex Regiment, mula Jimson [Obr. 34, 35.]. Jimson sloužil s plukem v Indii a ve válkách v Jižní Africe a za svou práci obdržel tři medaile. Po ukončení účasti pluku v Jižní Africe dostali vojáci povolení vzít Jimsona zpět do Británie, což nebylo obvyklé. V dřívějších dobách bylo navíc časté po smrti oblíbených vojenských a jezdeckých koní uchovat části těla zvířete jako suvenýry – zejména ceněná byla kopyta, z nichž se vyráběla těžítka nebo nádoby na kalamář. Tak nakonec skončilo i kopyto muly Jimsona.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Význam maskotů dokládají slova kapitána britské zdravotnické služby, který píše o psíkovi jménem Joe, že byl nejdůležitější osobou v praporu hned po majorovi. R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 173. Jiný britský voják zase píše o kotěti patřícím majorovi pluku, které bylo neustále přečpané mlékem. Major byl údajně „*kvůli jeho krmení schopný pozastavit celou válku*“. Tamtéž, s. 170.

¹⁶⁶ *Britain's most highly decorated ass* [online], National Army Museum [cit. 2017-05-22]. Dostupné na: <https://www.nam.ac.uk/explore/britains-most-highly-decorated-ass>.

3.5 Lítost, soucit a citlivost vůči utrpení

S předchozí oblastí – zájmem vojáků o koně a vřelostí vůči nim pocíťovanou – přímo souvisí následující část. Velká část vojáků silně vnímala utrpení koní ve válce a pocíťovala vůči nim lítost, soucit a smutek. U některých mužů se vyskytovala až přecitlivělost na utrpení zvířat a osudy koní se jich velmi silně dotýkaly. Mnoho vojáků při setkání s raněným či umírajícím koněm svůj smutek otevřeně projevilo, někteří z nich nad zvířaty plakali. Vyjádření lítosti a smutku nad trpícími koňmi je v písemných pramenech vojáků jedním z nejčastějších motivů.

Četař kulometného oddílu britské armády si v roce 1917 zapsal o koních své jednotky zabitých dlouhotrvající dělostřelbou, „... *vidět všechna ta mrtvá zvířata, to je dost na to, aby to člověku zlomilo srdce.*“¹⁶⁷ Poručík britského polního dělostřelectva na západní frontě zase vzpomíná na tuto událost ze stejného roku: „*Na jeden z týmů dopadl granát a zranil pět mul, dvě musely být zastřeleny. Ubohý vozka, který měl na starosti jednu z těchto mul, byl z její smrti zničen. ... Sám byl zraněný, krvácelo mu ucho, ale nic nevnímal, smrt jeho muly ho zcela pohltila. Pořád jen opakoval dokola, ‚a byl to můj oslíček, on byl můj oslíček...‘.*“¹⁶⁸

Smrt koně, o kterého se vojáci po dlouhou dobu starali, mohla vojáky otřást stejně jako smrt blízkého spolubojovníka a narušit jejich psychický stav. Jeden mladý voják byl tak zasažen smrtí svého koně, že byl velitelem brigády na několik dní uvolněn. Na tuto událost vzpomíná vozatajec britského polního dělostřelectva: „... *granát zabil koně pod vozkou. Šli jsme k němu, snažili se mrtvého koně odstrojit... Kluk jenom klečel a sledoval toho koně... Šel k němu velitel brigády, poklepal mu na rameno a řekl, ‚To nic, synku!‘ Ten se na něj podíval, jenom na vteřinu, a pak ze sebe vyrazil, ‚Zatracení Němci!‘ Ukázal prstem na koně a zase tam ztuhlý stál, jako by byl z kamene. Velitel brigády řekl jeho nadřízenému, ‚Vezměte toho chlapce za frontu a ať dva tři dny odpočívá.‘*“¹⁶⁹

Vřelost vztahů ke koním dokládá lítost, s kterou mnozí vojáci přistupovali k utrácení raněných koní. Takový okamžik mohl být pro vojáky skutečně traumatizující. Francouzský poručík kavalerie, který musel zastřelit raněného koně, vzpomíná:

¹⁶⁷ J. FLYNN, *Humanity, Efficiency and Economy*, s. 3.

¹⁶⁸ Poručík dále dodává, „*Chudák chlap. Vojáci skutečně svá zvířata milují.*“ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 244–245.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 245.

„Přiznávám, že když jsem uchopil revolver, třásla se mi ruka. Četa, která přišla o koně – to je skoro jako rodina, která přišla o dítě.“¹⁷⁰ Francouzský voják tankové posádky zase hned na dvou místech svého deníku s lítostí popisuje umírající koně, kolem nichž s tankem projížděl. „Byl to bílý kůň, kterého tam opustilo vozatajstvo, ležel na kamenité cestě, protože neměl sílu doplazit se na kus trávy, srst na břicho slepenou bahnem, a v agonii dodělával.“¹⁷¹ Další umírající kůň ležel přímo v cestě jejich tanku. „Kůň, který tam byl ponechán, aby umřel, nadzvedl trochu hlavu, aby se vyhnul pásům našeho tanku. Jeho zastřené oko nás prohlíží, jeho hlava, s rozšířenými nozdrami, s bolestným výrazem, nás prosí o poslední laskavost. Gorgit ho zpozoroval. Jedním pohybem otáčí tank. A hlava znovu těžce dopadá na zem.“¹⁷²

Vojáci nad koňmi vyjadřovali lítost nejen ve svých denících, ale i nahlas. Egon Ervín Kisch během srbského tažení rakousko-uherské armády v druhém týdnu války píše, „Také když jdeme kolem dodělávajících koní, ozvou se rozhořčené výkřiky soucitu: „Ubohá zvířata, musí jít do války proti své vůli a nevědí, proč se lidé bijí!““¹⁷³ O týden později sám píše do deníku o spěšném ústupu ze Srbska: „Když střepiny a pláště granátů zasáhly koně, svalili se ještě živí v postrojích s krvácejícím krkem, provrtaným trupem nebo se zlamanýma nohama. Jestliže to byli soumaři s municí nebo s vodou, odpínali jim vozkové, kteří byli zároveň (ještě z civilu) jejich majiteli, řemeny, a pod nimi bylo vidět prastaré odřeniny plné hnisu, much a červů, neboť líní mezkaři v Slavonsku a Bosně neodsedlávají zvířata po celý život. Když však klesli postřelení soumaři od nákladních nebo nemocničních vozů, ponechávali vozkové povozy osudu a utíkali pryč. Nač se drít s vypřaháním koní...? Beztoho se nedal zachránit! ... Přes dvě stě poslých nebo teprve smutně a pomalu bez vysvobozujícího výstřelu dodělávajících koní vroubilo naši cestu.“¹⁷⁴

Britský voják pěchoty Thomas Hope v roce 1917 vzpomíná, „Míjíme spoustu zraněných a umírajících koní. Jsou roztroušeni všude, v kráterech od granátů, a jakmile se přiblížíme, snaží se zvednout a odplazit se od nás, jako by již člověku nevěřili. Jeden ubohý kůň se zlomenou pávní se snaží vléct svoje nepohyblivé nohy, ostatní už jenom leží a zbarvují zemi svou krví. Někteří stále bezhlavě pobíhají po bojišti, pěna od huby a hrůza v jejich očích – oběti bezohlednosti člověka.“ A pokračuje, „Už dávno jsem si

¹⁷⁰ D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 2.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 8.

¹⁷² Tamtéž, s. 8.

¹⁷³ E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 31.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 51.

zvykl na raněné lidství. Utrpení člověka vyvolává lítost a touhu pomoci, ale raněné zvíře, to mě zanechává s pocitem nenávisti, nenávisti vůči mně samotnému a vůči civilizovanému lidu, který představuji. Tolikrát jsem viděl v očích umírajícího koně výčitky... My to vše dokážeme pochopit, oni ne.“¹⁷⁵ Zde vyjádřené zhrození nad tím, čeho je člověk schopen, výčitky nad „bezohledností člověka“ a pocit viny jsou pro výpovědi o raněných koních typické, stejně jako přesvědčení vojáků, že lidé válku dokážou pochopit, ale zvířata ne.

Těžký byl i pohled na podvyživené a hladovějící koně s jizvami po přestálých zraněních. Kaplan působící v britské armádě na takové koně s lítostí vzpomínal: „*Vracel jsem se z obvaziště a procházel jsem řadami vozatajstva. Měl jsem svítilnu a posvětil jsem si na pár těch milých koní a pohládl je. Viděl jsem, že jeden z nich měl v těle ohromnou díru vycpanou vatou. Pomyslel jsem si, ‚Tak tohle je jeden z těch raněných koní.‘ Hned vedle něj měl kůň díru v hlavě, další měl díry v nohou a po těle a tak to šlo dál. I v slabém světle svítilny jsem viděl, jak hrozivá utrpěli zranění, aby mužům dopravili potravu.*“¹⁷⁶

Pohled na umírající koně ležící po těžké dělostřelbě všude po bojišti mohl být pro některé vojáky jedním z nejtraumatičtějších zážitků, které si z války odnesli. Voják, který sledoval koně s roztrženým břichem, jak se rítí kolem něj se střevy visícími ven, napsal, „*Jeho bolestný řev, jakoby na protest proti nelidskosti člověka, byl strašnější než cokoli z noční můry onoho odpoledne.*“¹⁷⁷ Nesnášenlivost vůči utrpení koní ztělesňuje také literární postava Deterdinga z Remarqueova románu *Na západní frontě klid*: „*Deterding začíná zuřit a rvát: ‚Zastřelte je, tak je přece zastřelte, krucifix!‘ (...) Deterding popadá pušku a míří. Katcza mu sráží hlaveň k zemi. ‚Zbláznil ses –?‘ Deterding se začíná třást a odhazuje pušku.*“¹⁷⁸ [Text 14.]

Britský poručík, který po spěšném ústupu britských a francouzských vojsk od belgického města Mons v prvních dnech války na západní frontě nacházel pohozená mrtvá těla koní, píše následující slova: „*Pohled na tyto mrtvoly, žhnoucí v žáru slunce, kolem nich bzučící mračna much..., vzbuzoval lítost téměř tak hlubokou jako zamordovaná těla lidí. (...) Ubohé, němé tváře, před pár týdny ještě tahali kočáry, přežvykovali oves a spokojeně se pásli na loukách. A najednou je odvádějí páni, které*

¹⁷⁵ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 240–241.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 178–179.

¹⁷⁷ R. HOLMES, *Obrazy války*, s. 97.

¹⁷⁸ E. M. REMARQUE, *Na západní frontě klid*, s. 42–43.

neznají, shánějí je na místa, která neznají, musí tahat náklady, na něž jejich síly nestačí, péče je jim věnována jen občas anebo vůbec, a když už jejich síly vypoví a nemůžou už dál odvádět svou práci, ukončí kulka do hlavy jejich trápení. Jejich úděl byl snad ještě těžší než ten vojákův!¹⁷⁹ Když byla vojínovi britského polního dělostřelectva v po válce pořízeném zvukovém záznamu položena otázka, zda ho smrt koní rozrušila, odpověděl: „Ne, bylo mi jich líto. Cítil jsem pro ně lítost. Bylo mi koní líto, protože koně nemohou mluvit.“¹⁸⁰

Již jsme zmínili, že vazbu ke koním či k jednomu konkrétnímu koni si často vytvořila celá skupina vojáků. Stejně tak i lítost nad ztrátou zvířete proto někdy sdílela celá jednotka. Egon Ervín Kisch píše během srbského tažení po zničujícím ústupu přes rozvodněnou řeku Drinu v září 1914, při němž mnoho rakouských vojáků utonulo: „Jdu kolem naší čtvrté čety. Utrpěla obzvlášť velké ztráty. Jedna skupina sedí smutná, úplně zdrcená: „Viš, že náš bělouš je taky nebožtík?“ Ano, vím už, že náš soumar se utopil.“¹⁸¹ Tato krátká výměna mezi Kischem a zbytkem jeho čety je pozoruhodná i proto, že jejich nákladní kůň zdaleka nebyl jedinou ztrátou, která jednotku postihla. Za velmi drastických okolností se utopilo i mnoho vojáků. Smrt koně však přesto v povědomí vojáků nejenže nezapadla, ale byla ještě natolik důležitá, že právě o ní vojáci v jinak mlčenlivé situaci potřebovali promluvit.

Ve vojácích vyvolával smutek i pohled na postupné chátrání a dlouhodobé strádání jejich vlastních koní, proti němuž nemohli nic udělat. V denících a vzpomínkách se objevují lítostivé popisy koní trpících nedostatkem potravy a odpočinku či těžkými rány z postrojů a sedel. Vojáky, kteří své koně měli rádi, velmi trápilo, že nedisponovali žádným způsobem, jak svým koním pomoci. Britský dělostřelec na západní frontě vzpomíná na podvyživené koně, kteří z hladu začali pojídat vše, co měli v dosahu, včetně ostatních zvířat: „Provazy, kožené součásti postrojů, okusovali vše, dokonce i naše kabáty. Zatímco jste pečovali o jednoho koně, druhý vás okusoval. (...) Nakonec začali okusovat sebe navzájem a brzy byli úplně lysí a bez srsti, byl to žalostný pohled.“¹⁸²

¹⁷⁹ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 35–36.

¹⁸⁰ J. FLYNN, *Humanity, Efficiency and Economy*, s. 5.

¹⁸¹ E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 97.

¹⁸² Tuto vzpomínku uzavírá konstatováním: „Ale taková je válka a žádný inspektor ze SPCA [Society for the Prevention of Cruelty to Animals, Společnost pro předcházení krutosti na zvířatech – B. H.] tuď nechodí.“ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 178.

Britský kavalerista Benjamin Clouting zase vzpomíná na ústup britských a francouzských jednotek pronásledovaných německými vojsky v prvních dvou měsících války na západní frontě. „*V horkém, suchém a prašném počasí se koně velmi rychle vyčerpali... Brzy začali při chůzi svěšovat hlavy. Mnoho z nich bylo tak unaveno, že usínali ve stoje, načež se jim podlomily nohy, koně upadli a sedřeli si kůži na nohou. Abychom jim ulehčili, odhodili jsme všechno přebytečné vybavení, košile, ponožky i kabáty. Koně si potřebovali pořádně odpočinout, avšak to bylo nemožné. Alespoň jsme chvíli šli pěšky, ač jsme většinou nevydrželi déle než jednu míli... Bylo smutné pozorovat naše koně, dříve tak opečovávané a tady tak zanedbané... Koně byli všude odřeni, ze zad sedřené maso, ačkoli na tom ještě nebyli tak špatně jako francouzští koně, kteří byli doslova oježděni, dokud nepadli k zemi. Francouzi nikdy z koní neslezli, aby jim aspoň na chvíli ulevili, a když se konečně zastavili, nezřídka šel se sedlem dolů i kus masa ze zad koně. Jeden kůň zešílel, tloukl hlavou o zed', dokud ho konečně nezastřelili. Bylo to strašlivé. My jsme se snažili dělat, co jsme mohli, obvazovali jsme koním poraněné nohy našimi onucemi, ale většina měla štěstí, pokud jsme je trochu otřeli slámou nebo poklepali po zádech, abychom jim rozproudili krevní oběh.*“¹⁸³ O hlubokých ránách způsobených sedly hovoří i francouzský veterinář jízdního oddílu, když popisuje spěšný ústup francouzské kavalerie v prvních měsících války na západní frontě: „*Na vyčištěné a ošetřené rány jsme zase nasadili sedla a koně už předvídali nová trápení, prohýbali záda a nařikali... jako lidé.*“¹⁸⁴

Dramatickou scénu trpících koní popisuje důstojník venezuelského původu Rafael de Nogales působící ve službách Osmanské říše. V dubnu 1917 byl svědkem ostřelování jezdecké divize osmanské armády britskými bombardéry v druhé bitvě o Gazu. „*Na zemi záhy leželo téměř dvě stě těch ubohých zvířat a zmítalo se ve smrtelných křečích, případně se s vyhrzvlými vnitřnostmi, z nichž se valila krev, rozutekla do všech možných směrů, rozzuřená strašlivou bolestí.*“¹⁸⁵ Francouzský dělostřelec si zase ve svých poznámkách v dubnu 1915 poznamenal o koních zapadlých do bláta, „*Koně už nemohli dál... Byli do bahna tak zanořeni, že jsme byli nuceni je tam zanechat. Ta ubohá zvířata sebou několik dní házela v bahně, dokud neumřela vyčerpáním.*“¹⁸⁶

¹⁸³ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 37.

¹⁸⁴ R. BRUNEAU, *Les équidés dans la Grande Guerre*, s. 23.

¹⁸⁵ P. ENGLUND, *Válka a naděje*, s. 392.

¹⁸⁶ D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 5.

Lítost nad koňmi projevovali dokonce i vojáci, kteří byli přímo zodpovědní za útok, který smrt koní způsobil. Kapitán německé ponorky Edgar von Spiegel řídil v roce 1916 na moři torpédový zásah nákladní lodě, přičemž věděl, že zasažená loď převáží koně. Zajímavé je ve Spiegelových vzpomínkách sledovat zaznamenaný průběh jeho myšlenek, když se chystá loď potopit: „*S ohromením jsem spatřil – projel mnou mráz – dlouhou řadu dřevěných boxů táhnoucích se podél celé paluby, z nichž vystupovaly černé a hnědé hlavy koní. Svátá prostoto! Koně! Jaká škoda! Nádherná zvířata!* „*Ale co to s tím má co dělat?*“ – *to jsem si pořád říkal. Válka je válka. A čím míň koní na západní frontě, tím slabší bude anglická obrana. Přesto musím přiznat, že ta myšlenka byla odporná...*“ Následně nařizuje zásah, a po něm periskopem sleduje dění na zasažené lodi: „*... a mezi muži byli ti splašení, supící a vzpouzející se koně... Oblak páry ty koně pobláznil, byli bez sebe hrůzou – viděl jsem nádherného grošáka s dlouhým ocasem, jak velkým obloukem přeskočil bok lodi a dopadl na záchranný člun, který již byl přeplněný – ale pak už jsem to hrozné divadlo nemohl dál vydržet a zasunul jsem periskop.*“¹⁸⁷

Připomeňme zde, že zvířecími oběťmi války nebyli jen koně, vojáci se setkávali i s raněnými kurýrními psy, případně holuby, které armády ve velkém používaly. Egon Ervín Kisch během srbského tažení rakousko-uherské armády v druhém týdnu války píše právě o setkání s raněným psem; tato pasáž je pro nás zajímavá opětovným dokladem toho, že vojáci se zvířaty soucítí a že někteří jsou z utrpení zvířat i „zoufalí“: „*Od Bjeliny jde s námi černý hlídací pes, který prý patří 8. zeměbraneckému pluku a ztratil svůj oddíl. V bitvě u Osmin Šipu byl zraněn střelou do hřbetu a plazí se teď unaven a zkrvaven za námi. Máme s tímto psem bezmezný soucit, třebaže stále narážíme na rakouské i srbské mrtvolky a na příšerně zraněné lidi. Vymyli jsme mu ránu a obvázali ji, ba někteří byli přímo zoufalí nad smutným osudem zvířete.*“¹⁸⁸

Je zde ještě na místě zmínit, že výpovědi vojáků a jiných pozorovatelů o utrpení koní ve válečných konfliktech se neobjevují poprvé v první světové válce. Dokonce i široká veřejnost se o osudu zvířat dovídá již v reportážích z předcházejících válek 19. a počátku 20. století. V britské revue *Nineteenth Century* z června roku 1900 se objevuje zpráva o britských bojích v Jižní Africe s názvem *Krutý případ raněných válečných koní*, v němž je citován válečný dopisovatel: „*Ze všech žalostných, srdce drásajících*

¹⁸⁷ Baron SPIEGEL von und zu Peckelsheim, *The Adventures of the U-202. An Actual Narrative*, New York 1917, s. 53–58.

¹⁸⁸ E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 31.

věcí, co jsem kdy viděl, žádná se nedá srovnat s pohledem na stovky a stovky mrtvých a umírajících koní...“¹⁸⁹

3.5.1 Pláč

Lítost některých vojáků nad ztrátou a utrpením koní byla tak silná, že vyústila v pláč. Žal nad ztrátou milovaných koní je v denících a vzpomínkách zřetelně zachycen a i k pláči se vojáci poměrně ochotně přiznávají.

Podle Jiřího Hutečky a jeho práce o maskulinních aspektech válečného prožitku českých vojáků patřilo veřejné projevoování emocí, ať negativních či pozitivních, mezi velké tabu moderní maskulinity počátku 20. století. Pláč a dojmavost byly muži vnímány jako výsada žen. Muž měl emoce potlačit a pokud byl dojat k slzám, očekávalo se od něj, že bude slzy skrývat. Od vojáka se očekával „*emocionální chlad a stoický postoj k válečným hrůzám.*“¹⁹⁰ Jak je však dodáno vzápětí, „*Tváří v tvář emocionálně vypjatým válečným dějům však pro řadu mužů nebylo únosné se tohoto diskurzu držet.*“¹⁹¹

Potřeba vyrovnat se se skutečností, že vojáci na válečné události (zejména smrt či odchod blízkého spolubojovníka) reagují mimo jiné pláčem, vedla podle Hutečky k jejich „zastřešení“ konceptem válečného bratrství či kamarádství. Otevřené sdílení emocí se pak stává poutem, které vojáky spojuje a posiluje jejich motivaci pokračovat ve válce.¹⁹² Pokud je v Hutečkově práci vysvětleno, jak byl vojáky pojímán pláč nad utrpením či ztrátou blízkého spolubojovníka, je důležitou otázkou pro nás to, jak byl vojáky vnímán pláč nad utrpením a ztrátou koní.

Byl-li pláč nad ztrátou blízkého vojáka ospravedlňován a legitimizován konceptem válečného kamarádství, můžeme obdobně říci, že pláč nad utrpením či ztrátou koní byl legitimizován všeobecně sdíleným moderním soucitem se zvířaty a pocitem zodpovědnosti člověka za jejich blaho. Jak bylo ukázáno v dřívější části této práce, přesvědčení, že člověk by měl se zvířaty zacházet laskavě a s ohledem a neměl by se vůči nim dopouštět zbytečné krutosti bylo na počátku 20. století již poměrně univerzálně rozšířeným názorem (ačkoli míra přijetí napříč národy i vrstvami se lišila).

¹⁸⁹ Jane FLYNN, příspěvek na konferenci *New Perspectives. East Midlands Universities Conference 2013*, nepublikovaný rukopis, s. 2. Viz také S. SWART, *Riding High*, Johannesburg 2010.

¹⁹⁰ J. HUTEČKA, *Muži proti ohni*, s. 98.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 93.

¹⁹² Tamtéž, s. 94.

V tomto rámci bylo dojetí nad těžkým osudem zvířat přijatelné a občas dokonce vysloveně pozitivně vnímané. Soucit vůči zvířatům byl v mnoha případech považován za projev vojákova dobrého srdce.¹⁹³ V žádném z pramenů jsem se nesetkala s odsudkem lítosti či pláče nad zvířaty ze strany jiných vojáků, či s odsudkem přílišné sentimentality. Lze soudit, že pokud vojáci sami tyto pocity nesdíleli, alespoň je chápali.

Z prostudovaných pramenů se mi navíc zdá, že pláč nad koňmi byl napříč armádou britskou i rakousko-uherskou považován nejen za srovnatelně přijímaný jako pláč nad vojáky, ale někdy dokonce jistým způsobem tolerovanější a přijímanější či přijatelnější. To vycházelo z názoru sdíleného některými vojáky, že ve válce zkrátka lidé umírají, taková válka zkrátka je, ale u zvířat se to nezdá správné.¹⁹⁴ Mezi vojáky bylo stále do určité míry přítomné přesvědčení, že voják by měl stoicky snášet pohled na mrtvé muže a že kvůli padlým vojákům se nepláče. Zároveň však bylo přítomné i přesvědčení, že voják by měl mít dobré srdce a proto nerad vidí, když trpí bezbranní, v tomto případě zvířata. Někteří muži se proto mohli stydět otevřeně plakat kvůli mrtvým vojákům, už se ale tolik nestyděli plakat kvůli trpícím koním. Zdá se mi také, že dojetí nad ztrátou a smrtí koně nijak nenarušovalo ideál vojáka-hrdiny – soucit ke koni do tohoto ideálu poměrně konzistentně zapadal (příkladem budiž například báseň *Vojákův polibek* [Text 7.], pohlednice „*Jezdcovo rozloučení*“ [Obr. 119.] a jiné). Voják, který litoval koně, zde zůstává hrdinou.

Příslušník britských technických oddílů byl v roce 1917 přítomen zdlouhavému pokusu vyprostit pár koní z hlubokého bahna. Dojala ho schopnost člověka pociťovat lásku ke zvířeti a vyjádřil pochopení pro vojákovy slzy. „*S několika dalšími jsme se několik hodin potmě pokoušeli zachránit nádherný pár tažných koní, kteří se postupně utápěli v bahně. Byl to zoufalý pokus. Jelikož se koně nacházeli v dostřelu německých kulometů, museli jsme vše provádět v noci za tmy. Vozka svým koním po celou tu dobu šeptal láskyplná slova a něžně je pobízel. Byla to srdcervoucí, hrozivě dlouhá a brzy prohraná bitva, postupně jsme věděli, že koně jsou ztraceni. Ubohý zničený vozka! Nikdy na tebe nezapomenu, na tebe, který jsi při nich tak dlouho stál a tolik jsi je*

¹⁹³ Zmiňme zde znovu důstojníka, který ocenil vojáka pečujícího o raněného koně slovy „*Vaše péče o tato zvířata je to nejzáslušnější, co může být. Nic šlechtějšího jsem v této válce neviděl.*“ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 243–244.

¹⁹⁴ O tomto pocitu nespravedlnosti bude ještě pojednáno níže.

*miloval, a nyní pláčeš, máš zlomené srdce, a nikdo se nemůže podívat nad tím, že pláčeš.*¹⁹⁵

Už jsme zmiňovali vzpomínku na případ muly, která po podání lahve whisky dva dny vzbuzovala dojem, že zemřela, aby se následně objevila opilá u jiné jednotky. Ač nakonec mula neutrpěla žádnou újmu, voják, který jí whisky podal a byl v domněni, že ji tím zabil, nad její domnělou smrtí slzel.¹⁹⁶

U některých vojáků se vyskytla až přecitlivělost a nesnášenlivost vůči utrpení a umírání zvířat. V publikaci psychoanalytika a lékaře Davida Edera o válečných neurózách z roku 1917 je zmíněn případ mladého britského vojáka, který byl ještě dlouho po jejich skončení značně rozrušen z osudů raněných a umírajících koní a mul. Tento voják, který bojoval u Gallipoli a posléze na soluňské frontě, pocházel z venkova a od dětství měl ke koním blízko. Poté, co v bojích utrpěl zranění, měl opakující se noční můry i denní vize, v nichž viděl francouzského vojáka, jak bodá nožem koně. To vycházelo ze skutečné události, jejímž byl svědkem. Eder ve své zprávě dál udává, „*Pacientovy pocity ve vztahu ke koním byly velmi intenzivní. (...) Velmi hluboce plakal, když mi vyprávěl o utrpení, které prožívaly raněné muly u Gallipoli. Když jsem namítl, že lidé trpěli víc, nesouhlasil. Říkal, že zvířata nemohou mluvit. Že zvířata tam vůbec neměla být. (...) Ve zkratce, byl do koní tak bezmezně zamilovaný, jako kterákoli panička do svého psíka.*“¹⁹⁷ Zajímavý je v tomto kontextu i psychoanalytický výklad těchto intenzivních pocitů ke koním. Eder konstatuje, že v důsledku potlačeného strachu voják s koňmi podvědomě identifikuje sama sebe: „*Ve skutečnosti byl v onom snu tím koněm on sám; to on sám vůbec neměl být u Gallipoli.*“¹⁹⁸

Můžeme si zde ještě položit otázku, jakou funkci měla všudypřítomnost koní, a především koní trpících, na bojovou morálku vojáků a na jejich ochotu bojovat. Podlamoval pohled na umírající koně morálku vojáků, nebo je naopak vřelý vztah ke zvířatům držel v ochotě setrvat ve válce? Jiří Hutečka se touto otázkou zabývá ve vztahu mužů k jejich lidským spolubojovníkům. Dokládá, že přátelství a soudržnost

¹⁹⁵ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 244. Vzhledem k hodnotě koní pro armádu nebyly zdlouhavé pokusy vyprostit koně z bahna výjimečné – jiný britský voják popisoval pokus o vyproštění koně trvajícím celkem dvanáct hodin. Tamtéž, s. 177. Ne vždy se však koně zapadlí do bahna setkali s laskavým pobízením. Francouzský důstojník zdravotnické služby vzpomíná, že vojáci na koně zabořené až po hrud' křičeli a nadávali jim. D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 5.

¹⁹⁶ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 184.

¹⁹⁷ M. D. EDER, *War-Shock. The Psycho-Neuroses in War. Psychology and Treatment* [online], Londýn 1917, s. 81 [cit. 2017-06-26]. Dostupné na: <https://archive.org/details/warshockpsychone00ederuoft>.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 81–82.

skupiny vojáků má pozitivní vliv na ochotu vojáků pokračovat ve válce.¹⁹⁹ Koexistence v tzv. primárních skupinách napomáhala „*celkové motivaci vytrvat ve službě navzdory všem jejím úskalím*“ a tím napomáhala bojové efektivitě.²⁰⁰ S jistými omezeními je možno Hutečkovy závěry vztáhnout i na vztah mužů ke koním. Jsem názoru, že i koně byli někdy součástí primární skupiny vojáků, a proto i blízký vztah s koňmi do určité míry udržoval vojáky v ochotě bojovat.

3.5.2 Vnímání mrtvých koní

Způsob, jakým vojáci snášeli pohled na mrtvé koně a jak smrt koní vnímali, je jednou z důležitých oblastí zkoumání vztahu vojáků ke koním. Stejně jako mrtvoly lidí ležely všude na bojišti i podél cest také mrtvoly koní [Obr. 75–79.]. Zásobovací komunikace plné vozů a děl tažených koňmi byly pravidelným terčem dělostřelecké palby i leteckého bombardování, po jejichž útoku zůstali na cestě ležet mrtví a umírající koně, kteří někdy i dlouhé měsíce nebyli pohřbeni. Tažná a nákladní zvířata často pracovala až do vyčerpání všech svých sil, načež padla k zemi a nebyla schopna se znovu postavit na nohy – v takovém případě je vojáci buď nechali zemřít vedle cesty, případně koně zastřelili. Mrtvá těla koní se tak stala zcela běžnou součástí krajiny, někdy vojákům sloužila jako orientační body.²⁰¹

Muži vzpomínají na cesty doslova lemované stovkami mrtvých a umírajících koní. „*Koně pomírali jako mouchy. Mohli jste je podél cesty počítat po tuctech,*“ tak popisoval důstojník britského dělostřelectva velmi tuhou a dlouhou zimu během ofenzivy u Arrasu na západní frontě v roce 1917.²⁰² Jiný důstojník britského dělostřelectva napsal, že podél cest leží „*mnoho stovek mrtvých koní.*“²⁰³ Francouzský pěšák zase o setkávání s mrtvolami koní při pochodu píše, „*Mrtví koně – přestal jsem je počítat...*“²⁰⁴

¹⁹⁹ J. HUTEČKA, *Muži proti ohni*, s. 101an.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 106.

²⁰¹ Údolí přezdívané „*Dead Horse Valley*“ na západní frontě během bitvy na Sommě a další. Harry DRINKWATER, *Harry's War. The Great War Diary of Harry Drinkwater* (eds. Jon Cooksey – David Griffiths), Londýn 2014, s. 133.

²⁰² R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 190.

²⁰³ Tamtéž, s. 202.

²⁰⁴ D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 5.

Britský vojín o ústupu britských a francouzských vojsk u Mons v prvních měsících války na západní frontě napsal: „*Mnoho dělostřeleckých tažných koní padlo, zchromlí a vyčerpaní. Muži je překročí a jdou dál. Někteří koně byli zastřeleni, jiným byl odňat postroj a jsou ponecháni živi podél cesty, tak, jak jsou, stojící nebo se již skládající.*“²⁰⁵

Český voják František Černý popsal útěk rakouských vojsk při Brusilovově ofenzivě na východní frontě: „*Každý zahodil, co mohl, aby mohl utíkat na vozy. Po silnici se tak válely tlumoky, boty, deky, pláště... Mezi tím ležel sem tam mrtvý muž, tam zas zastřelený kůň, jinde celý vůz týlového vybavení i s koňmi a se živobytím.*“²⁰⁶ Český lékař Bohuslav Bouček o postupu rakouských vojsk u Tarnova píše, „*Cesta je rozbitá... Co chvíli v příkopě leží mrtvý kůň,*“²⁰⁷ a o kus dál, „*Koně vyzáblí, tetelí se zimou, tu a tam co chvíli některý padne, je zastřelen a hosen do příkopu.*“²⁰⁸

Podle Damiena Baldina je smrt koně a mrtvý kůň na bojišti *topos* písemných svědectví první světové války i jejího vizuálního ztvárnění.²⁰⁹ Zmínky o umírajících a mrtvých koních se skutečně objevují takřka v každém deníku, zápiscích či pamětech, a často opakovaně. Pohled na mrtvé či raněné koně navíc na vojáky většinou velmi silně působil. Britský vojín pěchoty píše, „*Na okrajích cesty je velké množství mrtvol zmrzačených koní a mul. Je na ně žalostný pohled! Vždycky jsem ke koním vzhlížel jako ke vznešeným zvířatům, a vidět je pobité a zohavené dělostřelbou mi dělá špatně.*“²¹⁰

Někteří vojáci se dokonce vyjadřují o tom, že pohled na mrtvoly koní byl v jistém ohledu horší než pohled na mrtvoly lidí, těžší a provázený horšími pocity než pohled na mrtvé a zohavené muže. Za všechny britský literát Robert Graves, který sloužil jako důstojník u pěchotního pluku a dva týdny po začátku bitvy na Sommě přišel s oddílem na místo prvních bojů bitvy: „*Nejvíce mě šokovalo množství mrtvých koní a mul, co leželi všude kolem; na mrtvoly lidí jsem byl zvyklý, ale přišlo mi nesprávné, že byla do války takhle zavlečena zvířata.*“²¹¹ Pohled na utrpení zvířat kontrastuje s pohledem na utrpení lidí i Egon Ervín Kisch v již citované pasáži o raněném psu:

²⁰⁵ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 35.

²⁰⁶ F. ČERNÝ, *Moje záznamy ze světové války*, s. 111.

²⁰⁷ B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník*, s. 30.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 31.

²⁰⁹ D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 5.

²¹⁰ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 291–292.

²¹¹ R. GRAVES, *Good-Bye to All That*, s. 261. V revidovaném vydání z roku 1957 dokonce píše: „*mrtvoly lidí, to bylo úplně normální*“ („*human corpses were all very well*“). R. GRAVES, *Goodbye to All That*, s. 173.

„Máme s tímto psem bezmezný soucit, třebaže stále narážíme na rakouské i srbské mrtvolky a na příšerně zraněné lidi.“²¹²

Někteří účastníci války však přesto zachovávají prioritu utrpení člověka nad utrpením zvířete. Polní kurát rakousko-uherské armády Jan Eybl, jenž se později stal předlohou pro jednu z postav Haškova románu o vojáku Švejkovi, do svého deníku píše dojem z cesty Srbskem v listopadu 1914: „... ubohý dobytek a ještě ubožejší lidé. Vedle mne leží kůň v blátě a zmítá sebou.“²¹³ Lítost a smutek pociťovaný při pohledu na mrtvé a umírající koně však nesdíleli všichni vojáci. Jak ještě uvidíme v následujících kapitolách, v jiných pramenech se naopak setkáváme s vyjádřeními lítosti nad mrtvými muži a jen minimálními a jednoznačně neempatickými zmínkami o mrtvých koních.²¹⁴

V pramenech jsem se setkala s jediným případem, kdy byl mrtvý kůň pohřben stejně jako člověk – do vlastního hrobu s křížkem a jménem. Britský vozatajec Aubrey Smith, který měl ke svým koním velmi vřelý vztah, svému zemřelému koni nechal vykopat hrob a postavil nad ním provizorní náhrobek. „Jediná událost hodná zaznamenání je smrt mého koně, Jacka... Několik mužů pro něj celý den kopalo jámu... Nad jeho hrobem jsme vztyčili dřevěnou ceduli s následujícím epitafem:

*Zde leží ušlechtilý oř, jeho jméno je Jack,
Tolikrát tahal náklad, do přední linie a zpět.
Ač nerad nás opouští, je šťastný, důvod je nasnadě –
Už nemusí být v téhle — prohnilé armádě.“²¹⁵*

Většinou však v okamžiku smrti koně převládal pragmatický přístup – pietní přístup ke koňským mrtvolám ve válce nebyl na místě. Pokud nebylo zvíře nemocné a pokud byli vojáci hladoví, odřezali z mrtvolky kusy masa, případně bylo tělo rovnou předáno polní kuchyni ke zpracování [Obr. 73.]. V jiných případech byly mrtvolky dopraveny do zázemí a tam zpracovány na potravu zajatcům. Pokud byly mrtvolky příliš staré či koně nemocní, většinou se pohřbily do země, britská armáda na západní frontě

²¹² E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 31.

²¹³ Ivo PEJČOCH, *Kapitán Jan Evangelista Eybl – Haškův polní kurát Ibl*, in: *Historie a vojenství* 1/2015, s. 57–63, zde s. 61.

²¹⁴ Za všechny deník Harryho Drinkwatera. H. DRINKWATER, *Harry's War*, Londýn 2014.

²¹⁵ Smith dále dodává: „Následující den šli kolem plukovník Bates a nějací další důstojníci, viděli jsme je, jak se hlasitě a dlouze smějí onomu nápisu. Jsem zvědav, jak dlouho tam zůstane – dřevo je vzácná měna!“ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 180. Původní verze básně: Here lies a steed, a gallant steed, whose Christian name was Jack / How oft he lugged our limbers to the firing line and back / Although he's loath to leave us, he is happy on this score – / He won't be in this — rotten Army any more.

však disponovala několika tzv. ekonomizéry, v nichž se z mrtvol separoval tuk a zbytek těla se použil jako hnojivo [Obr. 71.]. V mnoha případech však vůbec nebyl čas mrtvoly koní posbírat a pohřbit a těla tak i dlouhé měsíce ležela a hnila podél cest a na bojišti.

I proto je možno soudit, že mnoho vojáků si na mrtvoly koní časem zvyklo, ostatně stejně jako si zvykli na mrtvoly lidí (jak poznamenává Egon Ervín Kisch o lidských mrtvolách, „*Zvykli jsme si již na tuto ztuhlou společnost.*“²¹⁶). Toto zvyknutí mohlo, opět podobně jako u mrtvol lidí, přerůst až v cyničnost a otrlost. Pravděpodobně bychom tak mohli vyložit i fotografii, na níž němečtí dělostřelci pózují nad mrtvolou koně [Obr. 81.].

3.5.3 Pocit nespravedlnosti ze zapojení koní do války

Ohromné ztráty koní a jejich mrtvá a roztrhaná těla všude po bojišti dávaly vojákům mnoho podnětů k zamyšlení nad smyslem a správností zapojení zvířat do války. Všichni vojáci, kteří se nad tím ve svých denících či pamětech pozastavili, byli za jedno. Působení koní ve válce vnímali jako nespravedlnost. Podle jejich představy byla válka záležitostí lidskou, za niž zvířata nemohou, kterou zvířata nezavinila a nemají na ní žádný zájem, a proto by v ní neměla ani trpět a umírat. Tato představa byla v povědomí vojáků široce zakořeněná a objevuje se napříč všemi zkoumanými armádami.

Častý motiv, který tyto úvahy doplňuje, je ten, že vojáci jdou na rozdíl od zvířat do války dobrovolně a na rozdíl od zvířat vědí, za co a proč bojují.²¹⁷ Ukázkovým způsobem tuto myšlenku vystihuje britský poručík, který po spěšném ústupu před německou armádou v prvních dnech války na západní frontě nacházel všude kolem mrtvá těla koní: „*Koneckonců muži šli do války bez iluzí a s jasnou představou o ceně, kterou je třeba zaplatit. Věděli, proč tam jsou, co dělají a co můžou očekávat... Měli Důvod, měli za co bojovat, a jestli tak Osud bude chtít, za co zemřít. Ale s koňmi to bylo jiné: nemohli vědět a nemohli ani rozumět. (...) Jako by to byla další obžaloba války, že tato nešťastná zvířata byla mrštěna doprostřed těchto jatek.*“²¹⁸ Fráňa Šrámek to ve své

²¹⁶ E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 88.

²¹⁷ Domněnku, že vojáci na rozdíl od zvířat vždy věděli, proč jsou ve válce a jaký má jejich boj smysl, je samozřejmě možno zpochybnit. Otázky *proč?* a *pro co?* se v jejich denících a pamětech objevují stále dokola. Český pěšák Josef Glanc o smyslu vojákovy služby na frontě píše: „...*musíme blbnout tady v tom sněhu pro nic a za nic...*“ J. GLANC, *Starý Glanc vypravuje*, s. 25. Pocit nesmyslnosti a zbytečnosti bojů a života v zákopech vyjadřuje například i známé heslo „*We're here because we're here*“.

²¹⁸ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 35–36.

předválečné básni *Raport* vyjadřuje následovně: „*Tož, člověk rád jde, člověk musí jít, / když pán chce, smrti vstříc – / však koní šetřte, prosím tisíckrát, / to dobytče se strašně umí ptát, / proč nesmí žít víc...*“²¹⁹ [Text 9.]

Zvířata podle vojáků válce nerozumí a neví, proč v ní jsou a pro co trpí, jsou pouze nevinnými oběťmi války. V již zmíněné pasáži Egon Ervín Kisch píše, „*Také když jdeme kolem dodělávajících koní, ozvou se rozhořčené výkřiky soucitu: „Ubohá zvířata, musí jít do války proti své vůli a nevědí, proč se lidé bijí!*““²²⁰ Britský vozatajce Aubrey Smith píše o svém tažném koni, který byl raněn a čeká ho utrácení: „*Smutně na mě koukal svýma hnědýma očima, jako by chtěl říct, „Čím jsem si tohle zasloužil?“*“²²¹

Častým motivem ve výpovědích je to, že se zabíjením lidí se ve válce počítá, od toho válka koneckonců je, ale u koní se to nezdá správné. Ač si vojáci uvědomují, že i ztráty koní jsou v důsledku nevyhnutelné, přesto jejich smrt vnímají jako nespravedlivou. Znovu zde zmiňme Roberta Gravesa: „*... na mrtvolý lidí jsem byl zvyklý, ale přišlo mi nesprávné, že byla do války takhle zavlčena zvířata.*“²²² Objevuje se i názor, že vojáci jdou do války ozbrojeni a mají šanci se smrti bránit, koně ale takovou možnost nemají a jsou proti osudu zcela bezbranní.

Ve výpovědích všech těchto vojáků je proto velmi silně přítomný pocit nespravedlnosti, výčitek nad osudem zvířat a dokonce i pocit vlastní viny či studu za to, že jsou lidmi. Znovu zde zmiňme britského vojína, který komentoval pohled na mnoho umírajících koní ležících po bitvě na bojišti: „*Už dávno jsem si zvykl na raněné lidství. Utrpení člověka vyvolává lítost a touhu pomoci, ale raněné zvíře, to mě zanechává s pocitem nenávisti, nenávisti vůči mně samotnému a vůči civilizovanému lidu, který představuji. Tolikrát jsem viděl v očích umírajícího koně výčitky... My to vše dokážeme pochopit, oni ne.*“²²³ O jednom přeživším koni, stojícím vedle rozstřílených vozů, pak píše: „*Ubohé věrné zvíře, jak špatně ti splácíme tvoji oddanost.*“²²⁴

Někteří vojáci vnímali utrpení koní jako jednu z nejhorších věcí na celé válce. Vojín britského kulometného oddílu se rozhořčuje: „*Jednou z nejodpornějších věcí na celé válce byl podle mě způsob, jakým musela trpět zvířata. Jim bylo jedno, zda německý císař ovládne celý svět, a přesto byli ti ubozí tvorové zataženi do pekla... Při*

²¹⁹ Fráňa ŠRÁMEK, *Modrý a rudý – Stříbrný vítr – Léto – Splav*, Praha 2000, s. 34–35.

²²⁰ Kisch k tomu poznamenává: „*A lidé?*“ E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 31.

²²¹ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, 245.

²²² R. GRAVES, *Good-Bye to All That*, s. 261.

²²³ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 240–241.

²²⁴ Tamtéž, s. 240.

*pohledu na spřežení koní, uvázaných k vozu někde v blízkosti první linie, vyděšeně křičících, když vedle nich vybuchne granát, se ve mně začalo všechno vařit...*²²⁵ Podobný odsudek vkládá v románu *Na západní frontě klid* E. M. Remarque do úst své postavě Deterdingovi: „*Rád bych věděl, jak k tomu přijdou. Copak za něco můžou?*“ *Později se k tomu ještě jednou vrací. ... „Řeknu vám, to je největší sprostárna, že zvířata jsou ve válce.*“²²⁶ [Text 14.]

Každému čtenáři deníků či paměti z války bude patrné, že tyto představy o místě koní ve válce jsou velice podobné jiným často vyjadřovaným přesvědčením – že ani obyčejní vojáci válku nezpůsobili, nemají na ní žádný zájem a proto by v ní správně ani neměli trpět. Podle mnoha vojáků napříč národnostmi jsou za válku zodpovědní generálové a panovníci a ti by si ji proto měli vyřešit sami mezi sebou. Zde tedy vidíme další aspekt sounáležitosti mezi vojákem a koněm: oba se ve smýšlení prostých vojáků stávají pouhými oběťmi války, zataženými proti své vůli na frontu a hnanými umírat a trpět za cizí zájmy.

Nakonec dodejme, že byli i tací, kteří se nad místem koní ve válce nezamýšleli, případně si uvědomovali nezbytnost zvířat pro vedení války a tím se s jejich působením ve válce vyrovnali. Takoví vojáci si však tyto myšlenky do svých deníků či paměti nezaznamenali. Je také třeba mít na vědomí, že většina mužů bojujících v armádách první světové války byla takzvanými civilisty v uniformách. Vnímání role zvířat v armádě a ve válce bylo pravděpodobně méně kritičtější u profesionálních vojáků, kteří si byli více vědomi nezbytnosti koní pro vedení války.

²²⁵ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 180.

²²⁶ E. M. REMARQUE, *Na západní frontě klid*, s. 43.

3.6 Lhostejnost, nezájem a přehlížení

Dosud jsme tuto práci věnovali vojákům, jejichž vztah ke koním byl charakterizován vřelostí a zájmem. Řada vojáků ovšem tyto pocity a přístup nesdílela. Ke koním neměli vřelý vztah, o jejich osudy neprojevovali zájem a jejich smrt se jich nijak zvlášť nedotýkala. Postoj těchto vojáků ke koním se vyznačoval lhostejností a přehlížením.

Tuto variantu postojů ke koním v pramenech osobní povahy příliš často nenacházíme, alespoň ne explicitně vyjádřenou. Jelikož se tato skupina vojáků vyznačovala nezájmem ke koním, ve svých denících a zápiscích si o koních nic nezaznamenali. Pokud vojáci o koních psali, většinou je k tomu motivovaly vřelé pocity či zhrození nad utrpením zvířat. Ti, kteří koně vnímali s nezájmem či negativně, o těchto svých pocitech obvykle nepsali. Je proto těžké určit, jak velká tato skupina vojáků byla, zřejmě však nebyla zcela zanedbatelná.

Postoje lhostejnosti a nezájmu je tudíž třeba sledovat spíše v náznacích a specifických způsobech vyjadřování o koních, anebo v absenci zmínek o koních tam, kde bychom je očekávali. Lhostejnost a nezájem je také možno sledovat tam, kde voják rozhoduje či se vyjadřuje o budoucích osudech svých koní. Britský dělostřelec na západní frontě se podílel na pátrání po koních jeho jednotky, kteří během větrné noci uprchli ze zbořené stáje a rozutekli se po okolí. Mnoho jich vojáci našli u místních zemědělců, a mezi nimi i několik koní, které neměli vojáci příliš v oblibě. Přestože jejich zodpovědností bylo všechny uprchlé koně přivést zpátky k jednotce, předstírali vojáci, že tito problémoví koně k nim nepatří a s radostí je nechali francouzským zemědělcům. „Byli problémoví a byla s nimi jenom otrava.“ O budoucnosti koní v rukách zemědělců dělostřelec píše, „Určitě se velmi brzy naučí krotit tu svou jankovitost, až je farmář zapřáhne do pluhu. Ten farmář se jistě postará, aby si kuň svůj oves skutečně zasloužil. Tihle zemědělci ke zvířatům nejsou tak laskaví jako my britští vojáci.“²²⁷ Zde tedy můžeme sledovat rozpor s velmi častým steskem britských vojáků, že musí po skončení války z důvodu rozprodávání bývalých válečných koní svá milovaná zvířata ponechat krutým a přísným francouzským a belgickým civilistům – náš dělostřelec tomuto osudu dobrovolně ponechal koně, s kterými měl v jednotce potíž.

²²⁷ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 232.

V dřívějších kapitolách jsme ukázali, že pohled na mrtvé a raněné koně byl pro mnoho vojáků drásající a vyvolával v nich lítost a smutek. Pro jiné muže však mrtvá těla koní byla pouze zdrojem nepříjemností a žádné hlubší pocity v nich nevyvolávala. Britský voják a pozdější důstojník pěchoty Harry Drinkwater do svého deníku v červenci 1916 poblíž bojů na Sommě píše: „*V údolí byli mrtví koně – museli být mrtví už nějakou dobu, už jsem totiž poznal lepší vůně. Vedla tam cesta, kterou využívalo vozatajstvo. Postupem dní hromada mrtvých koní rostla a s ní se zvětšoval i zápach.*“²²⁸ Tento popis mrtvých koní je v celém jeho obsáhlém deníku jediný, nikde jinde se případná lítost či intenzivní smutek nad osudem koní neobjevuje.

Příkladnou lhostejnost až nevraživost vůči umírajícím zvířatům, která stojí v zjevné opozici vůči většině vojáků, kteří se o umírajících koních vyjadřovali, představuje pasáž francouzského spisovatele Rogera Vercela sloužícího u francouzských expedičních sil na blízkovýchodní frontě. Ten si v listopadu 1918 poznamenal: „*Museli jsme na ně [muly] jít v deseti, abychom jim na rozedrané maso zvládli naložit náklad. Padesát kilo naložených na čerstvé rány, málem se z toho zbláznily! Večer se svalily na cestu a vojáci celkem zrudně čekali, až konečně skončí s tím chcípáním, aby je mohli odstrojit, protože dokud nebyly mrtvé, v agonii kolem sebe kopaly.*“²²⁹

Neempatický přístup k zabíjení raněných koní ukazuje i fotografie a doprovodný text v novozélandském týdeníku z února 1916 [Obr. 68.]. Poddůstojník britské armády působící ve veterinární nemocnici v Egyptě na ní příkládá hřeb k temeni stojícího koně, další tři koně leží mrtví na zemi. Pod fotografií je psáno, „*Vybíjení „starých herek“*“. Četař Inniss uděluje smrtelnou ránu, která odešle vyčerpané a nepotřebné válečné koně do věčných lovišť.“²³⁰ Všimněme si zde jazyka – „*staré herky*“ (*old crocks*), „*vybíjení*“ (*killing off*), koně jsou „*nepotřební*“ (*useless*), a srovnajme s jazykem jiných fotografií zobrazujících utrácení koní, na nichž se mluví o „*konci dobrého přítele*“ [Obr. 66, 67.].

Při hodnocení neempatických a lhostejných postojů vůči koním je ovšem mítí na paměti, že ve společnosti počátku 20. století stále mezi určitou částí společnosti přetrvávalo přesvědčení, že zvířata jsou především pracovní prostředky. Tato část

²²⁸ H. DRINKWATER, *Harry's War*, s. 120.

²²⁹ Roland BRUNEAU, *Les équidés dans la Grande Guerre* [online], in: Bulletin de la Société française d'histoire de la médecine et des sciences vétérinaires, 2005, 4 (1), s. 20–33, zde s. 25 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: http://sfhmsv.free.fr/SFHMSV_files/Textes/Activites/Bulletin/Txts_Bull/B5/Bruneau.pdf.

²³⁰ *Free Lance*, Vol. XV, Issue 814 (4th February 1916), s. 5 [online], Papers Past, National Library of New Zealand [cit. 2016-11-19]. Dostupné na: <http://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/NZFL19160204.2.8.2>.

společnosti neměla ve zvyku pociťovat vůči zvířatům, a zejména zvířatům pracujícím, vřelé city. Mnoho vojáků taktéž mohlo soucítění s pracujícími koňmi vnímat jako nestrategické a nepraktické. V život ohrožujících situacích, kdy sami vojáci byli zasypáváni střelbou, či při rychlém ústupu či postupu vojáci nezdědka vnímali, že pro sentimentálnost a lítost není prostor a čas. Tak tomu ostatně bylo i při setkávání s umírajícími muži. Britský voják a pozdější důstojník Harry Drinkwater během bitvy na Sommě tento přístup příkladně popisuje ve svém deníku, když uprostřed těžké dělostřelby vojáci pochodovali do svých pozic: *„Muž přede mnou zavravoral a padl k zemi s prostřelenou hlavou... Zastavil jsem, otočil ho, viděl, že mu nemůžu pomoci, a šel jsem dál. Nebyl čas na formality, pršely na nás šrapnely a všude kolem leželi mrtví a ranění.“*²³¹ V takových situacích vojáci utrpení a smrt často jednoduše přijali a dál se myšlenkami na ně nezabývali. Je také třeba brát na zřetel fenomén tzv. compassion fatigue – únavy ze soucitu, kdy člověk při přemíře tragických událostí ztrácí schopnost dál intenzivně prožívat utrpení ostatních a emočně se vůči němu uzavře. Takovému stavu jistě bylo v bojové situaci vystaveno mnoho vojáků.

Nakonec je třeba říct, že ne zcela zanedbatelná část vojáků jistě jasně pociťovala rozdíl mezi utrpením a smrtí člověka na jedné straně a zvířete na straně druhé, a v projevování citů a lítosti dávala přednost člověku. S tímto vyjádřením jsem se však v pramenech nesetkala; je třeba předpokládat, že takoví vojáci existovali, pouze se o svých postojích ve svých denících a pamětech nezmiňují.

²³¹ H. DRINKWATER, *Harry's War*, s. 122.

3.7 Nevraživost, strach a odpor

Ze soužití a fyzické blízkosti s koňmi vznikaly dojmy nejen pozitivní, ale rovněž i negativní. Část vojáků vůči koním pociťovala odpor či z nich měla strach. Jiní muži vnímali péči o koně jako nutné zlo a považovali ji za otravnou a nepříjemnou.²³² Postoj některých vojáků ke koním přešel až v otevřenou nevráživost.

Vojáci, kteří pracovali či se každodenně setkávali s koňmi, mohli mít dojem, že jim koně ztěžují a otravují život. Takové je vyjádření vojína britské pěchoty, který píše o tažném koni: „*Velitel čtyř... zrekvíroval těžkého belgického kočárového koně – odporné to zvíře, továrna na smrad, která zamožuje celou četou a jenom nám přidává na trápení.*“²³³ Jiní vojáci zase mohli pociťovat, že jim koně a muly svojí hloupostí či zlomyslností přidělávají zbytečnou práci a starosti. V tomto rámci je možno interpretovat výpověď majora britského polního dělostřelectva, který v roce 1916 během bitvy na Sommě píše o zemřelých mulách: „*Granát zabil kuchaře a tři muly, lépe řečeno, dvě muly byly skutečně zabity, ta třetí si lehla na zem a umřela z čisté zlomyslnosti.*“²³⁴ Ukázkovým vyjádřením pocitů otrávenosti způsobených nutností péče o zvířata je báseň *Našim mulám* (To Our Mules) [Text 13.] pocházející od kanadských vojáků na západní frontě.

O intenzivních pocitech nevráživosti, tentokrát vůči velbloudům, píše australský voják sloužící v Palestině: „*Nikdo z nás velbloudy neměl rád. Upřímně, většina z nás je nenáviděla. Byli nutným zlem. Samozřejmě že v poušti byli nenahraditelní, takže jsme je museli snést. Ale přesto jsme je bez přestání proklínali a nadávali jim do nejohavnějších, nejtupějších, nejsílenějších potvor, které kdy svou existencí otravovaly planetu.*“²³⁵ S velbloudy se na blízkovýchodní frontě setkali i vojáci Rakouska-Uherska, včetně vojáků českých. Důstojník dělostřelectva Karel Jaroš sloužící s rakousko-uherským expedičním sborem na blízkovýchodní frontě popisuje nepříjemnosti při nakládání nákladu na velbloudy během pochodu na Sinaji v létě 1916. „*Po daném povelu „nakládat!“ se nám zjevilo nezapomenutelné divadlo. Mezi našimi 250 velbloudy se nalézalo mnoho, kteří si nenechali klidně naložit břemeno, nýbrž při prvním*

²³² Mezi málo oblíbenou, avšak nezbytnou činností vojáků pečujících o koně patřilo například kydání hnoje.

²³³ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 35.

²³⁴ Pokračuje: „*Chudáka kuchaře jsme pochovali..., muly jsme pohřbili tak, že jsme na ně stoupli a stáli tak dlouho, dokud se úplně neutopily v bahně.*“ Tamtéž, s. 179.

²³⁵ Trooper Bluegum (O. HOGUE), *The Camel Brigade*, s. 125.

dotyku se snažili vyskočit a břemeno... setřást, vydávající při tom protivný hrdelní řev. Mnozí dokonce kousali, takže naše mužstvo, které nemělo žádného cviku v nakládání a zacházení s těmito zvířaty, mělo plné ruce práce s chystáním jednak velbloudů, jednak s jich hřbetu padajících beden...²³⁶

Vojáky také často obtěžoval zápach spojený se zvířaty. Francouzský spisovatel Georges Duhamel, který sloužil na západní frontě během bitvy na Sommě, vzpomíná na péči o koně jednotky. „Každý den jsme je vodili pít dvacet dva mil k blátivému řečišti Sommy. Přeměnili cesty na bahniště a vzduch naplnili silným odérem potu a výkalů.“²³⁷ Charakteristický a všudypřítomný zápach způsobovaly i hnijící nepohřbené mrtvoly koní ležící týdny i měsíce všude po bojišti, přičemž vojáci se vyjadřují o tom, že koňské mrtvoly zapáchají více než ty lidské.²³⁸ Nepohřbené mrtvoly koní jsou také zdrojem potravy pro krysy a mouchy a tím vojákům dál přidávají na trápení.

3.7.1 Strach

Objevují se i případy vojáků, kteří měli z koní strach. Novozélandský voják, který se staral o téměř pět set koní během přepravy lodí do Francie v roce 1916, napsal, „Ač jsem o koních nevěděl vůbec nic..., byl jsem pověřen hlídkováním u koní... Já, který jsem nikdy nebyl ve stáji, a navíc se koní tak trochu bojím...“²³⁹ Pozdější pěšák a zdravotník Augustin Mudrák se zase na začátku své vojenské služby málem nechal zlákat k dragounům, nakonec se ale zase odhlásil, jelikož si uvědomil, že má z koní strach.²⁴⁰

Historik Marc Bloch, který sloužil ve francouzské armádě jako důstojník pěchoty, vzpomíná na setkání s koňmi splašenými střelbou: „V tu chvíli v našem oddílu vypukla panika, způsobená, aspoň co si pamatuji, koňmi kulometného oddílu... Ta zvířata zpanikařila a vrhla celý oddíl do zmatku. Doted' se vidím, jak utíkám před dvěma koňmi, pokouším se jim vyhnout, a z nějakého důvodu, nevím přesně proč, vypadají ti koně v mojí paměti ohromně velcí.“²⁴¹

²³⁶ K. JAROŠ, *Z turecké armády do britského zajetí*, s. 61.

²³⁷ D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 2.

²³⁸ Tamtéž, s. 5.

²³⁹ *Transport of NZ Division to France*, April 1916 [online], New Zealand History [cit. 2017-06-05]. Dostupné na: <https://nzhistory.govt.nz/media/photo/transport-nz-division-france-april-1916>.

²⁴⁰ Augustin MUDRÁK, *Bojoval jsem za císaře pána*, Nové Strašecí 2011, s. 7–8.

²⁴¹ D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 2.

V Blochově případě se zřejmě jednalo o dojem umocněný nebezpečím situace, nicméně nejen z fotografií víme, že někteří koně skutečně mohli být i o desítky centimetrů vyšší než někteří vojáci. I vzrůstem menší koně však mohli být vojákům nebezpeční. Těžko ovladatelní či bojácní koně často kopali, přičemž úder kopytem do hlavy mohl být smrtící.²⁴² Stejně hrozné bylo i riziko ušlapání splašenými koňmi. Takovou scénu popisuje důstojník venezuelského původu Rafael de Nogales ve službách Osmanské říše. V dubnu 1917 byl svědkem ostřelování jezdecké divize osmanské armády britskými bombardéry v druhé bitvě o Gazu. „[Zvířata se] rozutekla do všech možných směrů, rozzuřená strašlivou bolestí. Za sebou přitom ti koně táhli jezdce, kteří z nich nestačili sesednout a měli tedy nohy uvězněné v třmenech sedla, a svými kopyty rozdupali všechny vojáky, kteří dostali ten šílený nápad je zastavit.“²⁴³

Britský vozatajec popisuje případ vojáka, který byl zraněn, když se skupina koní v roce 1916 na západní frontě během bitvy na Sommě setkala s tankem. „Každý kůň z něj byl vyděšený. Vypadalo to jako v cirkuse. Můj pár koní uskočil z cesty a prchal pryč. Jednoho z našich vozků shodil vylekaný kůň na zem, další mula ho v tom zmatku kopla a nakonec ho přešel vůz. Musel být odvezen do nemocnice...“²⁴⁴

O úmrtích způsobených koněm se sice v žádném z mnou zkoumaných pramenů nepíše, nicméně mnoho nehod dopadlo bez následků jen dílem náhody a štěstí. „Zákopové“ noviny kanadského útvaru polní ambulance z října 1915 přetiskly výňatky z novin podobného charakteru z předchozího měsíce, mezi nimiž je i tato zpráva: „Joe Quigley předevčírem jen o vlasek unikl smrtícímu kopnutí od našeho divokého koně jménem Vyžírka (The Bum). Joe procházel kolem onoho koně ve stáji, přičemž kůň byl zcela klidný. Došel do domu a po chvíli uslyšel hrozný hluk, šel se tedy podívat a zjistil, že „vyžírka“ prokopnul střechu stáje. Joe si domyslel, že kdyby procházel kolem koně právě v okamžiku, kdy kopnul, srazil by mu kůň hlavu s ramenou.“²⁴⁵ Britský poručík se zase zmiňuje o velmi složitém nakládání vystrašených koní na palubu lodi: „Někteří říčeli a odmítali se přiblížit k můstku, jiní na něj nastoupili..., zapřeli se a museli být na

²⁴² V roce 1892 tvořilo v rakousko-uherské armádě podle oficiálních statistik zranění kopnutí koněm téměř 40 % všech zranění, ke kterým došlo při výkonu služby. Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009, s. 239.

²⁴³ P. ENGLUND, *Válka a naděje*, s. 392.

²⁴⁴ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 174.

²⁴⁵ *The Iodine Chronicle*, No. 1 (25th October, 1915), s. 4 [online], Early Canadiana Online [cit. 2016-12-01]. Dostupné na: http://eco.canadiana.ca/view/oocihm.8_06748_1. V „zákopových“ novinách byly hojně uveřejňovány zprávy s velmi volným vztahem ke skutečnosti, případně rovnou vymyšlené a určené pro pobavení; nevíme proto, nakolik této zprávě věřit, nicméně je ukázkou toho, že i podobný banální příběh se může stát (opakovaně otištěnou) aktualitou.

*lod' dotlačeni společnými silami několika mužů. Jen štěstím několik vojáků uniklo smrti a zmrzačení pod kopyty těchhle koní.*²⁴⁶ Vojáci se setkávali i s koňmi, kteří kousali – zejména hladoví koně k tomu měli sklony, přičemž následky mohly být drastické. Jeden silně vyhladovělý kůň na vojáka zaútočil a zakousnul se mu do břicha, čímž mu způsobil krvácející ránu.²⁴⁷

3.7.2 Srovnávání hodnoty vojáků a koní

Srovnání s armádními koňmi některé vojáky mohlo vést k neradostnému zamýšlení nad hodnotou koní ve válce oproti hodnotě vojáků, což mohlo následně vést k nevraživosti vůči zvířatům. Vojákům napříč armádami bylo totiž ze strany velení pravidelně dáváno najevo, že koně mají ve válce větší hodnotu než lidé. Vojáci si byli vědomi skutečnosti, že jeden kůň je pro armádu materiálem cennějším než jeden voják, a že tudíž i životy koní mají větší hodnotu než jejich vlastní.²⁴⁸ Slovy vozatajce, jenž řídil na západní frontě vozy úzkorozchodné dráhy se šestispřežím mul: „... *musel [jste] nepřetržitě sledovat lano, aby nepovolilo, protože jinak by nešlo zastavit vůz, který by přešel mule nohy, a to bylo na vojně horší, než kdybyste zabil člověka, protože taková mula něco stála!*“²⁴⁹ Obzvláště silně byla větší hodnota koní oproti vojákům přítomna v armádě německé, která se od začátku války potýkala s vážným nedostatkem koní a ani plošná rekvizice takřka všech koní v okupované Belgii a později Rumunsku situaci nevyřešila.²⁵⁰

V žádném z pramenů jsem se dosud nesetkala s vyjádřenou stížností, že je o koně v armádě pečováno lépe než o vojáky. To však nevylučuje, že si to někteří vojáci mohli myslet. Nicméně vzhledem k pracovním podmínkám zvířat na frontě, stálému nedostatku krmiva všech armád kromě britské a vysoké úmrtnosti zvířat na vyčerpání je pravděpodobné, že ani koně, ani vojáci se ve válce neměli o moc lépe.

Celkem oprávněně si však vojáci mohli stěžovat na zacházení s důstojnickými koňmi, kteří se v řadě případů skutečně měli lépe než běžní vojáci. Jednou z takových

²⁴⁶ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 22.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 43.

²⁴⁸ O pocitech, že jednotliví vojáci neměli pro armádu o moc větší hodnotu než kus vybavení, i o tom, že jim to bylo otevřeně dáváno najevo, svědčí například Josef Glanc: „*Když jsme přísahali..., mluvil k nám jeden důstojník... Já si z toho pamatuji jen slova, že ve válce život vojáka nemá větší cenu, než onuce.*“ J. GLANC, *Starý Glanc vypravuje*, s. 14.

²⁴⁹ Christian WOLMAR, *Vlaky a války. Jak je železnice vyhrávaly a prohrávaly*, Praha 2016, s. 225.

²⁵⁰ Nedostatek koní německá armáda vyřešila až okupací Ukrajiny. B. HUNČOVSKÁ, *Zvíře na bojišti I. světové války*, s. 22an.

stížností je deníkový záznam Egona Ervína Kische. Ten se dostal do konfliktu s nadřízenými, když v zimě roku 1914 odmítl vyklidit prostor chalupy pro přenocování koní důstojníků. To totiž znamenalo, že zatímco koně stráví noc v teple, vojáci budou muset přespávat v mrazivé noci pod širým nebem.²⁵¹

Občas se setkáváme i s přirovnáním vlastního utrpení k utrpení zvířat, případně s povzdechem, že vojáci musí trpět více než zvířata. Tak to vyjadřuje i pěšák František Černý, když popisuje velmi dlouhý a vysilující pochod: „*Nohy jsme měli spařené a krev nám z nich už tekla... Žádné zvíře, které má čtyři nohy, by to nemohlo vydržet. Člověk, tedy rakouský voják, to vydržet musel, a navíc o hladu.*“²⁵²

²⁵¹ „*Chalupa, ve které jsme spali, se měla vyklidit pro čtyři důstojnické koně, a proto se mělo vyhodit patnáct mužů. Prohlásil jsem, že neodejdu z bytu, pokud nás z něho nevykáže důstojník; protože dragouni tam přesto chtěli vést koně, aniž přivedli důstojníka, zastoupil jsem jim cestu, uchopil koně za uzdu a nepustil je dovnitř... Konečně přišel strážmistr od dragounů a prohlásil, že velitel štábní čety skutečně dal tento rozkaz.*“ E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 188–189.

²⁵² F. ČERNÝ, *Moje záznamy ze světové války*, s. 102.

3.8 Násilí, krutost a zanedbávání

Někteří vojáci, kteří ke koním neměli laskavý vztah, se na nich dopouštěli násilí. Odehrávalo se přitom nejen viditelné násilí jako bití, ale i celkové hrubé zacházení a zanedbávání péče. O tomto projevu vztahů vůči koním vojáci v pramenech osobní povahy píšou velice zřídka. Tam, kde se zmínky o násilí na koních objevují, jsou téměř vždy zprostředkované, tj. autor píše o tom, že někdo jiný bije koně. Je však třeba usuzovat, že spíše než o skutečnosti, že se násilí na koních nevyskytovalo, tato absence svědčí o zábranách v zaznamenávání těchto událostí. Jde o téma, o kterém vojáci obvykle mlčí.²⁵³ Ti vojáci, kteří koně bili, si o tom do svých deníků a pamětí nepsali.

Stručný záznam z deníku vozky Allana Baileyho, sloužícího u polního dělostřelectva britské armády v Mezopotámii, jeden případ zprostředkovaně zmiňuje: „*Kapitán Jones udeřil koně holí, přičemž mu vyrazil pravé oko a tím ho oslepil.*“²⁵⁴ Bailey si v té době zapisoval do deníku každý den jen jednu nejdůležitější věc, a jelikož v civilním životě jako zemědělský dělník pracoval s koňmi, snad i proto se tento záznam dostal do jeho deníku jako hlavní událost dne.

Vzhledem k peněžní a strategické hodnotě koní pro armádu bylo každé násilí, které vedlo k ublížení na zdraví, zmrzačení či smrti koně prohřeškem, jelikož tím voják armádě způsobil ztrátu, a potenciálně tak za to zasluhoval trest. Trestání však zdaleka nebylo systematické. Jelikož přesná podoba a výše trestu za prohřešek podobného charakteru většinou nebyla přesně určena žádným nařízením, určoval jej podle vlastního uvážení přítomný důstojník, přičemž každý mohl prohřešek posuzovat různě.²⁵⁵ Četař kulometného oddílu britské armády si v deníku stěžuje na disproporční trestání bití koní na základě toho, zde se jej dopustil voják či důstojník, a dokládá to příkladem: jeden voják rukou udeřil mulu a dostal za to čtyři dny Field Punishment No. 2.²⁵⁶ V jiném případě důstojník udeřil koně kovářskou rašplí „*silou, která byla schopna ho zabít*“, a ze

²⁵³ Podobně jako vojáci takřka vůbec nepíšou o zabíjení protivníka.

²⁵⁴ Zápis z 2. 4. 1918, Allan BAILEY, *Diary of Driver A Bailey* [online], The Great War Archive, University of Oxford [cit. 2016-10-10]. Dostupné na: <http://ww1lit.nsms.ox.ac.uk/ww1lit/items/show/5377>.

²⁵⁵ Tomáš Jiránek ve stati o každodennosti v rakousko-uherské armádě uvádí trest z přelomu 70. a 80. let 19. století (tedy v mírové době), kdy český voják za špatnou péči o koně a k tomu navíc za simulování dostal trest pět dnů přísného vězení. Pro srovnání stejný trest následoval např. za opakovanou vzpurnost vůči veliteli či za zanedbání péče o pušku. M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 234.

²⁵⁶ Trest, při kterém jsou svázána chodidla a zápěstí.

záznamu vyplývá, že se mu žádného trestu nedostalo.²⁵⁷ Je možno předpokládat, že důstojníkům bití koní často procházelo. Zmíněný trest pro vojína je také jedinou zmínkou o uloženém trestu za násilí na koních ze všech mnou zkoumaných pramenů.

Již výše jsme zmiňovali případ vojáka, jenž byl svědkem následující události, odehravší se zřejmě na soluňské frontě: opilý francouzský vozatajec, jehož mula odmítala táhnout, zabodl do muly nůž, aby ji přinutil pokračovat v cestě. O případném trestu není zmínky, svědek se zmiňuje pouze o tom, že vozatajce s několika dalšími přihlížejícími zastavili a vůz s mulou mu odebrali.²⁵⁸ Setkáváme se i s případy, kdy vojáci z pouhého rozmaru koně usmrtili.²⁵⁹ Někteří vojáci se však proti násilí na koních otevřeně stavěli. Britský vozatajec Aubrey Smith, který vůči koním projevoval vřelou náklonnost, si zapsal: „*Dnes jsem měl dlouhou hádku s mužem, který se snažil udeřit mého koně...*“²⁶⁰

Rakousko-uherský desátník pěchoty Egon Ervín Kisch měl na konci roku 1914 možnost přečíst si srbské rozkazy nalezené na Srby vyklizeném území, které předepisují trest spoutání a 25 ran holí pro vozky, kteří nekrmí koně.²⁶¹ Podobné rozkazy však nereflektovaly skutečnost, že armáda často nebyla schopna vojákům zajistit dostatečné množství krmiva pro koně.²⁶²

Přesto, že trestání nebylo systematické, můžeme předpokládat, že řada vojáků, kteří by v jiných situacích koně udeřili, si to v armádě nedovolila právě s ohledem na možnost trestu.²⁶³ Svůj vztek si tito vojáci na koních vybíjeli křikem a nadávkami. S ohledem na skutečnost, že většina případů krutosti ke zvířatům byla v této době páchána příslušníky nižších vrstev²⁶⁴, lze také soudit, že i krutosti ke koním v armádě se z většiny dopouštěli vojáci z nižších společenských vrstev.

²⁵⁷ J. FLYNN, *Humanity, Efficiency and Economy*, s. 3. Z formulace zápisu není jasné, zda důstojník koně skutečně zabil.

²⁵⁸ Tato událost zmíněným vojákem, svědkem události, těžce otrásla a následně jej pronásledovala v nočních můrách. M. D. EDER, *War-Shock*, s. 81.

²⁵⁹ Britský voják píše o ústupu před Němci na západní frontě v prvních dnech války: „*Jeden náš spojař zůstal pozadu, aby opravil píchnutou duši bicyklu. Když nás dohnal, mával čapkou německého husara, který nás sledoval. Zastřelil nepřátelského jezdce, ale co s koněm? Zastřelil ho taky, tak byl nadšený. Od důstojníků mu bylo za jeho hloupost vynadáno.*“ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 35.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 233.

²⁶¹ Pro srovnání stejný trest následoval za opilství a shazování střeliva z nákladních vozů. E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 207.

²⁶² Ostatně toho nebyla schopná ani v případě potavy pro vojáky – na obzvláštní bídu srbských vojáků v roce 1914 sám Kisch několikrát vzpomíná.

²⁶³ J. FLYNN, *Humanity, Efficiency and Economy*, s. 3.

²⁶⁴ April Louise AUSTIN, *Illustrating Animals for the Working Classes. The Penny Magazine (1832–1845)*, in: *Anthrozoös* 23/2010, Issue 4, s. 365–382, zde s. 374.

3.8.1 Bičování koní

Při posuzování přijatelnosti násilí na koních v armádě je třeba rozlišovat mezi násilím účelným a neúčelným. Mezi tzv. účelné násilí se řadí zejména bičování koní při pohánění v tahu, případně bití jako trest za neposlušnost koně. Za bezúčelné násilí bylo považováno bití koní ze vzteku či z rozmaru vojáka. Samotné armádní předpisy mezi těmito dvěma případy rozlišovaly.²⁶⁵ V reálné situaci je však velmi těžké rozlišit, kdy vojáci bičující koně tak činili pouze kvůli pohánění a kdy ze vzteku.

Bičování koní bylo nicméně standardním způsobem pohánění táhnoucích zvířat a jako takové bylo běžně přítomné. Britský vojín a pozdější důstojník Harry Drinkwater během bitvy na Sommě píše do svého deníku o muničních vozech ostřelovaných dělostřelbou: „*Vozatajci bičují koně, každý vůz měl čtyři až šest zvířat, a řítí se po cestě. Vůz za vozem mě mjíjí, vozatajci bičují, koně se snaží ze všech sil... muži s odhodlaným výrazem, koně vyděšení k smrti.*“²⁶⁶ Britský voják o spěšném ústupu před Němci na západní frontě roku 1918 napsal: „*Ustupovalo se i s těžkými obléhacími děly, každé tažené spřežením alespoň dvanácti koní. Dělostřelci mrskají koně a křičí na ně nadávky, protože netáhnou dost rychle.*“²⁶⁷ Český malíř Josef Váchal ve vzpomínkách z italské fronty popisuje okamžik, kdy vojáci museli přidat své síly a táhnout dělo do kopce spolu se zvířaty. Přesto, že koně i muži napínali síly, byl pohyb velmi pomalý. „*Za stálého řevu (...) mihá se bič, jeden, dva; se všech stran prší rány na ubohé koně.*“²⁶⁸

Křik a bičování jako běžný způsob pohánění koní při spěšných ústupech či postupech zmiňuje i Egon Ervín Kisch. Když se přitom koně v nastalém zmatku splášili, bili je vojáci ještě víc. O útěku rakousko-uherských vojsk ze srbského území v srpnu 1914 Kisch píše: „*Vozkové šlehali koně bičem, dělostřelci bodali koně ostruhami a tloukli je, (...) koně se vzpínali a kousali napolo vzteklí od ran bičem a řvaní vozků...*“²⁶⁹ Později, v listopadu 1914, píše znovu: „*Do těchto kleteb se mísilo zoufalé řvaní. Byli to dělostřelci, kteří se marně pokoušeli ostruhami, trháním a křikem přimět vzpínající se koně k přímo nemožnému výkonu: aby táhli děla v téhle blátivé poušti kupředu a*

²⁶⁵ Předpisy rakousko-uherské armády říkají, že zacházení s koňmi nesmí být „barbarské“ a je-li kůň neposlušný, nemá k němu cvičitel přistupovat se zlostí. Trestat koně ze zlosti je nepřijatelné. Je přísně zakázáno koně jakkoli udeřit rukou, trestat se má pouze bičem, ostruhami nebo šklubnutím otěží. Na druhou stranu dělostřelecký jezdecký kůň musí být bezvýhradně poslušný, a v případě, že tomu tak není, jsou rány bičem na místě. Bičování je oprávněné také v případě „nápravy zkažených koní“. VÚA-VHA Praha, fond Rakouské předpisy. E-5, a. *Reit- und Fahrinstruktion für die k. u. k. Artillerie*, Vídeň 1909.

²⁶⁶ H. DRINKWATER, *Harry's War*, s. 125.

²⁶⁷ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 270.

²⁶⁸ Josef FUČÍK – Marek PAVLÍK, *Sočská fronta 1915–1917*, Praha 2008, s. 90.

²⁶⁹ E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 50.

nahoru.²⁷⁰ A do třetice v prosinci 1914 při opětovném ústupu: „... hromady bláta svíraly kola jako kleště a zastavily je každou chvíli, takže noc byla plná kleteb a křiku (...), řev vozků, volání povelů, práskání bičem, zoufalé ržání koní...“²⁷¹

Stejně tak vojáci často bičovali koně, kteří upadli či se zabořili do bahna a nebyli schopni vstát. Francouzský kadet dělostřelectva píše: „Podkovy kloužou, jeden kůň ztrácí rovnováhu a hroutí se na druhého, který těžce dopadá na zem. Zamotané postroje! Odstrojíme je, bičujeme je..., jedno zvíře se zvedá, ale druhé se na svažující cestě nemůže postavit... Necháme ho táhnout koněm zapřaženým před ním, bičujeme znova, křičíme, mácháme rukama...“²⁷²

Karel Jaroš se sám přiznává k tomu, jak rakousko-uherský vojáci expedičního sboru na Sinaji ze vzteku bijí velbloudy a turecké vojáky zároveň. „Nejvíce hluku a nepořádku způsobovali velbloudi, kteří, obloženi hlavně telegrafními tyčemi... a věnci ostnatého drátu, se stavěli napříč cesty, motajíc se nešikovně sem a tam; (...) velbloudi karavany zůstávaly každým okamžikem stát, poněvadž bylo třeba znova naložit náklad na velblouda, na kterého byl tento jen nedbale naložen a cestou spadl. Nejčastěji ale spadla obyčejně jenom jedna jeho polovina, takže sedlo se zvrátilo na stranu a velbloud nemohl vůbec jít. A tak to šlo pořád. Nestačili jsme do nich, jak do velbloudů, tak do Turků, klacky a pruty bušit, aby jenom udělali místo.“²⁷³

Ač tato práce pojednává o vojácích, zmiňme zde výjimečně i nevojenskou účastnici války, Florence Farmborough, zdravotní sestru britského původu sloužící v ruské armádě. Ta ve svém deníku v srpnu 1917 popisuje, jak koně ruské armády táhnou vozy do prudkého kopce v Rumunsku: „Asistovalo jim několik... vojáků, ale bylo tam moc křiku a zbytečného bičování zvířat. Ty ubohé vystrašené bytosti přece věděly, co se od nich očekává, a maximálně se snažily, ale jejich hluboké a přerušované dýchání, jakož i těla pokrytá potem a pěnou, vypovídala o namáhavém vypětí, které každý jejich pohyb vyžadoval.“²⁷⁴

²⁷⁰ E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 169.

²⁷¹ Tamtéž, s. 192.

²⁷² Roland BRUNEAU, *La maréchalerie dans la Grande Guerre* [online], in: Bulletin de la Société française d'histoire de la médecine et des sciences vétérinaires, 2010, 10, s. 49–63, zde s. 60 [cit. 2017-04-12]. Dostupné na: http://sfhmsv.free.fr/SFHMSV_files/Textes/Activites/Bulletin/Txts_Bull/B10/Bull-soc-fr-hist-med-sci-vet%202010%2003.pdf.

²⁷³ K. JAROŠ, *Z turecké armády do britského zajetí*, s. 112–113.

²⁷⁴ P. ENGLUND, *Válka a naděje*, s. 434.

Na závěr ještě dodejme, že zacházení s koňmi je možno stavět do kontrastu s tím, jak se v armádě zacházelo se samotnými vojáky. To nám pomůže lépe nahlédnout, v jakém kontextu vojáci vnímali zacházení s koňmi. Bití jako prostředek trestu či projev prchlivosti totiž v armádě nebylo používáno jen vůči koním, ale i vůči samotným vojákům ze strany důstojníků. Egon Ervín Kisch si na srbské frontě zaznamenal, jak setník vozatajstva z prchlivosti bil vojáky holí tak silně, že museli být vojáci dopraveni do lazaretu s prasklými krčními tepnami.²⁷⁵ I to v mnoha vojácích dál utvrzovalo pocit, že je s nimi zacházeno stejně uboze jako se zvířaty.

²⁷⁵ E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 183. Bohuslav Bouček zase do svého deníku zaznamenává, co mu vyprávěl jeho sluha Stanislav Jelínek, že byli čeští vojáci od důstojníků bití a on sám dostal tři rány rákoskou. B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník*, s. 27.

3.9 Utrácení a jedení koní

V předchozích částech práce jsme viděli, že mnoho vojáků bylo v určitém okamžiku nuceno své koně utratit. To se pro mnohé z nich ukázalo jako velmi traumatické. Akt utrácení koně se stal významným okamžikem jejich vztahu ke koním a mnohdy také podstatnou součástí jejich prožitku války. V této podkapitole se budeme zabývat postoji vojáků k utrácení koní a dále situacemi, kdy byli vojáci z hladu nuceni koně zabíjet a konzumovat.

Utrácení koní se dělo v několika případech. Primárním důvodem bylo utrácení koní, kteří byli ranění střelbou, nemocní či vyčerpaní. V podmínkách fronty ve velké řadě případů nebylo možno raněné koně dopravit do zázemí k léčbě a proto byla taková zvířata vojáky běžně utrácena. Stejně tak byli utraceni koně, kteří uvízli v hlubokém bahně a nebylo je možno vyprostit. Vojáci také střelením ukračovali utrpení umírajícím koním. Dalším důvodem byly situace, kdy nebylo možno koně při rychlém ústupu evakuovat – koně byli zastřeleni, aby nepadli do rukou protivníka a neposloužili mu jako cenný vojenský materiál.²⁷⁶ Dále byli koně zabíjeni, pokud vojáci hladověli a koně jim posloužili jako potrava. V poslední řadě byli koně utráceni po skončení války, když se jich armády hromadně zbavovaly.

Utrácení koní bylo nejčastěji prováděno střelením koně do temene.²⁷⁷ V jiných případech se dělo přiložením hřebu na čelo zvířete, hřeb byl poté kladivem zaražen, čímž došlo k omráčení a následně smrti zvířete [Obr. 68.]. Použit ale mohl být i způsob tehdy běžný při porážení jatečního dobytka, kdy se hlava zvířete rozrazila sekerou.

Utrácení raněných a vyčerpaných koní

Zmiňme zde znovu francouzského poručíka kavalerie, který se o pocitech spojených s utrácením raněného koně vyjadřuje následovně: „*Přiznávám, že když jsem uchopil revolver, třásla se mi ruka. Četa, která přišla o koně – to je skoro jako rodina,*

²⁷⁶ Na střelení koní za tímto účelem vzpomíná ve svých pamětech i Paul von Hindenburg, když o obsazení ruské pevnosti Novogeorgijevsk na východní frontě v roce 1915 píše: „... předtím, než se pevnost vzdala, postříleli Rusové všechny koně, neboť si jasně uvědomovali, jak důležitá pro nás tato zvířata při vedení války na východě jsou.“ Paul von HINDENBURG, *Velká válka. Paměti polního maršála Paula von Hindenburg* (ed. Charles Messenger), Praha 2014, s. 79.

²⁷⁷ Příručka polní služby britské armády z roku 1914 obsahuje stručný návod, jak zastřelit koně: „Zvedněte hřívu nad čelem... Přiložte hlaveň revolveru téměř na dotek kůže na místo, kde začíná růst hřívka.“ *Field Service Pocket Book, 1914* [online], Londýn 1914, s. 209 [cit. 2017-05-20]. Dostupné na: <https://catalog.hathitrust.org/Record/006520644>.

kteřá přišla o dítě.“²⁷⁸ Akt utrácení raněných a vyčerpaných koní se nám kromě řady písemných zmínek dochoval zaznamenaný i na několika fotografiích. Ve sbírce Rakouského státního archivu se nachází fotografie rakousko-uherského důstojníka s přípisem „*Důstojník střílí svého těžce raněného koně*“.²⁷⁹ Dvě fotografie s názvem *Konec dobrého přítele* zachycující střílení raněného koně novozélandských jednotek můžeme vidět v obrazové příloze [Obr. 66, 67.]. Na fotografii [Obr. 68.] je zobrazeno utrácení vyčerpaných koní novozélandských jednotek již zmíněným jatečním hřebem.

Utrácení koní mělo být kontrolované a podléhalo souhlasu důstojníka, zejména proto, aby nedocházelo ke zbytečným a neopodstatněným ztrátám tohoto velmi cenného vojenského materiálu – koní. Řadoví vojáci měli zákaz střílet koně bez přítomnosti důstojníka, nicméně sami vypovídají o tom, že pokud se setkali s raněným koněm a nablízku nebyl žádný důstojník, nechťeli koně nechat trpět a proto ho i tak zastřelili.

Takovým příkladem je i následující výpověď, v níž britský voják pěchoty Thomas Hope popsal okolnosti utracení dvou raněných koní. Spolu s přítelem uprostřed dělostřeleckého přepadu sledovali dva koně, kteří se beznadějně zamotali do ostnatého drátu. Snažili se je zachránit, ale marně. „*Dvě strachem šílená zvířata se vyřítily z dýmu a výbuchu granátů, vzpínají se a kopou. Tryskem běží přímo k zákopu a ostnatému drátu nataženému před ním... Máváme rukama a křičíme na ně, ale uprostřed výbuchů naše hlasy nejsou slyšet. Ta vyděšená zvířata tryskem běží přímo do spleti ostnatých drátů. Vzpínají se a kopou a vrhají se stále hlouběji a každý pohyb je pro ně mučením, za chvíli jsou jejich těla jen změtí rozdrásaného masa. Jeden se do drátu vrhá hlavou a snaží se jej přervat zuby. Když pak z drátu vytrhne hlavu, s takovým nářkem, že zněl skoro jako lidský, ze tváří mu stékají pramínky krve. Snažíme se dostat se k nim, ale sami jsme tolik zamotaní, že s každým pohybem drát trhá naše maso, přesto nás ty zoufalé nářky pohánějí dopředu, až jsme u nich na čtyři metry, dál už se nedostaneme. Vidíme, v jak strašném stavu jsou. Oba koně silně krvácejí z desítek rozervaných ran, jeden měl ze zádi vyrvaný obří kus masa.*“ Následuje popis dialogu mezi dvěma vojáky. Thomas Hope trvá na tom, že se musí pokusit koně vymotat, protože bez přítomnosti důstojníka je nemohou utratit. Na to jeho přítel odvětí: „*Důstojník ať se jde vycpat, já jdu pro bouchačku,*“ a vrací se do zákopu. Hope se pokouší koně uklidňovat, ale ti se

²⁷⁸ D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 2.

²⁷⁹ *Ein Offizier erschießt sein schwerverletztes Pferd (KA, BS Tirol 435)* [online], 100 Jahre erster Weltkrieg [cit. 2017-08-12]. Dostupné na: <http://wk1.staatsarchiv.at/kriegsalltag/tiere-im-krieg/#/?a=artefactgroup525>.

dál divoče zmítají v drátu. Když se druhý voják vrátí zpět s puškou, koně jako by věděli, co je čeká, a snaží se vyprostit ještě agresivněji. *„Je třeba tři ran, než se první kůň ochable složí na svoje smrtelné lůžko z ostatného drátu, zatímco druhé zvíře je nyní zcela šílené strachem, ale naštěstí se Websterovi podaří zasáhnout ho druhým výstřelem přímo mezi oči. V okamžiku padne a je po všem – ubozí, těžce pracující, mlčenliví přátelé člověka.“*²⁸⁰

Kaplan britské armády v roce 1917 píše o úsilí, které věnoval snaze o ukrácení utrpení umírajícím mulám. *„Během jedné noci jsem zařídil utracení tři umírajících mul. Cesty byly plné, ale přesto jsem nemohl najít nikoho se zbraní, ať už důstojníka s revolverem nebo vozatajce s puškou. Musel jsem oslovit desítky vojáků, než jsem našel někoho se zbraní, kdo mohl mulám ukrátit trápení... A když jsem muže s puškou našel, bránil se zvíře zastřelit, to kvůli nařízení, že u střelení koní a mul musí být přítomen důstojník... Musel jsem proto vojáka ujistit, že za jeho čin přebírám plnou zodpovědnost. Nato voják nabil, přiložil hlaveň k temeni muly a zmáčkl spoušť. Tělem toho ubohého zvířete projelo chvění a pak byl jejímu trápení konec. Ta mula sem byla přivezena z druhého konce světa, aby se usoužila pod nákladem a aby, když byla z jejího těla vydána poslední kapka síly, prostě zemřela někde podél cesty.“*²⁸¹

Karel Jaroš, český důstojník dělostřelectva, který v rámci rakousko-uherského expedičního sboru bojoval na blízkovýchodní frontě, ve svém deníku věnuje utraceným koním následující vzpomínku: *„Toho dne neudálo se nic, nepřítel se ani neukázal. Ale za to bylo nutno mého „šimla“ a zvěrolékařova koně zastřelit, neboť chudáci se sotva vlekli. A tak skončili svou pouť a odpočívají v písku birelabdském. Amen.“*²⁸² Na jiném místě se Jaroš při pochodu v sinajské poušti setkal s umírajícím koněm zanechaným tureckými jednotkami, a stejně jako mnoho jiných vojáků v obdobné situaci, i on chtěl koně zbavit trápení. *„Byl to kůň, klesnuvší vysílením a dokonávající. Podle Koránu Turci nesměli dokonávající zvíře zabít, nýbrž nechat ho pozvolna zahynout. To se ovšem přičilo nám, a proto jednou ranou z brovningu byl učiněn rázem jeho strádání konec.“*²⁸³

²⁸⁰ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 237–239.

²⁸¹ Tamtéž, s. 239.

²⁸² V té době, tedy v srpnu 1916, však už Jaroš na svém koni nejezdil, protože kůň byl úplně slepý. K. JAROŠ, *Z turecké armády do britského zajetí*, s. 114.

²⁸³ Tamtéž, s. 93.

V mnoha případech vojáci raněné či uvízlé koně nezastřelili a nechali je dlouhé hodiny i dny umírat.²⁸⁴ Střílení raněných koní však bylo i způsobem jisté emocionální sebezáchovy vojáků. Postupující jednotky, které své raněné koně nezastřelili a pouze je ponechali svému osudu, se totiž musely vyrovnat s nepříjemným vědomím, že se je některá umírající zvířata pokouší následovat.²⁸⁵

Major irského pěchotního pluku popsal incident z přepravy koní po moři na začátku války, kdy jeden obrovský kůň obzvlášť špatně snášel cestu. *„Ubohý kůň šlel a každou chvíli hrozilo, že svojí vahou prorazí ven z kotce. Opakovaně se vzpínal a ve zběsilém záchvatu děsu a zuřivosti se snažil přeskokovat stěny kotce. Nešťastné zvíře! Muži se kolem něj rojili a nejdřív jsem neviděl, co se odehrává, ale za chvíli jsem slyšel kapat krev. Prkny na podlaze začal stékat rudý pramínek. Byl to ošklivý pohled.“* Po nějaké době major znovu procházel palubou. *„Když jsem znovu procházel kolem toho obřího zvířete, zahlédl jsem jeho postavu, ale byl teď zvláště tichý. Stále se kolem něj hemžili muži, ale měli teď ve tvářích jakousi zvědavost. A v očích měli hrůzu a soustrast, ne krutost. Kapání krve se změnilo v silný proud krve. Krev zaplavila celou palubu. Musí ho vykrváct, řekl mi jeden muž. Už jednou mocně zavrával a každou chvíli už se prý složí. Skutečně jsem za chvíli uslyšel úder o zem. Ubohé zvíře, jeho trápení skončilo brzy. „Rána z milosti“ zde nešla použít, protože kotce byly narvané koňmi.“²⁸⁶*

Damien Baldin míní, že akt utrácení koně je pro mnoho vojáků *„bezpochyby nejfundamentálnějším prožitkem zabití“*, silnějším a zásadnějším než akt zabití nepřátelského vojáka.²⁸⁷ S takovým tvrzením je možné nesouhlasit, nicméně běžně přítomná představa, že zvířata jsou na rozdíl od lidí ve válce nedobrovolně, pravděpodobně dávala vojákům při utrácení koní víc pocítit nespravedlnost a brutalitu války. Dodejme však, že mnozí vojáci utrácení koní nijak empaticky nevnímali.

²⁸⁴ Jak píše Egon Ervín Kisch při ústupu na srbské frontě: *„Přes dvě stě pošlých nebo teprve smutně a pomalu bez vysvobozujícího výstřelu dodělávajících koní vroubilo naši cestu.“* E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 51. Francouzský dělostřelec zase o koních zapadlých do bláta píše, *„... byli do bahna tak zanořeni, že jsme byli nuceni je tam zanechat. Ta ubohá zvířata sebou několik dní házela v bahně, dokud neumřela vyčerpáním.“* D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 5.

²⁸⁵ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 32.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 23.

²⁸⁷ D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 6.

Jedení koní

Pokud vojáci hladověli, konzumovali maso zemřelých válečných koní. Za určitých podmínek mohli také důstojníci rozhodnout koně za účelem nakrmení vojáků utratit. Jedení válečných koní přitom můžeme považovat za jeden z důležitých aspektů vztahu vojáků ke koním. Někteří vojáci totiž mohli pociťovat jisté zábrany vůči konzumaci koní, ke kterým měli vřelý vztah. I přes pociťované zábrany však pozitivní vztah ke koním plynulému přechodu ke konzumaci jejich masa zpravidla nebránil. Výjimky se mohlo dostat pouze vyvoleným maskotům jednotky, ne však trvale.

Na rozdíl od dnešní doby nebyl na počátku 20. století odpor vůči koňskému masu příliš rozšířen. Maso koní sice bylo v minulosti jistým způsobem „*kulturně tabuizované*“²⁸⁸, přesto ale bylo konzumováno a koně jsou v seznamech porážených zvířat stabilní položkou.²⁸⁹ Čeští vojáci koňské maso požívají bez problémů, někdy jim dokonce bylo přidělováno v rámci běžných přidělů potravy.²⁹⁰

Dělostřelec Jan Tříška si do deníku zaznamenává, jak při pochodu na italské frontě v zimě na přelomu let 1917 a 1918 potkávají po cestě mnoho mrtvých koní, z nichž již byly předcházejícími jednotkami vyřezány nejlepší kusy masa. Ač již mrtvoly částečně hnily, Tříška a jeho hladovějící společníci mrtvoly koní dál obrali o zbývající kusy masa.²⁹¹ Ve chvílích, kdy vojáci trpěli hladem, pro ně byla smrt koně doslova štěstím. Na jaře 1918, kdy již mnoho rakousko-uherských vojáků na italské frontě trpělo silnou podvýživou, měl kus masa ze dvou nemocných koní pro dělostřelce Tříšku takovou hodnotu, že za něj vyměnil svůj revolver.²⁹²

V situacích, kdy vojáci hladověli, bylo možno koně zkonzumovat až poté, co zemřel (hladovějící vojáci se proto na smrt koně mnohdy velmi těšili). Zabít kvůli hladovějícím vojákům dosud žijícího koně už tak snadné nebylo. O složitosti takového procesu píše Jan Tříška na italské frontě v létě 1918: poručík rakousko-uherské armády teprve po prudké výměně slov telefonátem k velení pluku docílil povolení zabít jednoho nemocného koně, aby jím vyhladovělé vojáky nakrmil.²⁹³ Cena koní pro armádu byla za

²⁸⁸ Spolu s masem koček, psů, hlodavců a dalších zvířat. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada: Lidová kultura*, s. 258.

²⁸⁹ Miroslav MOUTVIC, *Ústřední jatky města Prahy v Holešovicích 1895–1951 (Documenta Pragensia. Monographia, vol. 16)*, Praha 2007, s. 21an.

²⁹⁰ J. F. TŘÍŠKA, *Zapomenutá fronta*, s. 84; A. MUDRÁK, *Bojoval jsem za císaře pána*, s. 79.

²⁹¹ J. F. TŘÍŠKA, *Zapomenutá fronta*, s. 74.

²⁹² Tamtéž, s. 91.

²⁹³ Tamtéž, s. 90.

všech okolností důležitější než nasycení vojáků.

Postoje vojáků ke konzumaci koní jsou velmi dobře pramenně zachyceny v případě obléhání pevnosti Kut. Tato Brity držená pevnost na blízkovýchodní frontě byla v letech 1915–1916 po pět měsíců obléhána osmanskou armádou. V důsledku obléhání se posádce osmi tisíc vojáků po celou dobu nedostávalo potravin a vojáci tak trpěli hladem a podvýživou. Byli proto nuceni postupně porazit a zkonsumovat všechna z tří tisíc přepravních zvířat, včetně svých vlastních jezdeckých koní. Edward Mousley, nadporučík dělostřelectva původem z Nového Zélandu, který byl v pevnosti Kut během obléhání přítomen, ve svém deníku zaznamenává den, kdy byl zastřelen a sněden i jeho milovaný kůň Don Juan. „*Ubohý Don Juan přišel o poslední šanci! Až do nynějška jsem pro něj dokázal vymoci odkladu, ale dnes přišel rozkaz. Sám jsem mu natrhal jeho poslední hrst trávy. Nadšeně mě poarabsku pozdravil, tak jak jsem ho naučil. Jezdecké koně nechali až úplně nakonec. Rychlý výstřel je srážel k zemi, jednoho po druhém, a koně se třásli. Ale ne tak Don Juan! Sem tam zadupal, ale jinak stál úplně v klidu. Poprosil jsem poddůstojníka, ať míří přesně a trefí ho na první ránu, a ať mi řekne, až bude po všem. Políbil jsem Dona na rozloučenou na tvář. Otočil se za mnou a sledoval mě, jak odcházím. Krátce poté mi přinesli jeho černou oháňku, o kterou jsem si řekl jako suvenýr. Může se to zdát divné, ale k večeři jsme snědli jeho srdce a ledviny, ty jsou totiž vyhrazeny majiteli koně. Jsem si jistý, že by byl radši, abych je snědl já než někdo jiný.*“ A pokračuje, „*Věrně mě vozil na svém hřbetě, a zemřel jako sáhib.*“²⁹⁴ Neměl jsem v pevnosti lepšího přítele než jeho.“²⁹⁵

Na příkladu pevnosti Kut také můžeme sledovat význam, který pro vojáky měli maskoti a další vybraná a oblíbená zvířata. Posledním zvířetem, které v pevnosti zbylo, totiž byla vojáky milovaná mula Simla, která s plukem sloužila již před válkou a okolo krku nosila zavěšená vyznamenání z předchozích bojů. Řezníci oddílu tuto mulu opakovaně odmítli porazit. Se slovy, že to nemohou udělat, ji vždy hladovějícím vojákům vrátili zpět. Po několika dnech žádostí však nakonec byli řezníci nuceni porazit i ji.²⁹⁶

²⁹⁴ Sáhib – arabsky *pán, majitel*. Převzato britskými jednotkami sloužícími v Indii ve významu *pán*, případně *voják*.

²⁹⁵ E. O. MOUSLEY, *The Secrets of a Kuttite*, s. 131.

²⁹⁶ Josephine M. HAMMOND, *Battle in Iraq. Letters and Diaries of the First World War* [online], Londýn 2009, s. 101–107 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/docDetail.action?docID=10377910>.

4. Vnímání koní vojáky první světové války

V této části práce se budeme zabývat způsoby, jakými válečné koně první světové války vnímali vojáci a potažmo celá do války zapojená evropská společnost. Nejprve bude nastíněn obraz válečných koní v představivosti vojáků a dobové společnosti a jejich reprezentace ve válečné vizuální kultuře. Dále bude rozebráno několik aspektů, jejichž prostřednictvím vojáci koně vnímali, včetně faktorů, které vnímání koní ve válce proměňovaly.

4.1 Obraz koně ve válce

Zabýváme-li se vnímáním válečných koní vojáky první světové války, je třeba se věnovat způsobům, jakými byli váleční koně vojákům a potažmo širší veřejnosti prezentováni. Obraz válečného koně přitom byl paralelně konstruován jak seshora, tedy pomocí válečné propagace a oficiální tvorby výtvarné i literární, uveřejňované v tisku či šířené například prostřednictvím pohlednic a plakátů, tak i zezdola, tedy samotnými vojáky, případně členy civilní společnosti. Oběma směry vytvářená představa o válečných koních se prolínala a dala vzniknout široce přijímanému konstruktovi. Kůň byl prezentován jako voják, válečný hrdina, oddaný služebník své země a nejlepší přítel vojáka.

Tyto konstrukty fungovaly napříč bojujícími armádami, na základě pramenů je možné je doložit přinejmenším pro armádu britskou, francouzskou, německou a rakousko-uherskou. Takto zkonstruovaný obraz koně se nejvíce projevil ve formě básní, případně kratších prozaických literárních děl, a dále ve formě pohlednic, plakátů nebo ilustrací. Básně byly uveřejňovány v tisku anebo vydávány v básnických sbírkách, jejichž prodej byl použit k charitativním účelům. Pohlednice s motivem válečných koní se taktéž často prodávaly za dobročinným účelem a jejich zasílání bylo velmi rozšířené nejen mezi vojáky a jejich blízkými, ale používali je i civilní obyvatelé k běžné korespondenci.

V této části práce se proto budeme podrobněji zabývat obrazem válečných koní, který byl vojáky a potažmo širší společností přijímán i vytvářen a který následně

výrazně ovlivňoval způsob, jakým vojáci skutečné koně vnímali. Na základě analýzy výtvarných a literárních děl se pokusíme definovat dobový diskurz o válečných koních.

4.1.1 Kůň jako voják

První polohou, ve které byli váleční koně první světové války vykreslováni, byl kůň jako voják a válečný hrdina. Kůň-voják oddaně slouží své zemi, mlčenlivě snáší svůj těžký úděl a nikdy si nestěžuje, protože si je vědom své povinnosti vůči vlasti. Věrně slouží svému vojákovi, hrdinně se pouští do každé bitvy, neočekává vyznamenání a je připraven položit za vlast svůj život nebo se obětovat pro svého jezdce.

Takový obraz podává například krátký text s názvem *Modlitba tažného koně u dělostřelectva* (The Artillery Horse's Prayer) [Text 12.], jehož autorem je francouzský důstojník sloužící v první světové válce.²⁹⁷ Kůň v něm promlouvá ke svému vojákovi, nabádá ho k péči a laskavosti a za to mu slibuje svoji věrnou službu: „*Občas mě pohlad', buď na mne vždy milý, ať ti mohu sloužit s větší radostí a mohu tě milovat. (...) Vždy se s radostí pustím do každé práce, kterou mi naložíš... Jako každý jiný voják udělám v této válce vše, co mohu, bez očekávání kříže za zásluhy, s radostí budu sloužit své vlasti a tobě, a pokud bude třeba, s klidem a důstojně zemřu na bojišti...*“²⁹⁸ Všimněme si zde hned několika momentů. Kůň, „jako každý jiný voják“, s radostí slouží vlasti a svému vojákovi, neočekává žádná vyznamenání, a je připraven v případě potřeby důstojně položit svůj život na bojišti. Vojákovu laskavou péči odmění větší radostí při službě.

Podobné antropomorfizující literární útvary, kdy kůň vypráví o svých dojmech a potřebách, byly časté (vzpomeňme ostatně znovu jejich předchůdce z 19. století, román *Černý krasavec*). Dalším takovým vyprávěním je *Příběh jednoho koně* (A Waler's Story) [Text 11.], který vyšel v roce 1919 v kronice australských jednotek působících za války v Palestině. Jízdní kůň Baldy v něm vypráví o svém vojákovi a o společném působení v Palestině. O své kamarádce klisně, která zemřela vyčerpáním a žízni, Baldy říká: „*Zemřela tak, jak bych chtěl zemřít i já – jako voják.*“²⁹⁹

Tyto příběhy jsou pro nás zajímavé především z toho důvodu, že jejich autory jsou sami vojáci, a dávají nám nahlédnout, jakým způsobem vojáci koně vnímali a jaké

²⁹⁷ Nejedná se však o původní tvorbu, nýbrž o adaptaci autorsky neurčené *Modlitby koně* (The Horse's Prayer) doložené již v 19. století.

²⁹⁸ *The Artillery Horse's Prayer*, in: Arthur R. WILSON, *Field Artillery Manual, Vol. I* [online], Menasha 1926, s. 2 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://catalog.hathitrust.org/Record/006585928>.

²⁹⁹ E. L. D. HUSBAND, *A Waler's Story*, s. 71–77.

motivů a myšlenky koním přisuzují. Autor *Příběhu* tak například koni Baldymu vkládá do úst přání být utracen poté, co se dozvěděl, že ho jeho voják musí opustit a on že zůstane v Palestině: „*Chtěl bych zůstat tady v Richonu, s Billem, a skončit zde svoje dny. (...) Ale Bill je pryč! Musím zůstat! Ať mě radši zastřelí—rychle—, protože pak půjdu do té krajiny věčného světla, a budu tam čekat, dokud na mne Bill nezavolá... A pak spolu budeme cválat po pláních až do konce věků.*“³⁰⁰

Damien Baldin ve své studii o antropologických aspektech vztahu vojáků a koní první světové války udává, že právě prostřednictvím antropomorfizace koně, tedy jeho zlidšťování a přisuzování lidských vlastností a motivů, byl kůň v mysli lidí z pouhého zvířete přetvářen ve skutečného vojáka a bojovníka.³⁰¹ Navíc díky tomu, že se koním v příbězích a básních přisuzovaly lidské motivace jako věrnost, odvaha či smysl pro oběť, bylo možno snáze zapomenout na skutečnost, že koně ve válce nebyli dobrovolně. Konstrukt vojáka-koně tak svým způsobem pomáhal civilní společnosti vyrovnávat se s vědomím nespravedlnosti zavlečení zvířat do války. Podobný proces vnějšího zdůrazňování motivace ostatně fungoval i v případě válečného zapojení samotných vojáků.

Stereotyp koně jako věrného vojáka se objevuje i v řadě dobových básní. V roce 1917 vyšla britská sbírka *A Book of Poems for the Blue Cross Fund (To Help Horses in War Time)*, jejíž výtěžek byl věnován organizaci *Our Dumb Friends League*, která zajišťovala pomoc koním na frontě.³⁰² Autory některých básní jsou sami vojáci, většina podepsaných básní však byla napsaná ženami z britské civilní společnosti, několik básní napsaly děti. Sbírka obsahuje především sentimentálně laděné básně o válečných koních, v několika případech o vojenských či domácích psech. V celé sbírce je silně přítomen obraz koně-vojáka, koně jako válečného hrdiny a nejvěrnějšího společníka vojáků. To ostatně můžeme vyčíst i ze samotných názvů básní: *Mlčenliví dobrovolci* (The Silent Volunteers), *Němí hrdinové* (Dumb Heroes), *Náš spojenec, válečný kůň* (Our Ally the War Horse), *Přátelé* (Comrades) či *Často zapomínanému hrdinovi* (To an Oft-Forgotten Hero). Na této sbírce, a především na skutečnosti, že autorkami většiny básní jsou nebojující ženy, je také patrné, že konstrukt koně jako vojáka byl do určité míry formován a přiživován i civilní společností.

³⁰⁰ E. L. D. HUSBAND, *A Waler's Story*, s. 71–77.

³⁰¹ D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 4an.

³⁰² *A Book of Poems for the Blue Cross Fund (To Help Horses in War Time)* [online], Londýn 1917 [cit. 2017-05-29]. Dostupné na: <https://archive.org/details/bookofpoemsforbl00bluerich>.

Jedna z básní obsažených ve zmíněné sbírce, *Němí hrdinové* (Dumb Heroes) [Text 2.], jejímž autorem je kapitán kanadského veterinárního sboru, vykresluje koně jako válečné hrdiny následovně: „*Mají v sobě přesto ducha hrdiny / Nečekají metály a kříže, / Pro povinnost služby jdou do neznámé hrozby, / Nikdy nescítají svoje tíže,*“ a dále, „*To jsou ti němí hrdinové Anglie / Co slouží jí čestně a statečně, / Jak její nejlepší synové, přes granáty plynové / Jak nejlepší vojáci v maríně.*“³⁰³ Báseň *Starý Bill od dělostřelectva* (Old Bill of the R. F. A.) [Text 1.], která byla otištěna s přípisem „*Příběh věrného přítele. Založeno na skutečných událostech*“ a jejímž autorem je britský dělostřelec, zase tažnému koni vkládá do úst ochotu za svého vojáka obětovat vlastní život: „*On totiž ctil mě jak bratra / Miloval mě jak ženu, / A kdybych já jen mohl / Za něj bych položil život.*“³⁰⁴

Součástí stylizace koně jako vojáka a válečného hrdiny je i vojákův konec – hrdinná smrt. Smrt koní je prezentována jako heroická a dobrovolná, jak už jsme viděli, kůň bez váhání obětuje svůj život za vlast či za svého vojáka a umírá s vědomím své povinnosti sloužit.³⁰⁵ V básni *Starý Bill od dělostřelectva* [Text 1.] je kůň rád, že umírá, protože se znovu setká se svým padlým vojákem: „*Díky nebesům, umírám rychle / (Nebe je totiž i pro koně) / Vojáku, příteli, přicházím k tobě, / Budeme spolu konečně.*“ Podobně v básni *Prosba koně od kavalerie* (The Cavalry Charger's Appeal) [Text 3.], jejímž autorem je voják skotského oddílu kavalerie, je kůň se svou smrtí smířený, pokud bude moci zemřít spolu se svým jezdcem: „*Jsem jen kůň od kavalerie / A moje oči už znají jen stín, / (Že je se mnou konec mě netrápí / Pokud jen můžu jít do konce s ním).*“³⁰⁶ Pokud kůň svou smrtí nenásleduje svého padlého vojáka, pak je součástí obrazu hrdinné smrti koně voják, který se s umírajícím koněm dojmavě, často se slzami loučí [Text 7.], [Obr. 119.].

Na důkaz toho, že nezůstalo jen u literárních děl a že se vnímání koní jako bojovníků projevilo i ve slovech samotných vojáků, uvedme slova vojína britské zdravotnické služby, který napsal: „*Válečný kůň je čestný, spolehlivý, silný. Válečný kůň je voják. Píšu zde chválu na jeho zásluhy stejně, jako bych psal o jiném muži. ... Kůň je náš společník – je jeden z nás. Je to Tommy.*“³⁰⁷

³⁰³ *A Book of Poems*, s. 84–85.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 86–87.

³⁰⁵ „... pokud bude třeba, s klidem a důstojně zemřu na bojišti...“ *Modlitba tažného koně u dělostřelectva*, [Text 12.].

³⁰⁶ *A Book of Poems*, s. 15.

³⁰⁷ Tommy – kolektivní označení pro britské vojáky. R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 302.

4.1.2 Kůň jako vojákův přítel

Druhou polohou, ve které byli koně zobrazováni, je kůň jako věrný přítel vojáka. Skutečnost, že sami vojáci koně vnímali jako své přátele a také se tak o nich mnohdy vyjadřovali, jsme již z písemných pramenů doložili dříve. Podívejme se nyní na obraz koně jako vojákova přítele v literární a výtvarné tvorbě.

Koně jsou vykreslováni jako věrní přátelé, kteří nikdy nezklamou. Stojí při svém jezdcovi či vozkovi po celou dobu války, provázejí ho do všech bitev, věrně mu v nich slouží a pokud voják padne, koně oddaně stojí nad jeho tělem, nařikají a přejí si zemřít s ním. Na první stránce francouzského ilustrovaného týdeníku *L'Image de la Guerre* ze září 1915 je otištěna fotografie usmívajícího se vojáka opřeného o ležícího koně s titulkem *Bratři ve zbroji* (Frères d'armes) a textem „*Není snad v poli náš kůň ve skutečnosti náš nejlepší přítel? Kůň nám slouží až do samotného konce, často nás zachrání před smrtí a nese nás na svém hřbetě, dokud ho síly neopustí.*“ [Obr. 16.].

Jeden z plakátů vyzývajících americké muže ke vstupu do jezdeckva americké armády během první světové války je opatřen následujícím textem: „*Kůň je nejšlechetnějším společníkem člověka,*“ a pod tím, „*Přidej se k jezdeckvu a získej odvážného přítele.*“ Přátelství vojáka a koně je velice častým a oblíbeným motivem dobových pohlednic. Ty nesou názvy jako *Věrný kamarád* (Ein treuer Kamerad), *Věrní přátelé* (Treue Kameraden), *Věrný druh*, *Padlý kamarád* (Der gefallene Kamerad) a podobně [Obr. 111–114, 118.].

V již zmiňovaném vyprávění koně Baldyho voják o Baldym mluví jako o nejlepším příteli člověka a při loučení mu říká, „*Sbohem, Baldy, starý kamaráde. Byl jsi mi dobrým přítelem.*“ [Text 11.] V básni *Vojákův polibek* (A Soldier's Kiss) [Text 7.] se voják loučí se svým umírajícím koněm: „*Líbá svého přítele, a po tváři mu stéká / Slza žalu, „Sbohem, sbohem starý příteli.*“³⁰⁸

Příběhy, básně a výtvarná díla s námětem přátelství vojáka a koně také sloužily jako ukázka ideálního vztahu vojáků ke koním. Předkládají bojujícím mužům obraz vojáka, který svého koně miluje a vnímá jej jako svého přítele a partnera, a tím vojáky nabádají, aby sami ke koním nebyli krutí.

³⁰⁸ *Another War Horse: Jack May and 'A Soldier's Kiss'* [online], The Western Front Association [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.westernfrontassociation.com/component/content/article/131-poetry/1843-another-war-horse-jack-may-and-a-soldiers-kiss.html>.

4.1.3 Válečný kůň v populární vizuální kultuře

Váleční koně byli oblíbeným námětem válečné populární kultury, kterou mám na mysli zejména pohlednice, ilustrace v periodikách či plakáty. Obvykle se zde koně objevují v romantické poloze – jako vojákův věrný přítel, případně doplněk vojáka při namlouvání dívky. Silný a statný kůň byl zase často motivem válečných plakátů, které lákaly muže k dobrovolnému vstupu do armády. Jiné plakáty vyzývaly k podpoře charitativních organizací, které se na bojišti zasazovaly o humánní zacházení se zvířaty a například zakupovaly armádám potřebné veterinární vybavení.³⁰⁹

Jane Flynn ve svých pracích hovoří o mytologickém zobrazení vojáka a koně a jeho roli pro dobovou společnost ve válce. Kůň podle ní hrál důležitou roli v tom, jak si společnost válku představovala. Vizuální zobrazení jako pohlednice, plakáty či časopisecké ilustrace formovaly představy o probíhající válce, a to jak v mysli vojáků, tak domácího obyvatelstva. Pomocí obrazů vojáků na koních byla válka ukazována jako rytířská a šlechtná. Stále se opakujícím motivem pohlednic té doby je voják s jezdeckým koněm, většinou ve společnosti mladé ženy [Obr. 123–126.]. Tyto obrazy poskytovaly rukujícím vojákům i jejich blízkým ujištění, že válka skýtá kromě trápení a hrozeb i věci příjemné – například hezkého koně a zájem žen.³¹⁰

Již před válkou byly oblíbené pohlednice zobrazující idealizované pouto vojáka a jeho koně. Používali je nejen vojáci, ale i civilní obyvatelé pro běžnou korespondenci. Během války tato produkce výrazně narostla a pohlednice s válečnými koňmi vycházely v desítkách motivů, z čehož lze soudit, že jejich obliba byla velká. Vizuální produkce, v níž se válečný kůň často vyskytuje, také upevňovala místo koně v okruhu těch, jichž se válka týká a na které by lidé doma měli vzpomínat. Zobrazení koně jako příjemce vojákova soucitu a laskavosti tak poskytovalo vojákům i civilní společnosti útěchu.

Jedním z nejčastějších motivů válečných pohlednic vůbec je kůň oddaně stojící nebo naříkající nad mrtvým tělem svého jezdce [Obr. 113–117.]. Tento námět se na pohlednicích neustále a v mnoha různých variantách opakuje. Naproti tomu ze souboru

³⁰⁹ Všechny armády disponovaly veterinární službou, ta ale byla i v těch nejlepších případech nedostačující a poddimenzovaná. Proto se hned z kraje války ve Velké Británii objevily snahy charitativních organizací pomoci armádám v péči o válečné koně. Vedle finančních a materiálních sbírek na pomoc vojákům jsou tak pořádány i sbírky na pomoc koním. Hlavními organizacemi byla nadace *Our Dumb Friends League* pořádající sbírku *Blue Cross Fund* a nadace *Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals* se sbírkou *Fund for Sick and Wounded Horses*. Po vstupu Spojených států amerických do války takovou iniciativu zahájily i americké organizace. O existenci podobných snah v Rakousku-Uhersku, Německu ani jiné bojující zemi se mi dosud nepodařilo najít informace.

³¹⁰ J. FLYNN, *Sense and sentimentality* (2012), s. 25.

několika stovek mnou zkoumaných pohlednic byla pouze jediná, kdy se naopak jezdec loučí s umírajícím koněm [Obr. 119.]. Z této značné disproporce je možno soudit, že pro civilní populaci, které především byly tyto pohlednice určeny, bylo přeci jen poněkud traumatické upozorňovat na skutečnost, že ve válce umírají i zvířata. Velice často zobrazovaná smrt vojáka taktéž působila lítost a žal, obzvláště těm, kteří dříve nebo později někoho ztratili, nicméně bylo ji možno snáze omluvit a tyto pocity utěšit připomínkou vojákových ideálů. Služba vlasti, povinnost, vlastenectví, dobrovolná oběť, hrdinství, to vše byly důvody, které částečně tlumily trauma způsobené smrtí vojáka. Nic z toho ale nemohlo tak dobře kompenzovat smrt zvířete, které podle rozšířené představy válce nerozumí a válku nezavinilo. Přes snahy zobrazit koně jako vojáka, který také slouží své vlasti, zřejmě civilní obyvatelstvo vůči působení koní ve válce pociťovalo jisté výčitky. Výjimkou v zobrazeních umírajících a trpících koní jsou plakáty charitativních organizací vyzývající obyvatelstvo k finanční podpoře jejich snah na pomoc válečným koním. Zde totiž emočně intenzivní motivy raněných a umírajících zvířat naopak převládají. Velmi dobře sloužily svému cíli a jelikož dávaly civilnímu obyvatelstvu možnost, jak utišit vlastní pocity nespravedlnosti vůči zapojení zvířat do války, bylo zřejmě jejich traumatizující působení přijímáno [Obr. 130–135.].

Na materiálu válečných pohlednic je možno učinit i jistá tvrzení ohledně společnosti rakousko-uherské (potažmo její české a německé části). Ačkoli jsem totiž pro Rakousko-Uhersko dosud nenarazila na žádnou charitativní iniciativu na pomoc válečným koním, na rozdíl od velmi intenzivní činnosti ve Velké Británii a částečně i ve Spojených státech, soubor pohlednicových motivů dokládá, že i pro rakouskou společnost bylo zřejmě téma umírajících válečných koní citlivé a nepopulární. Platí totiž poměr zmíněný v předchozím odstavci – mnoho motivů idylického přátelství vojáka a koně, mnoho motivů koně loučícího se s umírajícím vojákem, ale žádný, který by byl jen naznačoval zranění či smrt koně.

Ve své době jedním z nejznámějších válečných obrazů byla malba *Good-Bye, Old Man* (Sbohem, starý příteli), jejímž autorem je italský válečný umělec působící ve Velké Británii Fortunino Matania. Poprvé byla malba otištěna v červenci 1916 v britském časopise *The War Illustrated* [Obr. 100.], později byla proslavena na plakátu americké charitativní organizace vyzývající k finanční podpoře péče o válečné koně. Voják dělostřelectva se na ní loučí s raněným umírajícím koněm, zatímco zbytek

jednotky již odjíždí. Malba byla mimo jiné podnětem k řadě básní včetně *A Soldier's Kiss* (Vojákův polibek) autora Henryho Chappella³¹¹ [Text 7.].

Již jsme zmínili, že charitativní organizace pomáhající válečným koním produkovaly plakáty vyzývající k finančnímu příspěvku [Obr. 130–137.]. Koně jsou na nich zobrazováni jako právoplatní příjemci pomoci. Zaslouží si pomoc společnosti, protože těžce pracují bez nároku na odměnu a spolu s vojáky brání vlast. Na těchto plakátech je také neustále zdůrazňováno, že koním je třeba pomáhat proto, aby mohli sloužit vojákově. Plakát americké organizace uvádí: „*Pomozte koni zachránit vojáka*“ a „*Pomozte mu pomoci Spojeným státům*“ [Obr. 136.]. Koním je třeba poskytovat péči proto, aby mohli dobře sloužit armádě a v případě nutnosti zachránit život vojáka. Pomoc koním sloužícím v armádě se tudíž stává součástí patriotické povinnosti a především způsobem, jak zajistit, že armáda dosáhne vítězství.³¹²

Při rozboru těchto plakátů si také můžeme všimnout, že zatímco plakát charitativní organizace *Our Dumb Friends League* z roku 1915 zdůrazňuje, že organizace pomáhá všem válečným koním bez ohledu na jejich „národnostní“ původ (*Nationality not considered. All suffering horses relieved.*) [Obr. 132.], v roce 1916 plakát stejné organizace uvádí, že pomoc proudí koním britským, francouzským, italským a belgickým [Obr. 130.]. Je možné, že tato změna odráží změny ve vnímání války společnostími dohodových zemí v souvislosti s událostmi let 1915 a 1916 (použití otravných plynů německou armádou či zahájení bitvy u Verdunu).

³¹¹ Ač je jednoznačné, že hlavním motivem Mataniova obrazu je sentiment a vřelý vztah vojáka ke zvířeti, Jane Flynn upozorňuje na skutečnost, že voják se přišel nejen rozloučit, ale také koně odstrojit a odnést postroj, který bude dál využit. J. FLYNN, *Sense and sentimentality* (2012), s. 28.

³¹² Plakát zvoucí na charitativní koncert na podporu sbírky organizace *Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals* v roce 1917 uvádí: „*Pomozte koním – Oni pomáhají vojákům.*“

4.2 Hierarchie přepravních zvířat a proměny vnímání

Ne všechna přepravní zvířata byla vojáky vnímána stejně. Rozdílně byli vnímáni koně a muly, případně koně tažní a koně jezdeckí. Na proměny vnímání přepravních zvířat vojáky se proto následující podkapitola zaměří.

Na základě egodokumentů se můžeme pokusit stanovit jakousi orientační hierarchii typů přepravních zvířat podle hodnoty, kterou jim vojáci přisuzovali, a úcty a obliby, kterou zvířata u vojáků požívala. Na následující škále v sestupném pořadí řadím zvířata od těch s nejvyšší mírou respektu (na prvním místě) po ty s nejnižší mírou respektu (na posledním místě):

koně kavalerie
koně důstojníků
další jízdní koně
tažní koně
nákladní koně
muly
osli
voli, velbloudi

Koně kavalerie požívali obecně nejvíce vážnosti, a to nejen u samotných kavaleristů, ale i u ostatních vojáků. Tito koně byli považováni za „nejvyšší“ druh koně, byli obdivováni a většinou vnímáni jako dokonalá a skvělá zvířata. Přispěla tomu samozřejmě skutečnost, že pro kavalerii byla vybírána určitá plemena koní, která se mimo jiné vykazovala elegantní stavbou těla. Koně kavalerie navíc představovali prototyp skutečného válečného koně – koně, který se spolu se svým jezdcem pouští do bitvy, koně bojovníka. Jezdectvo záměrně udržovalo naživu odkaz na tradici a ideál středověkého rytířství, což vnímání jezdeckých koní také ovlivnilo. Vojín britské pěchoty se v prvním měsíci války na západní frontě setkal s kavaleristy vracejícími se z bitvy u belgického Mons. O jejich koních napsal: *„V tu chvíli se nám zdáli dokonce*

*ještě skvělejšími bytostmi než sami kavaleristé. Ta jemnost v jejich očích a elegantní pohyb jejich těl, když pomalu našlapovali, nás zahřála u srdce.*³¹³

Obdobnou pozici jako koně kavalerie měli i koně důstojníků, a to především koně vysokých důstojníků. Takoví koně měli reprezentativní funkci a byli pevnou součástí důstojnické prestiže. Důstojníci kromě charakterových vlastností koní vyžadovali i výrazné estetické kvality – koně měli být vysocí, dobře stavění, ušlechtilého plemene a celkově vznešeného vzhledu [Obr. 33.]. Obecně byli za důstojnické koně voleni vždy ti nejlepší a nejvzhladnější koně. Problematickým se v době války stalo zbarvení důstojnického koně. U důstojníků byli pro svůj vzhled zvláště oblíbení a žádaní bílí koně, na frontě však sloužili za velmi snadný cíl střelby viditelný z velké dálky, a byli proto označováni za koně nevhodné do války.

Na dalším místě v námi stanovené hierarchii se nacházejí další jízdní koně, tedy koně, které užívali k běžné přepravě vojáci mimo kavalerii a vyšší důstojnický sbor. Vojáci měli obvykle bližší vztah k těm koním, na nichž sami jezdili, než ke koním tažným a nákladním. Jízda na koni totiž vyžadovala užší sepětí vojáka a koně a vzájemnou důvěru. O blízkém vztahu k jízdním koním svědčí i článek *Koně zůstávají* (The Horses Stay Behind), který vyšel v časopise australských a novozélandských jednotek na Blízkém východě čtyři dny po konci války: „*Ze všech koní budou vždy na prvním místě naší náklonnosti ti, na nichž jsme jezdili.*”³¹⁴

Po jízdních koních následují v míře oblíbenosti koně tažní a nákladní. Tažné koně jsem zařadila před nákladní z toho důvodu, že tažní koně byli obvykle ovládáni ze sedla, tedy sloužili zároveň i jako koně jezdeckí a tím splňovali charakteristiky uvedené v předchozím odstavci. Koně nákladní byli vojáky ovládáni ze země a vodiči těchto zvířat se spolu se zvířaty přemísťovali pěšky. Jelikož jsme ukázali, že vojáci měli o něco bližší vztah s koňmi, na kterých jezdili, oproti těm, které pouze vodili, můžeme proto usuzovat, že koně tažní u nich požívali o něco více úcty a oblíbenosti než koně nákladní. Zde je třeba dodat, že velká část koní kavalerie se v průběhu války stala právě tažnými a nákladními koňmi, a to v důsledku toho, že pro kavalerii ve válce nebylo dostatečné využití a její počty byly kontinuálně snižovány.

³¹³ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 33.

³¹⁴ H.S.G. [Henry Somer GULLETT], *The Horses Stay Behind* [online], in: The Kia ora coo-ee. The magazine for the ANZACS in the Middle East, 15th November 1918, s. 10 [cit. 2017-02-04]. Dostupné na: <http://nzetc.victoria.ac.nz/tm/scholarly/tei-ReiKaOr-t1-g1-t9-body1-d4.html>.

V případě mul není zcela snadné zařadit je na konkrétní místo v naší škále, a to proto, že měly mezi vojáky nejednoznačnou až rozpornou pověst. Někteří vojáci muly vyzdvihovali nad koně, považovali je za nejlepší a nejchytřejší přepravní zvířata a v některých případech je doslova zbožňovali a udělali z nich své maskoty. Jiní vojáci naopak muly považovali za hloupá, zlá a neschopná zvířata a jejich hodnotu oproti koním výrazně snižovali. Ti první na mulách oceňovali především jejich vlastnosti, mula jako kříženec kobyly a osla totiž kombinuje dobré vlastnosti obou rodičů – je vytrvalá, odolná a mírná jako osel a zároveň silná a fyzicky statná jako kůň. Muly navíc dokázaly obstát v terénu a v podmínkách, které koním činily velké potíže. Z těchto důvodů se mezi některými vojáky tradoval názor, že ten nejlepší válečný kůň je ve skutečnosti mula.³¹⁵ Muly si vojáky získávaly i svým charakteristickým výrazem, který připomíná úsměv. Již dříve jsme zmiňovali příklad muly Dunnyho: „*Celá brigáda Dunnyho znala a všichni ho milovali pro ten jeho úsměv...*“³¹⁶; tento výraz je patrný i na fotografii muly Jimsona [Obr. 35.]. Muly se proto stávaly častými maskoty a miláčky svých jednotek.

Ona druhá skupina vojáků muly naopak nenáviděla. Jejich chování považovali za zlomyslné a muly za nepříliš inteligentní a ušlechtilé. Mluvili o nich jako o nízkých tvorech nedosahujících kvalit koní. Vzorovým příkladem tohoto přístupu je báseň *Našim mulám* (To Our Mules) [Text 13.] pocházející od kanadských vojáků na západní frontě. Ač je možno její obsah částečně vztáhnout na všechna přepravní zvířata a považovat jej za stížnost na péči o ně obecně, přesto se v ní objevují i narážky odkazující přímo na muly: „*Vý, co jste koněm a oslem zkříženy / Přejdu teď vaše kladné stránky / Tak málo jich je, že šlo by říci / Že jen s ďáblem jste kamarádky,*“ a dále, „*Strojíme vás jak ušlechtilé koně / Přesto jak mizerného jste vzhledu*“.³¹⁷ Muly podle autora básně působí jen samou potíž a neoceňují péči, kterou jim vojáci věnují. Další stížnost na muly se objevuje v *Příběhu jednoho koně* (A Waler's Story) [Text 11.], kde je vložena do úst koni-vypravěči příběhu: „*Mám spoustu trápení s naší pracovní četou — mulami. Je to banda hladových kanibalů, a když nejsou spokojeny se svým přídělem obilí, utrhnou se v noci z lana a sežerou naše deky. Některé z nich dokonce ožvýchaly hřívu a ocas jednoho mého nemocného kamaráda — ráno vypadal strašlivě!*“³¹⁸

³¹⁵ R. BRUNEAU, *Les équidés dans la Grande Guerre*, s. 25.

³¹⁶ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 172.

³¹⁷ *In & Out*, s. 30.

³¹⁸ E. L. D. HUSBAND, *A Waler's Story*, s. 71–77.

Novinový článek *Koně zůstávají* (The Horses Stay Behind), který rekapituluje působení australských jednotek ve válce několik dní po uzavření příměří, vyjadřuje proměnu postoje k mulám od nenávisti k ocenění, tedy přechod z druhé námi zmíněné skupiny vojáků do první: „*Byly dny, kdy jsme nenáviděli muly, a osly jsme považovali za vtip. Dnes můžeme s jistotou říct, že mula bude v blízké budoucnosti v Austrálii velmi rozšířená, díky tomu, že jsme v Palestině poznali její přednosti.*“³¹⁹ Přesto však muly po celou dobu první světové války zůstávaly svým způsobem podřadnými zvířaty a nikdy nedosáhly plného „zrovnoprávnění“ s koňmi – nebylo u nich tolik běžné dostávat jméno a také nebyly vždy evidovány jejich stavy a ztráty.

Ještě podřadnějšími zvířaty byli v armádě osli. Většinou nedostávali jména a často nebyli ani evidováni a započítáváni do ztrát, proto je potřeba všechny dostupné údaje o počtech zemřelých zvířat ve válce považovat za neúplné. Na druhou stranu byli díky svému malému vzrůstu mnohým vojákům sympatičtí a byli považováni za roztomilé. I oslíci se proto stávali častými maskoty jednotek, jako tomu je v případě oslíků Mosese a Tinyho [Obr. 37–39.]. Už zmiňovaný článek *Koně zůstávají* (The Horses Stay Behind) osly hodnotí následovně: „*A oslíci? Kdyby demobilizaci armády řídil cit a ne to, co je výhodné, velmi málo těchto věrných, dlouhouchých služebníků by zůstalo zde, v téhle zemi. Jeli by s muži zpátky do Austrálie, a byli by ctěni a ceněni stejně jako koně.*“³²⁰

Na posledním místě v oblibě a vážnosti se nacházeli voli a velbloudi.³²¹ Postoj vojáků k tažným volům je zpravidla charakterizován nezájmem. Zato vůči velbloudům mnoho vojáků pociťovalo otevřenou zášť³²², a i mezi méně vyhraněnými vojáky byli velbloudi obecně v nelibosti. Jedním z důvodů byl ten, že velbloudi vojáky rádi kousali. V některých případech také vojáka srazili k zemi a následně zalehli, jejich útok se tudíž snadno mohl stát smrtelným. Podle Karla Jaroše navíc při nakládání a skládání nákladu

³¹⁹ H.S.G., *The Horses Stay Behind*, 1918.

³²⁰ Tamtéž.

³²¹ Velbloudi se významně uplatnili jako tažná, nákladní i jízdní zvířata na blízkovýchodní frontě. Britské impérium dokonce v druhé polovině války sestavilo celou brigádu velbloudí jízdní pěchoty (*Imperial Camel Corps Brigade*) o 4 800 zvířatech v plném stavu.

³²² Připomeňme zde slova z článku *The Camel Brigade*: „*Upřímně, většina z nás je nenáviděla. Byli nutným zlem. Samozřejmě že v poušti byli nenahraditelní, takže jsme je museli snést. Ale přesto jsme je bez přestání proklínali a nadávali jim do nejohavnějších, nejtupějších, nejsílenějších potvor, které kdy svou existencí otravovaly planetu.*“ Trooper Bluegum (O. HOGUE), *The Camel Brigade*, s. 125.

vydávali „protivný hrdelní řev“.³²³ Oficiální manuál britské armády z roku 1923 uvádí: „Velbloud je zvíře zvláštní povahy. Ačkoli je jednoznačně poddajný, pečují-li o něj muži, kteří mu rozumí, přesto jsou náchylní k náhlým záchvatům zuřivosti... Jindy jsou ale tiší a poslušní, jen při nakládání vydávají podivné klokotavé zvuky.“³²⁴ Nicméně stejně jako u mul a oslů, i v případě velbloudů vojáci přes svou nevraživost brzy zjistili, že jsou tato zvířata pro práci v poušti nedocenitelná. Koně totiž byli pro pohyb v poušti velice špatně vybaveni a rychle umírali, kdežto velbloudi bez potíží snášeli dlouhotrvající žízeň i únavu. Vojáci taktéž oceňovali výdrž a klid, s kterým se velbloudi stavěli k náročné a vyčerpávající práci. K příznivému závěru nakonec dochází i článek *The Camel Brigade*, v němž autor velbloudy nejdřív zatracuje, nakonec na ně ale vzpomíná v dobrém.³²⁵ Na fotografii [Obr. 40.] zase australský voják demonstruje mírnost velbloudů tím, že jednomu vkládá svou ruku do tlamy. Podobně jako velbloudy nakonec vojáci ocenili i voly a buvoly, ač i je zprvu podceňovali. Karel Jaroš napsal: „*Náš potah, který jsme obdrželi vedle jízdních koní..., sestával se z volů a buvolů a působil nám počátku mnoho veselosti a hlavně posměšků, neboť jsme si nedovedli představit [dělostřeleckou – B. H.] baterii bez koní. Jak se ale později ukázalo, vydrželi tito volové znamenitě klima pouště, kde by každý kůň zhynul.*“³²⁶

Ráda bych zde ještě ukázala, jakým způsobem se mohlo vnímání různých kategorií zvířat proměnit u jednoho konkrétního vojáka. Vojína britské pěchoty Johna Lucyho jsme citovali na začátku této podkapitoly, když se v prvním měsíci války setkal s kavaleristy vracejícími se z bitvy. Znovu zmiňme, co napsal o koních kavaleristů: „*V tu chvíli se nám zdáli dokonce ještě skvělejšími bytostmi než sami kavaleristé. Ta jemnost v jejich očích a elegantní pohyb jejich těl, když pomalu našlapovali, nás zahřála u srdce. Pohládili jsme je na šíji.*“³²⁷ Během následujících dní se vojín Lucy o koních vyjadřuje znovu, tentokrát se ale nejedná o koně kavalerie, nýbrž o tažného koně: „*Velitel čtyř... zrekvíroval těžkého belgického kočárového koně – odporne to zvíře, továrna na smrad, která zamořuje celou četvu a jenom nám přidává na trápení.*“³²⁸ Na těchto dvou výpovědích je možno pozorovat, jak snadno se mohlo vnímání koní

³²³ K. JAROŠ, *Z turecké armády do britského zajetí*, s. 61. To mohlo způsobit vážnou situaci, jako když se v blízkosti Jarošovy baterie nacházelo britské jezdeckvo a proto muselo být zachovááno naprosté ticho. V takový okamžik musela velbloudům „být ze všech sil přidržena huba, aby při skládání neřvali.“ Tamtéž, s. 98.

³²⁴ *Animal Management*, s. 288–9.

³²⁵ Trooper Bluegum (O. HOGUE), *The Camel Brigade*.

³²⁶ K. JAROŠ, *Z turecké armády do britského zajetí*, s. 27.

³²⁷ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 33.

³²⁸ Tamtéž, s. 35.

proměňovat, a dokonce v tomto případě přejít z jednoho konce pomyslného spektra do druhého – od obdivu k nevraživosti.

Uvedme na závěr této kapitoly jedno poeticky pojaté srovnání vlastností koně a muly. Jeho autorem je vojín britské zdravotnické služby na západní frontě:

„Mula není tak záhadně krásná jako kůň. Když je mula raněná, odkráčí z bojiště směrem k polní nemocnici. Mohlo by to být humorné, ale ve skutečnosti je to smutné. Vojáci a muly, zlomení bojem, se vlečou po té hrozně cestě do Yper. Muži často muly obvážou vlastními zásobami obvazů. Oba mají ve svých smutných očích ten stejný zmožený výraz, oba jdou s tou stejnou skromnou pokorou – která dává zdání, že muži i muly se za svoje rány stydí.

Ale válečný kůň zůstane se svojí ránou stát na svém místě. Pamatuji si, když jsem jedno mlhavé ráno přicházel od Messines, potkal jsem koně, jak stojí nad tělem mrtvého druha. Pohládl jsem ho na krku a on tam stál bez hnutí. ‚Všechno dobrý, kamaráde?‘ zeptal jsem se. Podíval se na mě těma záhadnýma očima plnýma utrpení, jako oči ustarané matky, a odvrátil hlavu. Prohlédl jsem ho a našel velkou zející díru v břiše. A když jsem ji spatřil, podíval se na mě ještě jednou, jako kdyby říkal, ‚Vidíš, kamaráde, je po všem.‘³²⁹

³²⁹ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 239–240.

4.3 Kůň jako stratifikační faktor v armádě

Více než čtyři roky války daly vzniknout mnoha situacím, v nichž můžeme v rámci armády sledovat vytváření sporů a konfliktů mezi jednotlivými skupinami. Při studiu pramenů zjistíme, že zacházení s koňmi a postoj k nim byly jedním z prostředků vymezování se a vytváření rozdílů mezi vojáky, ať už to byli příslušníci jiné armády, jiné hodnosti nebo jiného druhu vojska. V této podkapitole proto budeme sledovat, jakými způsoby bylo zacházení s koňmi a vztah k nim účelově používáno k vymezování se vůči druhým.

Vymezování se vůči důstojníkům

U vojáků nejnižších hodností někdy utrpení koní ve válce vyvolávalo vztek a nenávisť vůči nadřízeným, kteří byli podle nich za toto utrpení zodpovědní. Tito vojáci měli za to, že právě generálové můžou za skutečnost, že ve válce musí trpět zvířata. Poukázání na osudy zvířat tak vojákům sloužilo jako oprávnění k více či méně otevřenému ventilování nenávisti vůči velitelům.

Ukázkovým příkladem takového přístupu je zповěď vojína britského kulometného oddílu na západní frontě: „*Jednou z nejdopornějších věcí na celé válce byl podle mě způsob, jakým musela trpět zvířata. Jim bylo jedno, zda německý císař ovládne celý svět, a přesto byli ti ubozí tvorové zataženi do pekla a nuceni vláčet zásoby po rozbitých cestách zasypávaných dělostřelbou, aby uspokojili potřeby svých pánů. Tsss! Ti krásní koně a muly, co skončili s vyrvanými střevy, byli po všech stránkách mnohem lepšími bytostmi než některé z těch lidských kreatur, kterým sloužili. Myslím, že jsem celkem mírumilovný a snášenlivý chlap, ale při pohledu na spřežení koní, uvázaných k vozu někde v blízkosti první linie, vyděšeně křičících, když vedle nich vybuchne granát, se ve mně začalo všechno vařit a ze všeho nejradši bych to byl rychle ukončil se všemi, co můžou za to, že sem ta ubohá zvířata dotáhli.*“³³⁰ Setkáváme se zde s variantou na často ventilované názory vojáků, že ani samotní lidští účastníci války nemají zájem na jejím vedení a že válka je pouze záležitostí generálů a panovníků, kteří by si své spory měli vyřešit osobně.

³³⁰ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 180.

Voják pěchoty František Černý ilustruje stížnost na chování důstojníků na příkladu úrazu nákladního koně. Kůň, který jim do vysokých pozic v Karpatech každý den nosil bedny s obědem, při cestě do prudkého namrzlého kopce uklouzl a zřít se dolů. Za celou událost podle Černého může „bezcitný hejtman“, protože nařídil koně přetížít a naložit nákladem, který neunesl. *„Jednoho dne se zase díváme, co musí také takové zvíře zkusit, než do takové výše vyleze, ale tentokrát mu to klouzalo. Když byl kůň asi v polovici vrchu, pojednou doopravdy uklouzl a už se válel dolů i s mináží... A kdo tím byl vinen? Náš bezcitný hejtman, který nařídil, že může místo dvou soumarů nosit mináž pro všechny čtyři čty jenom jeden soumar. Ten tíží unavený uklouzl a spadl dolů...“*³³¹

Jedním z faktorů, který viditelně odlišoval důstojníky od prostých vojáků, bylo právo používat k osobní přepravě na frontě koně. Řadoví vojáci pěchoty, kteří pochody absolvovali pěšky v plné výstroji, bez oddechu a často s vypětím všech svých sil, jistě museli pociťovat alespoň lehkou závist vůči důstojníkům, kteří pochody absolvovali na koni. Až idylický popis pochodu z pera českého lékaře Bohuslava Boučka, který se jako důstojník přepravoval na koni, je jednoznačně v rozporu s obvykle neradostnými popisy pochodů ze strany pěchoty: *„Pochodující pluk je přece jen kus pořádku... S nikým nemusíš hovořit, sedíš si na koni a oddáváš se obdivu nádherné přírody.“*³³² Oproti Boučkovi vojáci pěchoty obvykle při pochodu vzpomínají na bolavé nohy, neschůdné cesty a těžkou tornistru, popisy přírody ale zůstávají.

Spor mezi představami důstojníka, který se přemísťoval na koni, a možnostmi vojáků pochodujících pěšky, popisuje František Černý, když vzpomíná na útěk rakousko-uherské armády před ruským vojskem při Brusilovově ofenzivě v červnu 1916. Vojáci tehdy utíkali téměř bez přestávky několik dní v kuse. Jakmile se Černý po dlouhém útěku na chvíli zastavil a sundal boty, protože nohy měl již celé sedřené do krve, spatřil ho důstojník kavalerie a začal ho znovu pohánět: *„Na to on spustil takovou bandurskou, že pokud nepůjdeme, tak nás všechny postřelí. Jeho nohy nebolely, poněvadž seděl na kobyle...“*³³³ Přesto však vojákům pěchoty nezbylo než si povzdechnout, znovu se about a pokračovat v útěku.

³³¹ F. ČERNÝ, *Moje záznamy ze světové války*, s. 62.

³³² B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník*, s. 35.

³³³ F. ČERNÝ, *Moje záznamy ze světové války*, s. 111–112.

Vymezování se vůči jiným druhům vojska

V pramenech můžeme sledovat také názorové rozepře, které panovaly mezi vojáky jiné specializace – tedy například mezi dělostřelci, vozatajci a pěchotou. Pro nás jsou zde klíčové rozepře na základě toho, zda vojáci při výkonu své služby s koňmi pracovali či nepracovali.

Pro výkon své služby byli na koních závislí především dělostřelci, vozatajci a jízdní oddíly. Jak už jsme mnohokrát zmínili výše, tito vojáci byli plně zodpovědní za veškerou péči o své koně, za jejich krmení, napájení a zdravotní stav. Na rozdíl od vojáků pěchoty, kteří byli obvykle zodpovědní pouze sami za sebe, za svoji zbraň a vybavení, očekávalo se od vojáků pracujících s koňmi, že vždy jako první zajistí svého koně a teprve poté své vlastní potřeby. Vojáci pracující s koňmi proto někdy pociťovali despekt vůči vojákům pěchoty, kteří se podle nich starají pouze sami o sebe a o nic jiného.

Takovým příkladem je již dříve zmíněný nadporučík britského polního dělostřelectva, který se na západní frontě v roce 1914 pokoušel sehnat vodu pro koně své jednotky a střetával se při tom se zájmy vojáků pěchoty. *„Měli jsme ohromnou obtíž najít vodu... jediným zdrojem vody byly studny a pěšáci byli přirozeně v obavách, že je o jejich přísun vody připravíme. Přítomnost několika stovek žíznivých koní dala vzniknout řadě báhorek o tom, jak jim velení rozkázalo, že se na onom místě nesmí napájet žádní koně a podobně. Jelikož se ale velení neobtěžovalo najít žádnou vodu pro nás, pokaždé jsme tyto pokusy ignorovali tak dlouho, dokud nás nějaký zlostný důstojník skutečně nevyhodil. Do té doby se nám však vždy podařilo nějaké koně napojit, a pak jsme šli zase jinam, dokud nás opět nevyhodili. Žádný pěšák evidentně nedokáže pochopit, proč by se koně měli chtít napít. Vážně si na pěšáky máme co stěžovat.“*³³⁴

Despekt však přicházel i z druhé strany, a to od vojáků pěchoty zejména vůči vojákům vozatajstva. Vojáci pěchoty totiž vozatajce vnímali jako vojáky líné, kteří nikdy nemuseli bojovat a jenom se celý den vezou na koních, zatímco pěchota musí všechny pochody absolvovat pěšky. Navíc jsou vozatajci vždy nejlépe zásobeni potravinami, mají přístup z první ruky ke všem zásobám a často je podle vojáků pěchoty rozkradou dříve, než se dostanou k nim samotným. Vojáci pěchoty také vozatajcům vyčítají, že nikdy nemuseli živořit v zákopech, nikdy nebojovali v první linii, pouze se

³³⁴ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 40, zvýraznění původní.

přiživují na úspěších pěchoty a sbírají suvenýry.³³⁵ Takoví vojáci si však neuvědomovali, že vozatajské kolony byly stejně oblíbeným a častým cílem nepřátelské dělostřelby i leteckého bombardování jako zákopové linie pěchoty, a že s každou cestou se vozatajci vystavovali smrtelnému nebezpečí.

Ani v rakousko-uherské armádě nepoživali vozatajci u ostatních útvarů mnoho vážnosti. Český lékař Bohuslav Bouček o vojácích vozatajstva říká, že je to „*největší pakáž, která vůbec je pod sluncem.*“³³⁶ I podle něj jsou to vojáci líní, kteří odmítají vykonávat příkazy („*Při buzení celé té společnosti jsem zažil ošklivé chvíle; ta holota že prý nebude vstávat...*“³³⁷) a hledají všemožné výmluvy, proč se vyhnout práci.³³⁸ Desátník pěchoty Egon Ervín Kisch si zase zaznamenal, jak musel v lednu 1915 na srbské frontě učit vojáky od koní a vodiče soumarů zacházet s puškou, jelikož do té doby nebyli navyklí pušku používat.³³⁹

Ambivalentní vztah měli vojáci pěchoty napříč všemi sledovanými armádami ke kavaleristům. Na jednu stranu byli kavaleristé stále vnímáni s aureolou elitních útvarů, na druhé straně vojáci pěchoty nelibě nesli skutečnost, že příslušníci jezdeckva v současné válce nenacházejí mnoho uplatnění a jsou proto ve většině odsunuti za frontu, kde v klidném prostředí neohrožovaném střelbou vykonávají nenáročné úkoly. To se týkalo nejen armád na západní frontě, kde jezdeckvo v důsledku zákopové války po většinu jejího trvání prakticky nemělo uplatnění, ale i na frontách východní či blízkovýchodní. Tam se sice jezdeckvo obou stran uplatnilo ve větší míře, nicméně jeho velká část přesto zůstávala dlouho v nečinnosti a armády postupně jezdecké pluky přeměňovaly na pěchotní či kulometné útvary. (Tato skutečnost zjevně některým příslušníkům pěchoty z výše zmíněných důvodů dělala velkou radost.³⁴⁰)

Kavaleristé byli také pověřeni vykonáváním disciplíny na příslušnicích pěchoty, například když naháněli vlastní vojáky prchající před nepřítelem zpět do bitevní linie. Lékař Bohuslav Bouček si na východní frontě v Haliči poznamenal: „*Směrem k Modrzanům proháněli se po polích kavaleristi a honili tasenými šavlemi prchající*

³³⁵ Např. E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 144; B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník*, s. 43an.

³³⁶ B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník*, s. 43.

³³⁷ Tamtéž, s. 44.

³³⁸ „... že tam beztoho je všecko obsazeno vojskem a není místa pro koně.“ Tamtéž.

³³⁹ „Od šesti hodin ráno do dvanácti v poledne jsem musil vštěpovat jedné četi vystřídanych cviky s puškou, koňákům, honákům, řezníkům, nosičům raněných, vodičům soumarů, kancelářským pomocníkům, důstojnickým sluhům, ordonancím a jiným podřízeným druhům z rodu „pěšáka“.“ E. E. KISCH, *Vojákem pražského sboru*, s. 221.

³⁴⁰ P. ENGLUND, *Válka a naděje*, s. 516.

[vojáky utíkající před Rusy – B. H.] *nazpět...*³⁴¹ To kavaleristům samozřejmě na oblibě u pěchoty nepřidalo.

Většina vojáků si s postupující dobou uvědomovala, že jezdecktvo v moderní válce 20. století ztratilo svou roli. Proto se vůči kavalerii někteří začali vyjadřovat s posměchem. Britský voják pěchoty, který se v posledních týdnech války na západní frontě setkal s jezdecktvem, které mělo pronásledovat ustupující Němce, napsal: *„Najednou jsme uslyšeli zvuk kopyt a uviděli eskadronu jezdecktva. Tak tady jsou, sedí na svých koních a vypadají pyšně. Měli jste slyšet ty poznámky. ‚Á, přijeli na svých koníčkách, aby nám pomohli vyhrát válku,‘ a ‚Ó, zapomněli si svoje houpací koně.“*³⁴²

I přesto si však mnozí udrželi vůči kavalerii až posvátný obdiv. Jiný britský voják si ve stejnou dobu napsal: *„... konečně průlom. A pak, ten nejskvělejší pohled ze všech – kavalerie. Provoláváme jim slávu, když kolem nás projíždějí... Cinkání jejich zbroje mým uším zní skoro jako zvony míru.“*³⁴³ O výpadu několika stovek britských jezdců v blízkosti vesnice Monchy-le-Preux v dubnu 1917 si zase četař britské pěchoty napsal: *„Kdo byli tito muži na koních, kteří od Arrasu přijížděli k Monchy? ... Brzy se ukázala ta úchvatná pravda. Kavalerie! Už jen to slovo. Při jeho vyslovení každým projel mráz. Měli jsme se stát svědky jedné z nejúžasnějších epizod války...“*³⁴⁴ A kapitán pěchoty o té samé události píše: *„Nadšený výkřik, že přijíždí naše jezdecktvo! ... Úžasný okamžik pro nás, muže infanterie, kterým se nikdy nesnilo, že by ještě někdy na vlastní oči viděli skutečný útok kavalerie.“*³⁴⁵ Oba dva však byli o pár minut později svědky katastrofálního účinku dělostřelby a kulometů na ničím nechráněné jezdecke a koně. Kapitán pěchoty pokračuje skepticky: *„Byl to krásný pohled, ale zatracená ztráta mužů a koní. (...) Proč někdo považoval za vhodné poslat právě do tohoto místa kavalerii... to netušíme.“*³⁴⁶

³⁴¹ B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník*, s. 44.

³⁴² R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 291.

³⁴³ Tamtéž.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 201.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 200.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 200–201.

Vymezování se vůči jiným kulturám

Tento specifický projev vymezování se vůči jiným skupinám nacházíme výhradně u příslušníků britské armády. Vztah k válečným koním a zacházení s nimi jsou totiž britskými vojáky často používány jako prostředek vyvyšování své vlastní kultury nad ostatní ve válce zúčastněné. Britové byli přesvědčeni, že se svými koňmi zacházejí mnohem lépe než vojáci jiných armád, a to zejména francouzské a v menší míře německé, ruské a osmanské. Vztah k válečným koním tak zde sloužil jako jeden z určovatelných civilizovanosti (či představy o civilizovanosti) britské kultury.

Toto přesvědčení vycházelo z již před válkou rozšířeného názoru, že Britové jsou národ milovníků zvířat. Britský kapitán polního dělostřelectva v tom měl jasno: „*Na světě není žádného člověka, který by byl laskavější k bezbranným němým tvorům, než je britský voják.*“³⁴⁷ Představa britských vojáků o zacházení s koňmi by se dala zjednodušit na prosté „my se ke koním chováme dobře, všichni ostatní se ke koním chovají špatně“. Zdaleka se to přitom netýkalo jen jejich protivníků, tedy Němců či Turků – za podobně necitelné považovali britští vojáci i své spojence Francouze. Představa o lepším zacházení s válečnými koňmi se však vztahovala výhradně na britské vojáky imperiální britské armády, stranou ponechávala statisíce Indů, Australanů a dalších národů. Podívejme se nyní na konkrétní představy a názory panující mezi britskými vojáky o jiných národnostech.

Francouzům je například vyčítáno, že jejich kavaleristé nikdy neslezou z koní, aby jim na chvíli ulevili. Vzpomeňme na britského kavaleristu a jeho popis ústupu britských a francouzských jednotek pronásledovaných německými vojsky v prvních dvou měsících války na západní frontě: „*Naši koně byli všude odřeni, ze zad sedřené maso, ačkoli na tom ještě nebyli tak špatně jako francouzští koně, kteří byli doslova oježděni, dokud nepadli k zemi. Francouzi nikdy z koní neslezli, aby jim aspoň na chvíli ulevili, a když se konečně zastavili, nezřídka šel se sedlem dolů i kus masa ze zad koně.*“³⁴⁸ Britský sapér zase píše, „*Francouzi a Belgičané celkově neměli se svými zvířaty přátelský vztah, tak jako máme my.*“³⁴⁹ Totéž říká britský dělostřelec o francouzských zemědělcích: „*Ke svým zvířatům se nechovali s laskavostí tak jako britští*

³⁴⁷ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 34.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 37.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 132. Stěžuje si na obecně špatné zacházení francouzských a belgických civilistů se zvířaty, vadilo mu ale například i to, že na práci používali i psy („*normální domácí zvířata*“), kteří podle něj k práci určeni nejsou.

vojáci.³⁵⁰ Mnoho britských vojáků na západní frontě mělo obavy zanechat své koně po skončení války v rukou francouzských či belgických civilistů, protože byli přesvědčeni, že s nimi Francouzi a Belgičané budou špatně zacházet. Zmiňovali jsme britského kavaléristu, který o smrti své oblíbené klisny prohlásil, že byl rád, protože nemusela skončit v rukou francouzských zemědělců.³⁵¹

V případě německých vojáků se u Britů sloužících na západní frontě setkáváme především s odsuzováním toho, že Němci z hladu zabíjejí a konzumují svoje koně. Autoři těchto výtek však zároveň dodávají, že situaci hladovějících Němců chápou, a někdy vůči hladovým a celkově zanedbaným německým vojákům vyjadřují lítost.³⁵² Němečtí vojáci v posledních měsících boje na západní frontě však hromadně konzumovali nejen koně, ale prakticky jakákoli dostupná zvířata. I o tom se jeden britský voják vyjadřuje: „*U jednoho venkovského domu, kde jsem se zastavil, jsem našel jeho obyvatele v slzách: ustupující Němci jim předcházející noci snědli jejich starého hlídacího psa, uvařili si ho přímo v jejich domě.*“³⁵³

Postoj britských vojáků vůči vojákům a civilistům Osmanské říše se pojil s šířeji pojatým negativním postojem křesťanské evropské společnosti vůči převážně muslimské společnosti zemí Osmanské říše. Vojáci britské armády působící během války na blízkovýchodním bojišti opakovaně vyjadřovali nesouhlas se zacházením místních obyvatel s pracujícími zvířaty.³⁵⁴ Velká část vojáků nebyla nadšena ze skutečnosti, že po skončení války britská armáda mnoho koní těmto civilistům rozprodala. I zde se setkáváme s názory, že je lepší, když kůň zemře v boji, než aby ho čekal dlouhý a útrpný život v rukou arabských rolníků. Tato skutečnost dala vzniknout i známé básni *The Horses Stay Behind* (Koně tu zůstanou) [Text 10.], v níž je vyjádřena myšlenka vojáka, že by radši svého koně potají zastřelil, než aby musel žít s vědomím, že jeho milovaný kůň trpí v rukou místních obyvatel.

Již jsme uvedli, že svou představu o lepším zacházení s koňmi Britové nevztahovali na jiné národy svého impéria. To však mělo i druhou stranu: Australané se totiž zase oproti Britům považovali za znalce koní a odborníky na správné využití všech

³⁵⁰ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 232.

³⁵¹ Tamtéž, s. 301.

³⁵² Tamtéž, s. 293an.

³⁵³ Tamtéž, s. 294.

³⁵⁴ Například H. S. GULLETT – C. BARRETT (eds.), *Australia in Palestine* [online], Sydney 1919 [cit. 2017-02-04]. Dostupné na: <https://archive.org/details/australiainpales00gull> a jiné.

jejich předností, a tudíž i za lepší kavaleristy.³⁵⁵ Britský kapitán tankového oddílu na západní frontě to vyjádřil následovně: „*Australani byli dobří koňáci a byli na to patričně hrdí. O nás [Britech – B. H.] si mysleli, že o koních nevíme nic.*“ Následně popisuje, jak si z této australské pýchy vystřelili: Měli jednoho koně, na němž nebylo možno jezdit, protože se plašil. Velmi dobře ale vypadal. Kapitánovi vojáci domluvili s Australany jeho výměnu za méně pohledného, zato ale zkroceného koně. Australané odešli potěšeni, že na věci neznalých Britech vydělali. Později se kapitánovi doneslo, že jeden Australan na koně nasedl, ten se splášil a zastavil se s mužem na hřbetě až po jedenácti kilometrech.³⁵⁶

Stranou zde ponechám snahu zodpovědět, zda bylo přesvědčení britských vojáků o jejich lepším zacházení s koňmi vždy oprávněné. Skutečností však je, že u žádné jiné armády nenacházíme tolik vyjádření citlivosti vůči utrpení koní ve válce jako v pramenech britských vojáků. Také veterinární služba byla u britské armády jednoznačně nejrozvinutější ze všech bojujících armád a měla tak možnost svým koním poskytnout mnohem lepší péči, než tomu bylo u jiných vojsk. Vztah civilní britské společnosti ke zvířatům pak dokládá míra podpory, které se dostalo charitativním organizacím zprostředkovávajícím pomoc válečným koním.

Uvedme však jedno svědectví na obhajobu francouzských rolníků. Francouzský voják, který byl přítomen rekvizicí koní pro armádu na francouzském venkově v létě 1914, popsal lítost, s jakou se vesničané se svými koňmi loučili: „*Venkované před námi vychvalovali kvality svých koní, jejich poslušnost, udělovali nám rady, jak na nich jezdit. (...) Pak se vzdálili, sevřené srdce, zamklí, neměli odvahu se ohlédnout...*“³⁵⁷ Je proto jisté, že paušální odsudky celého národa nejsou na místě.

³⁵⁵ *Preface*, in: H. S. GULLETT – C. BARRETT (eds.), *Australia in Palestine*, s. xiii.

³⁵⁶ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 281.

³⁵⁷ D. BALDIN, *De la contiguïté anthropologique*, s. 3.

5. Závěr

Tato diplomová práce představila široké spektrum vztahů vojáků první světové války k válečným koním a následně formy a podoby vnímání těchto zvířat. Jejím cílem bylo určit, jaké místo koně zaujímali ve válečném prožitku vojáků a jak spolužití s koňmi tento prožitek formovalo. Na začátku práce jsme položili řadu otázek, zde je na místě je zodpovědět.

1. Jaké bylo místo koní v prožitku vojáků a jak vztah s koňmi tento prožitek ovlivnil?

Váleční koně pro velkou část vojáků fungovali jako společníci a druhové, kteří s nimi sdílí těžkosti války. Blízkost zvířete vojákům přinášela útěchu a podobně jako vzájemná blízkost s lidskými bojovníky činila válku snesitelnější. Vztah se zvířetem sloužil jako emocionální kompenzace v nevyzpytatelném a surovém prostředí války. Koně figurovali jako typický předmět emocí vojáků (zejména soucitu, lítosti a vřelosti) a jako příjemci laskavosti ze strany bojujících mužů. Mnoho vojáků vnímalo své koně jako přátele a vytvořilo si k nim silné citové pouto. Pro část mužů však koně byli výhradně pracovním nástrojem a případně i zdrojem obtíží.

Spolužití s koňmi válečný zážitek či prožitek vojáků mnohdy silně formovalo, a to zejména u těch mužů, kteří s koňmi denně pracovali. Pro ně byla přítomnost koní velmi výrazným faktorem jejich každodennosti, péče o koně tvořila značnou část jejich pracovní náplně a i chvílky volna vojáci trávili v blízkosti svých koní. U těch vojáků, kteří s koňmi běžně nepracovali, vstupovali koně do jejich válečného prožitku zejména tam, kde se vojáci setkávali s mrtvými a umírajícími zvířaty ležícími podél cest. Právě pohled na mrtvé a umírající koně byl pro mnoho vojáků velice silným momentem jejich válečného prožitku a měl vliv na vnímání celé války.

2. Jakých podob vztah vojáků ke koním nabýval a pomocí čeho se formoval a proměňoval?

Nejrůznější podoby vztahů od vřelosti a soucitu přes nezájem a odpor až po násilí jsme obsáhle ukázali v druhé kapitole. Vztah vojáků ke koním se formoval

prostřednictvím jejich každodenního kontaktu, nutnosti péče o koně a vzájemné závislosti. Dále se utvářel za pomoci konstruktů, které byly vojákům předkládány prostřednictvím oficiální i neoficiální výtvarné a literární tvorby či prostřednictvím tisku. Vztah ke koním a vnímání koní vojáky se proměňovaly nejen v závislosti na sociálním a národnostním původu a dalších faktorech ze strany vojáka, ale i v závislosti na rozdílných typech koní a přepravních zvířat. Důležitým faktorem je také skutečnost, zda voják s koňmi při výkonu služby přímo pracoval či nepracoval. Rozdíly v postojích ke koním je dále možno sledovat napříč armádami, znatelný je především rozdíl mezi Brity a ostatními národnostmi, přičemž Britové sami sebe považují za laskavější než ostatní národy. Britští vojáci byli také ke koním zřejmě obecně citlivější a vnímavější než vojáci francouzští a do určité míry i čeští.

V průběhu práce jsme položili také otázku, zda byli ve válce ke koním soucitnější a více prožívali jejich utrpení vojáci z venkova, či zda to naopak byli vojáci pocházející z měst. Z pramenů se ukazuje, že nelze jednoznačně určit, zda byli vojáci z venkova citlivější vůči utrpení koní než vojáci z města. Mezi venkovany nacházíme jak vojáky vůči koním velmi citlivé, tak vojáky, kteří se o koních příliš laskavě nevyjadřují. Stejně rozvrstvení nacházíme i u vojáků z města. Jsem názoru, že se jedná o dvě zvláštní podoby citlivosti. Venkovští vojáci, kteří byli z domova zvyklí na práci s koňmi, byli obvykle schopni se lépe vcítit do potřeb a prožívání koní než vojáci z města, a měli tudíž tendenci být empatičtější a vnímavější k jejich utrpení. Na druhou stranu zůstávali mnohdy přesvědčeni o nezbytnosti využívání zvířat pro potřeby člověka a žádali pouze, aby zvíře nebylo zbytečně trápeno, například když požadovali včasné utracení raněných koní.

3. Jak vojáci nahlíželi na působení koní ve válce a jakým způsobem se o koních vyjadřovali?

Zacházení se zvířaty v armádě a utrpení a smrt koní ve válce se ukázaly jako zásadní momenty při celkovém hodnocení války ze strany vojáků. Všichni vojáci, kteří se k tomuto tématu vyjadřovali, na působení koní ve válce a na jejich osudy nahlíželi kriticky a využití zvířat ve válce vnímali jako nespravedlivé. Tato skutečnost často ovlivnila jejich celkový názor na válku a případně i na velení armády. Vztah k válečným koním se také ukázal jako jeden z určovatelných civilizovanosti (či představy o civilizovanosti) kultur a národů.

V mnou zkoumaném souboru pramenů byli vojáci, kteří se o koních vyjadřovali se zřejmým nezájmem či negativně v menšině. Většina vojáků se o koních buď vyjádřila s lítostí a alespoň minimálním zájmem, nebo se nevyjádřila vůbec. Ukázalo se také, že o řadě prožívaných postojů se vojáci ve svých denících a vzpomínkách téměř nezmiňovali. Šlo především o vlastní násilí na zvířatech, lhostejnost k jejich osudům anebo pocity nevraživosti. Přesto předpokládám, že většina vojáků v určité fázi svého působení ve válce zvířata politovala, ač to ve svých pramenech nezachytili.

4. Jak vypadal dobový diskurz o válečných koních?

Tuto otázku je na základě pramenů možné zodpovědět pouze pro britské prostředí. Váleční koně měli význam nejen pro vojáky, ale potažmo i pro širší britskou společnost zataženou do války, což dokládají charitativní snahy i propagační tvorba, v níž se válečný kůň objevuje jako častý motiv a předmět zájmu. Status válečných koní v představitosti dobové britské společnosti byl vysoký, koně byli zobrazováni jako váleční hrdinové a právoplatní příjemci pomoci. Kůň pro britskou veřejnost reprezentoval válečného hrdinu, oběť války, společníka vojáků v poli a předmět charitativních snah.

116

Závěrečné poznámky a shrnutí

V této práci mi sloužily za prameny nejen písemné dokumenty osobní povahy či jiného druhu, ale výraznou měrou také prameny vizuální, zejména fotografie a výtvarná zpracování. Umožnily sledovat mnoho zajímavých poloh vztahů vojáků ke koním, z nichž některé v písemných pramenech nenalzáme, a pomohly mi také formulovat řadu tezí. Čtenáře této práce možná zaskočí rozsah obrazové přílohy, která diplomovou práci doprovází. Já ji však považuji za nedílnou a důležitou součást celé práce umožňující lépe nahlédnout do každodenních projevů a nejrůznějších aspektů soužití vojáků a koní.

Kromě obrazové přílohy práci doplňuje i textová příloha. Pro pohodlí čtenáře jsem všechny cizojazyčné textové prameny přeložila do češtiny. V případě básní jsem ovšem kromě českého přebásnění vždy přiložila i jejich originální znění, jelikož je považuji za svébytné prameny a věřím, že někteří čtenáři projeví zájem i o původní verzi.

První světová válka je prvním velkým konfliktem, na němž můžeme v masovém měřítku zkoumat výpovědi vojáků a jejich vlastní vyličení prožitých událostí. Ukázalo se, že přítomnost koní ve válce byla pro velkou část bojujících mužů důležitou a neopomenutelnou součástí jejich válečného prožitku. Téma vztahu vojáků první světové války ke koním rozhodně nelze považovat za vyčerpané, do budoucna se nabízí několik dalších možností. Jelikož jsem v této práci pracovala primárně s prameny britskými, českými a francouzskými, nabízí se srovnání s prameny armád německé či italské, ale také ruské či osmanské, které představují poněkud odlišný kulturní kód a tím by mohly nabídnout zcela novou perspektivu vztahů vojáků a koní. Případným budoucím badatelům se otevírá i možnost rozšíření časového záběru na konflikty před první světovou válkou (pro pramennou šíři zejména krymská válka a búrské války, ale i italské války za nezávislost či války vedené Pruskem v letech 1864–1870) a po ní (druhá světová válka).

Touto prací jsem se pokusila ukázat, že místo zvířat v lidské společnosti je legitimním a přínosným tématem historického výzkumu, a také, že škála přístupů k tématu koní ve válce je široká a zdaleka se neomezuje jen na ekonomické a logistické využití těchto zvířat. Zvířata měla pro lidské aktéry dějin řadu významů, které historikové teprve nedávno začali odkrývat. Doufám, že se mi předkládanou prací podařilo tomuto úsilí přispět. Zároveň je mým přáním touto prací ukázat, že první světová válka i po sto letech představuje bohatou studnici neprobádaných témat a že má stále význam její skrytá zákoutí objevovat.

6. Seznam použitých pramenů, literatury a dalších zdrojů

Prameny:

1. Archivní prameny

1.1 Předpisy a příručky

VÚA-VHA Praha, fond Rakouské předpisy:

A–1, nn. *Organische Bestimmungen für die k. u k. Remontenassentkommissionen*, Vídeň 1910.

C–1, c. *Normen für die Train-Ausrüstung des k. u k. Heeres. III. Teil. Gebirgs-Train*, Vídeň 1901.

C–1, d. *Instruktion für die Ausrüstung von Pferden und Tragtieren mit der Improvisations-Tragtierausrüstung M. 08*, Vídeň 1909.

C–7. *Vorschrift über das Pferdewesen des k. u k. Heeres. II. Teil. Tierärztliche Vorschriften und Hufbeschlag*, Vídeň 1910.

C–7. *Provisorischer Behelf. Vorschriften über das Pferdewesen des k. u k. Heeres. I. Teil. (I., III., IV., V. Hauptstück und Anhang)*, Vídeň 1916.

C–7, a. *Anleitung zum Hufbeschlage bei den Pferden (Tragtieren) des k. u k. Heeres*, Vídeň 1907.

zu C–7, a. *Figurenheft zur Anleitung zum Hufbeschlage bei den Pferden (Tragtieren) des k. u k. Heeres*, Vídeň 1907.

C–10, b. *Vorschrift über Packung und Beschirrung für die Kavallerie-Maschinengewehrabteilungen*, Vídeň 1909.

C–17. *Anleitung zur Fütterung der Nutztiere*, Vídeň 1917.

E–5, a. *Reit- und Fahrinstruktion für die k. u k. Artillerie*, Vídeň 1909.

Animal Management, 1923 [online], Londýn 1923 [cit. 2017-05-20]. Dostupné na: <https://catalog.hathitrust.org/Record/008897985>.

Felddienst-Ordnung, Berlín 1908.

Field Service Pocket Book, 1914 [online], Londýn 1914 [cit. 2017-05-20]. Dostupné na: <https://catalog.hathitrust.org/Record/006520644>.

J. MIDDEL, *Feldgrau-Französisch Praktischer Sprachlehrer zur schnellen Verständigung unsrer siegreichen Soldaten* [online], b. m. 1916 [cit. 2014-04-24]. Dostupné na: http://www.europeana1914-1918.eu/en/europeana/record/9200231/BibliographicResource_3000006448096.

Standing Orders. Army Veterinary Corps, 1906 [online], Londýn 1906 [cit. 2017-05-20]. Dostupné na: <https://catalog.hathitrust.org/Record/100892462>.

The Drivers', Gunners' and Mounted Soldiers' Handbook, etc., to Management and Care of Horses and Harness, Londýn 1915.

Anton ULLMANN von Erény, *Praktisches Gesprächsbüchlein für den Kriegsdienst Deutsch-Rumänisch* [online], b. m., b. d. [cit. 2014-04-24]. Dostupné na: http://www.europeana1914-1918.eu/en/europeana/record/9200231/BibliographicResource_3000006448262.

Gustav WERKHAUPT, *Deutsch-russischer Kriegs-Dolmetscher für Soldaten* [online], Lipsko b. d. [cit. 2014-04-24]. Dostupné na: http://www.europeana1914-1918.eu/en/europeana/record/9200231/BibliographicResource_2000092035057.

Arthur R. WILSON, *Field Artillery Manual, Vol. I* [online], Menasha 1926 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://catalog.hathitrust.org/Record/006585928>.

1.2 Periodika a články

Free Lance, Vol. XV, Issue 814 (4th February 1916) [online], Papers Past, National Library of New Zealand [cit. 2016-11-19]. Dostupné na: <http://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/NZFL19160204.2.8.2>.

H.S.G. [Henry Somer GULLETT], *The Horses Stay Behind* [online], in: The Kia ora coo-ee. The magazine for the ANZACS in the Middle East, 15th November 1918, s. 10 [cit. 2017-02-04]. Dostupné na: <http://nzetc.victoria.ac.nz/tm/scholarly/tei-ReiKaOr-t1-g1-t9-body1-d4.html>.

In & Out. Paper Published from Time to Time by the Canadian Field Ambulance in the Field, Vol. 1, No. 1 (November 1918) [online], Early Canadiana Online [cit. 2016-11-15]. Dostupné na: http://eco.canadiana.ca/view/oocihm.8_06652_1.

Mark LOCKWOOD, *How the Horse was Cared For at the Front. The Magnificent Work accomplished at the Front for Britain's War-horses* [online], in: *The War Illustrated. Album De Luxe. Vol. IV. The Summer Campaign 1915*, Londýn 1916, s. 1134 [cit. 2017-06-17]. Dostupné na: <https://archive.org/details/warillustratedal04hammuoft>.

The Canadian War Pictorial. A Photographic Record, No. 1, Londýn b. d.

The Iodine Chronicle, No. 1–6 (25th October, 1915–29th February, 1916) [online], Early Canadiana Online [cit. 2016-12-01]. Dostupné na: http://eco.canadiana.ca/view/oocihm.8_06748.

The Rouelles Camp Magazine. Canadian General Base Depot, Vol. 2–4 (October, 1916–September, 1918) [online], Early Canadiana Online [cit. 2016-12-01]. Dostupné na: http://eco.canadiana.ca/view/oocihm.8_06776.

With the Army Veterinary Corps in France [online], in: *The War Illustrated. Album De Luxe. Vol. IV. The Summer Campaign 1915*, Londýn 1916, s. 1135 [cit. 2017-06-17]. Dostupné na: <https://archive.org/details/warillustratedal04hammuoft>.

1.3 Další archivní a nevydané prameny

A Book of Poems for the Blue Cross Fund (To Help Horses in War Time) [online], Londýn 1917 [cit. 2017-05-29]. Dostupné na: <https://archive.org/details/bookofpoemsforbl00bluerich>.

Soukromý archiv nadace Blue Cross: *An Address, dealing with the work of the Blue Cross in France, delivered by Sir Ernest Flower (Chairman of the Blue Cross Fund), on Wednesday the 11th day of June 1919 at the offices of the League, 58 Victoria Street, Westminster (Our Dumb Friends League)*.

Sarah Ellen ARNOLD, nepublikovaný deník z roku 1916 [online], Wartime Canada [cit. 2017-07-17]. Dostupné na: <http://wartimecanada.ca/document/world-war-i/contemporary-accounts/nurse-and-her-patients>.

Allan BAILEY, *Diary of Driver A Bailey* [online], The Great War Archive, University of Oxford [cit. 2016-10-10]. Dostupné na: <http://ww1lit.nsms.ox.ac.uk/ww1lit/items/show/5377>.

M. D. EDER, *War-Shock. The Psycho-Neuroses in War. Psychology and Treatment* [online], Londýn 1917 [cit. 2017-06-26]. Dostupné na: <https://archive.org/details/warshockpsychone00ederuoft>.

H. S. GULLETT – C. BARRETT (eds.), *Australia in Palestine* [online], Sydney 1919 [cit. 2017-02-04]. Dostupné na: <https://archive.org/details/australiainpales00gull>.

Trooper Bluegum (Oliver HOGUE), *The Camel Brigade* [online], in: H. S. Gullett – C. Barrett (eds.), *Australia in Palestine*, Sydney 1919, s. 125–130 [cit. 2017-02-04]. Dostupné na: <https://archive.org/details/australiainpales00gull>.

E. L. D. HUSBAND, *A Waler's Story* [online], in: H. S. Gullett – C. Barrett (eds.), *Australia in Palestine*, Sydney 1919, s. 71–77 [cit. 2017-02-04]. Dostupné na: <https://archive.org/details/australiainpales00gull>.

Infanterie-Regiment 94 im Weltkrieg [online], Liberec 1929 [cit. 2016-02-03]. Dostupné na: <https://kramerius.army.cz/search/i.jsp?pid=uuid:e9925d02-5512-4a9d-b487-5c87eab8f643>.

Soukromý archiv Jiřího Kozáka: Jaroslav KOZÁK, fotoalbum (zprostředkováno VÚA-VHA Praha).

Soukromý archiv Silvestra Vandrovce Špačka: Jaroslav MATĚJŮ, nepublikovaný deník z let 1916–1918.

Wilfred OWEN, *Letter To Susan Owen* [online], First World War Poetry Digital Archive [cit. 2016-10-09]. Dostupné na: <http://ww1lit.nsms.ox.ac.uk/ww1lit/collections/document/5235>.

William VERNON, série skic zaslaných rodině během let 1916–1919 ze západní fronty a zajetí v Německu [online], The Great War Archive, University of Oxford [cit. 2016-10-09]. Dostupné na: <http://ww1lit.nsms.ox.ac.uk/ww1lit/items/show/6199>.

2. Vydané prameny

2.1 Prameny osobní povahy

Kresten ANDRESEN, dopisy rodičům z let 1915–1916 zveřejněné online na *Den Store Krig 1914–1918* [cit. 2017-06-23]. Dostupné na: <http://denstorekrig1914-1918.dk>.

Kresten ANDRESEN, *Krestens Breve* [online], Kodaň 1919 [cit. 2017-06-23]. Dostupné na: http://danmarksbreve.kb.dk/catalog/%2Fletter_books%2F005702162%2F005702162_000.

Bohuslav BOUČEK, *Prosím, aby zápisník byl odevzdán mé ženě jako pozůstalost*, Praha 1998.

Radko BŘACH, *Z osobní korespondence generála Pellého*, in: *Historie a vojenství* 59, 4/2010, s. 81–93.

František ČERNÝ, *Moje záznamy ze světové války 1914–1918*, Praha 2014.

Harry DRINKWATER, *Harry's War. The Great War Diary of Harry Drinkwater* (eds. Jon Cooksey – David Griffiths), Londýn 2014.

Josef DUFKA, *Přál jsem si mít křídla. Vzpomínky hluckého legionáře z let 1915–1920*, Velehrad 2002.

Paul C. ETTIGHOFFER, *Verdun. Das große Gericht*, Gütersloh 1936.

Josef GLANC, *Starý Glanc vypravuje. Vzpomínky ruského legionáře 1914–1920*, Mnichovo Hradiště 1999.

Robert GRAVES, *Goodbye to All That*, Harmondsworth 1965.

Robert GRAVES, *Good-Bye to All That* [online], Londýn 1929 [cit. 2017-04-13]. Dostupné na: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.209039>.

Dagmar HÁJKOVÁ – Helena KOKEŠOVÁ (eds.), *Dívčí deníky Zdenky Kaizlové z let 1909–1919*, Praha 2016 (včetně korespondence Josefa Fanty ml. a Zdenky Kaizlové, s. 101–119).

Paul von HINDENBURG, *Velká válka. Paměti polního maršála Paula von Hindenburg* (ed. Charles Messenger), Praha 2014.

Karel JAROŠ, *Z turecké armády do britského zajetí*, Praha–Litomyšl 1995.

Egon Ervín KISCH, *Vojákem pražského sboru*, Praha 1965.

Edward O. MOUSLEY, *The Secrets of a Kuttite. An Authentic Story of Kut, Adventures in Captivity and Stamboul Intrigue* [online], Londýn 1922 [cit. 2017-06-26]. Dostupné na: <https://archive.org/details/secretsofkuttite00mous>.

Augustin MUDRÁK, *Bojoval jsem za císaře pána*, Nové Strašecí 2011.

Stanislav K. NEUMANN, *Válčení civilistovo*, Praha 1949.

Prísaha. Deníky francouzského legionáře Ladislava Preiningera 1913–1940, Praha 2001.

Baron SPIEGEL von und zu Peckelsheim, *The Adventures of the U-202. An Actual Narrative* [online], New York 1917 [cit. 2017-05-22]. Dostupné na: <https://www.gutenberg.org/files/32216/32216-h/32216-h.htm>.

Fráňa ŠRÁMEK, *Listy z fronty. Výbor z korespondence 1915–1918*, Praha 1956.

Jan F. TRŽÍSKA, *Zapomenutá fronta. Vojákův deník a úvahy jeho syna*, Praha 2001.

Svatopluk VALNÍČEK, *Vzpomínky na Velkou válku*, Praha 2014.

2.2 Beletrie

GAMMA (Gustav JAROŠ), *Hlas/1918. Poznámky z oněch dnů*, Praha 1919.

Erich Maria REMARQUE, *Na západní frontě klid*, Praha 1967.

Anna SEWELL, *Black Beauty*, b. m. 1877.

Anna SEWELL, *Černý krasavec*, Praha 1972.

Fráňa ŠRÁMEK, *Modrý a rudý – Stříbrný vítr – Léto – Splav*, Praha 2000.

Berta ze SUTTNERŮ, *Odzbrojte!*, Praha 1896.

Émile ZOLA, *Germinal*, Praha 1970.

Literatura:

April Louise AUSTIN, *Illustrating Animals for the Working Classes. The Penny Magazine (1832–1845)*, in: *Anthrozoös* 23/2010, Issue 4, s. 365–382.

František BAHENSKÝ – Markéta HOLUBOVÁ – Luboš KAFKA – Eduard MAUR – Alexandra NAVRÁTILOVÁ – Jaroslav OTČENÁŠEK – Lydia PETRÁŇOVÁ – Daniela STAVĚLOVÁ – Lubomír TYLLNER – Jiří WOITSCH, *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada: Lidová kultura*, Praha–Litomyšl 2014.

Elisabeth BADINTER, *L'amour en plus. Histoire de l'amour maternel (XVIIe–XXe siècle)*, Paříž 1980.

Damien BALDIN, *De la contiguïté anthropologique entre le combattant et le cheval. Le cheval et son image dans l'armée française durant la Première Guerre mondiale* [online], in: *Revue Historique des Armées*, n. 249, année 2007 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://rha.revues.org/473>.

Damien BALDIN, *Histoire des animaux domestiques. XIXe–XXe siècle*, Paříž 2014.

Damien BALDIN, *La guerre des animaux. 1914–1918*, Péronne 2007.

Damien BALDIN, *Les tranchées ont-elles enterré la cavalerie ? Entre disparition et mutation : la cavalerie française durant la Première Guerre mondiale*, in: *Guerres mondiales et conflits contemporains*, No 225, 2007, s. 7–20.

Damien BALDIN, *Pour une anthropologie historique des relations hommes-animaux : le cas de l'armée française durant la Première Guerre mondiale (1914–1918)*. Kvalifikační práce na École des hautes études en sciences sociales, Paříž 2005.

Éric BARATAY, *Bêtes des tranchées. Des vécus oubliés*, Paříž 2013.

Éric BARATAY, *Le Point de vue animal. Une autre version de l'histoire*, Paříž 2012.

Éric BARATAY, *Bêtes de somme. Des animaux au service de l'homme*, Paříž 2011.

Éric BARATAY, *Biographies animales. Des vies retrouvées*, Paříž 2017.

Brian BOND, *Britain's Two World Wars Against Germany. Myth, Memory and the Distortions of Hindsight*, Cambridge 2014.

Dorothee BRANTZ (ed.), *Beastly Natures. Animals, Humans, and the Study of History*, Charlottesville 2010.

Roland BRUNEAU, *La maréchalerie dans la Grande Guerre* [online], in: Bulletin de la Société française d'histoire de la médecine et des sciences vétérinaires, 2010, 10, s. 49–63 [cit. 2017-04-12]. Dostupné na: http://sfhmsv.free.fr/SFHMSV_files/Textes/Activites/Bulletin/Txts_Bull/B10/Bull-soc-fr-hist-med-sci-vet%202010%2003.pdf.

Roland BRUNEAU, *Les équidés dans la Grande Guerre* [online], in: Bulletin de la Société française d'histoire de la médecine et des sciences vétérinaires, 2005, 4 (1), s. 20–33 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: http://sfhmsv.free.fr/SFHMSV_files/Textes/Activites/Bulletin/Txts_Bull/B5/Bruneau.pdf.

Daniel BUBENÍK, *Každodenní realita českých účastníků první světové války*. Diplomová práce obhájená na Katedře obecné antropologie Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2009.

Daniel BUBENÍK, *Strach ve válce. Reprezentace strachu a odvahy na stránkách ego-dokumentů českých vojáků první světové války*, in: Lenka Hanovská – Linda Hroníková a kol., *Člověk a strach. Strach v antropologických perspektivách*, Praha 2013, s. 59–68.

Daniel BUBENÍK, *Vojáci císaře pána. Identity, prožitky a národní (po)vědomí českých účastníků první světové války*. Dizertační práce obhájená na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2016.

Simon BUTLER, *The War Horses. The Tragic Fate of a Million Horses in the First World War*, Wellington 2011.

Jilly COOPER, *Animals in War* [online], Londýn 2000 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.scribd.com/doc/207355709/Animals-in-War-Jilly-Cooper>.

Susan CRANE, *Chivalry and the Pre/Postmodern*, in: *Postmedieval. A Journal of Medieval Cultural Studies*, Vol. 2, Issue 1, Spring 2011 (The Animal Turn), s. 69–87.

Milan ČEPELKA, *Fronta v Dolomitech 1915–1917*, Lysá nad Labem 1997.

Margo DeMELLO, *Animals and Society. An Introduction to Human-Animal Studies*, New York 2012.

Jean-Michel DEREK, *Héros oubliés. Les animaux dans la Grande Guerre*, Paříž 2014.

Gabriela DUDEKOVÁ, *Zajatci v prvej svetovej vojne – význam a miesto memoárov pri výskume*, in: Milada Sekyrková (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006, s. 221–241.

- Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002.
- Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Kůň a člověk v středověku. K spolužití člověka a koňa v uhorském království*, Budmerice 2007.
- Peter EDWARDS, *Nature Bridled. The Treatment and Training of Horses in Early Modern England*, in: Dorothee Brantz (ed.), *Beastly Natures. Animals, Humans, and the Study of History*, Charlottesville 2010, s. 155–175.
- Peter EDWARDS – Karl ENENKEL – Elspeth GRAHAM (eds.), *The Horse as Cultural Icon. The Real and the Symbolic Horse in the Early Modern World*, Leiden–Boston 2012.
- Peter ENGLUND, *Válka a naděje. Osobní příběhy z 1. světové války*, Brno 2014.
- František EMMERT, *Českoslovenští legionáři za první světové války*, Praha 2014.
- Michael EPKENHANS, *Der Erste Weltkrieg 1914–1918*, Paderborn 2015.
- Jane FLYNN, *Sense and sentimentality: a critical study of the influence of myth in portrayals of the soldier and horse during World War One*, in: *Critical Perspectives on Animals in Society. Proceedings of the Conference held at the University of Exeter, UK, 10 March 2012*, Exeter 2013, s. 25–29.
- Jane FLYNN, *Sense and Sentimentality. The Soldier-Horse Relationship in the Great War*. Dizertační práce obhájená na University of Derby, Derby 2016.
- Jane FLYNN, *Humanity, Efficiency and Economy. The Soldier-Horse Relationship in the British Army during the First World War*, nepublikovaný rukopis.
- Jane FLYNN, příspěvek na konferenci *New Perspectives. East Midlands Universities Conference 2013*, nepublikovaný rukopis.
- Josef FUČÍK – Marek PAVLÍK, *Sočská fronta 1915–1917*, Praha 2008.
- František FÜRBAACH, *Pěší pluk č. 75 v roce 1914*, in: Jaroslav Láník – Tomáš Kykal a kol., *Léta do pole okovaná 1914. Proměny společnosti a státu ve válce*, Praha 2015, s. 197–212.
- Jan GALANDAUER, *2. 7. 1917. Bitva u Zborova. Česká legenda*, Praha 2002.
- Juliet GARDINER, *The Animals' War. Animals in Wartime from the First World War to the Present Day*, Londýn 2006.

Daniel M. GRIMLEY, 'Oh, my horses!' *Elgar and the Great War* (review) [online], in: *Music and Letters*, Vol. 85, N. 2, May 2004, s. 325–329 [cit. 2017-05-22]. Dostupné na: <https://muse.jhu.edu/article/178724>.

Edward A. GUTIÉRREZ, *Doughboys on the Great War. How American Soldiers Viewed Their Military Experience*, Lawrence 2014.

Josephine M. HAMMOND, *Battle in Iraq. Letters and Diaries of the First World War* [online], Londýn 2009 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/docDetail.action?docID=10377910>.

Ryan HEDIGER (ed.), *Animals and War. Studies of Europe and North America*, Leiden 2013.

Pavel HEŘMÁNEK, *Zápisky z jižního bojiště. Válečné vzpomínky Bohumila Pazderky*, in: *Dějiny a současnost* 38, 1/2016, s. 17–21.

Historische Anthropologie, Jg. 19, Heft 2, 2011 (*Tierische (Ge)Fährten*).

Milan HODÍK, *Pohodlí jen pro vyvolené. C. (a) k. vojsko na vozech*, in: *Dějiny a současnost* 28, 12/2006, s. 37–39.

Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011.

Paul HUEBENER, *Recognizing and Resisting Animal Subjectivity in Timothy Findley's The Wars*, in: Ryan Hediger (ed.), *Animals and War. Studies of Europe and North America*, Leiden 2013, s. 177–195.

Barbora HUNČOVSKÁ, *Zvíře na bojišti I. světové války: koně a přepravní zvířata*. Bakalářská práce obhájená na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2014.

Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918*, Praha 2016.

In Flanders Fields. Museum Guide, Ypry 1998.

Ian ISHERWOOD, *Writing the 'ill-managed nursery'. British POW Memoirs of the First World War* [online], in: *First World War Studies*, Vol. 5, 2014, Issue 3, s. 267–286 [cit. 2017-05-28]. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1080/19475020.2014.951773>.

Radovan JANČÁŘ, *Bojovali za císaře pána. Fakta a příběhy vojáků ze Slovácka v rakousko-uherské armádě*, Uherské Hradiště 2014.

Zdeněk JINDRA, *První světová válka*, Praha 1987.

Libor JŮN, *Válečný prožitek z „Velké války“ v pamětech uložených v Archivu Národního muzea*, in: Milada Sekyrková (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006, s. 197–205.

Peter JUNG, *Rakousko-uherská armáda za první světové války*, Brno 2007.

Philippe KAENEL – François VALLOTTON, *Le général et son cheval. Figures du pouvoir militaire en démocratie, à l'exemple de la Suisse* [online], in: Bulletin du Centre de recherche du château de Versailles, année 2005 [cit. 2017-08-07]. Dostupné na: <http://crcv.revues.org/114>.

Vendula KAŠPAROVÁ – Mirka ULIČNÁ – Martin HÁJEK, *Laické pojetí spravedlnosti a nespravedlnosti v zacházení se zvířaty*, in: Martin HÁJEK a kol., *Praktiky ne/spravedlnosti: pojmy, slova, diskurzy*, Praha 2007, s. 190–233.

Hilda KEAN, *Animal Rights. Political and Social Change in Britain since 1800*, Londýn 1998.

Hilda KEAN, *Animals and War Memorials. Different Approaches to Commemorating the Human-Animal Relationship*, in: Ryan Hediger (ed.), *Animals and War. Studies of Europe and North America*, Leiden 2013, s. 237–262.

Hilda KEAN, *Challenges for Historians Writing Animal-Human History: What is Really Enough?*, in: *Anthrozoös* 25/2012, Supplement, s. 57–72.

David KENYON, *Horsemen in No Man's Land. British Cavalry and Trench Warfare 1914–1918*, Barnsley 2011.

Kathleen KETE (ed.), *A Cultural History of Animals in The Age of Empire*, Londýn 2014.

Terry KINLOCH, *Devils on Horses. In the Words of the Anzacs in the Middle East 1916–19*, Auckland 2016.

John M. KISTLER, *Animals in the Military. From Hannibal's Elephants to the Dolphins of the U.S. Navy*, Santa Barbara 2011.

Guido KNOPP, *Der Erste Weltkrieg. Die Bilanz in Bildern*, Hamburk 2013.

Ondřej KOLÁŘ, *Počátek války v egodokumentech příslušníků pěšího pluku č. 54*, in: Jaroslav Láník – Tomáš Kykal a kol., *Léta do pole okovaná 1914. Proměny společnosti a státu ve válce*, Praha 2015, s. 188–196.

Pavel KOSATÍK – Michal KOLÁŘ, *Jan Masaryk. Pravdivý příběh*, Praha 1998.

Dušan KOVÁČ a kol., *Prvá světová vojna 1914–1918 (Slovensko v 20. storočí, druhý zväzok)*, Bratislava 2008.

Tadeáš KOVAŘÍK, *Kůň v české frazeologii, příslovích a pohádkách (Příspěvek ke studiu jazykového obrazu světa)*. Bakalářská práce obhájená na Ústavu českého jazyka a teorie komunikace Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2013.

Jan KRAMÁŘ – Tomáš KAVKA – Martin JAHODA, *Klenoty Poštovního muzea. Pošta za Velké války*, Praha 2014.

Jaroslav LÁNÍK – Tomáš KYKAL a kol., *Léta do pole okovaná 1914. Proměny společnosti a státu ve válce*, Praha 2015.

Le cheval dans l'histoire militaire. Revue Historique des Armées [online], N. 249, année 2007 [cit. 2017-07-23]. Dostupné na: <http://rha.revues.org/427>.

Le cheval et ses patrimoines (1ère partie). In Situ. Revue des patrimoines [online], N. 18, année 2012 [cit. 2017-07-25]. Dostupné na: <https://insitu.revues.org/9542>.

Le cheval et ses patrimoines (2e partie). In Situ. Revue des patrimoines [online], N. 27, année 2015 [cit. 2017-07-25]. Dostupné na: <https://insitu.revues.org/11901>.

Riitta-Marja LEINONEN, *Finnish Narratives of the Horse in World War II*, in: Ryan Hediger (ed.), *Animals and War. Studies of Europe and North America*, Leiden 2013, s. 123–150.

Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009.

David Adam LIGETI, *An Ignominious Defeat? The Role of the Hungarian Cavalry during the First Months of WWI*, in: Jaroslav Láník – Tomáš Kykal a kol., *Léta do pole okovaná 1914. Proměny společnosti a státu ve válce*, Praha 2015, s. 262–266.

Oto LUTHAR (ed.), *The Great War and Memory in Central and South-Eastern Europe*, Leiden–Boston 2016.

Andreas-Holger MAEHLE, *Cruelty and Kindness to the 'Brute Creation'. Stability and Change in the Ethics of the Man-Animal Relationship, 1600–1850*, in: Aubrey Manning – James Serpell (eds.), *Animals and Human Society. Changing Perspectives*, Londýn–New York 2003, s. 81–105.

Jakub MACHEK, *Počátky populární kultury v českých zemích. Tištěná média a velkoměstská kultura kolem roku 1900*, Příbram 2017.

Aubrey MANNING – James SERPELL (eds.), *Animals and Human Society. Changing Perspectives*, Londýn–New York 2003.

Jindřich MAREK, *Pod císařskou šibenicí. Čeští vojáci na křižovatkách roku 1918*, Cheb 2005.

Monica MATTFELD, *Becoming Centaur. Eighteenth-Century Masculinity and English Horsemanship*, University Park 2016.

Clay McSHANE – Joel A. TARR, *The Horse in the City. Living Machines in the Nineteenth Century*, Baltimore 2007.

Sonja METZKER, „Widerstand unerwünscht“. *Der Wiener Neustädter Tierschützerprozess im Spiegel der österreichischen Printmedien*. Diplomová práce obhájená na Universität Wien, Vídeň 2015.

Claude MILHAUD – Jean-Louis COLL, *Utilisation du mulet dans l'Armée française* [online], in: Bulletin de la Société française d'histoire de la médecine et des sciences vétérinaires, 2004, 3 (1), s. 60–69 [cit. 2017-04-12]. Dostupné na: http://sfhmsv.free.fr/SFHMSV_files/Textes/Activites/Bulletin/Txts_Bull/B4/Milhaud_B4.pdf.

Miroslav MOUTVIC, *Ústřední jatky města Prahy v Holešovicích 1895–1951 (Documenta Pragensia. Monographia, vol. 16)*, Praha 2007.

Sönke NEITZEL – Harald WELZER, *Vojáci. Protokoly o boji, zabíjení a umírání*, Praha 2014.

Thomas NIGEL, *Německá armáda za první světové války*, Brno 2009.

Markéta PÁNKOVÁ – Helena PLITZOVÁ (eds.), *Odras 1. světové války ve škole a ve společnosti*, Praha 2015.

Ahmed PAŠIĆ, *Bosniaks in WWI. Loyal, Obedient, Different*, in: Oto Luthar (ed.), *The Great War and Memory in Central and South-Eastern Europe*, Leiden–Boston 2016, s. 85–96.

Ivo PEJČOCH, *Kapitán Jan Evangelista Eybl – Haškův polní kurát Ibl*, in: *Historie a vojenství* 1/2015, s. 57–63.

Lenka PINZOVÁ, *Vlastnictví domácích zvířat a civilizační proces*, in: Jan Horský – Linda Hroníková – Marco Stella et al., *Natura et cultura I. Antropologická bádání mezi empirií a interpretací*, Praha 2014, s. 137–149.

Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918, Praha 2003.

Jillian POWELL, *Animals in War*, Londýn 2012.

Martin PUGH, *'We Danced All Night'. A Social History of Britain Between the Wars*, Londýn 2009.

Karen RABER – Treva J. TUCKER (eds.), *The Culture of the Horse. Status, Discipline, and Identity in the Early Modern World*, New York 2005.

Harriet RITVO, *Animal in Nineteenth-Century Britain. Complicated Attitudes and Competing Categories*, in: Aubrey Manning – James Serpell (eds.), *Animals and Human Society. Changing Perspectives*, Londýn–New York 2003, s. 106–126.

Harriet RITVO, *History and Animal Studies* [online], in: *Society & Animals*, December 2002, Vol. 10, Issue 4, s. 403–406 [cit. 2013-11-20]. Dostupné na: http://www.animalsandsociety.org/assets/library/479_s10411.pdf.

L. L. ROBSON, *Australia and the Great War*, Melbourne 1969.

Eugene ROGAN, *The Fall of the Ottomans. The Great War in the Middle East*, New York 2015.

Ignác ROMSICS, *War in Puszta. The Great War and the Hungarian Peasantry*, in: Oto Luthar (ed.), *The Great War and Memory in Central and South-Eastern Europe*, Leiden–Boston 2016, s. 38–54.

Mieke ROSCHER, *Tierschutz- und Tierrechtsbewegung – ein historischer Abriss*, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament*, Jg. 62, 8–9/2012 (Mensch und Tier), s. 34–40.

Mieke ROSCHER, *Where is the animal in this text? Chancen und Grenzen einer Tiergeschichtsschreibung*, in: *Human-Animal Studies. Über die gesellschaftliche Natur von Mensch-Tier-Verhältnissen*, Bielefeld 2011, s. 121–150.

Kaushik ROY, *From Defeat to Victory. Logistics of the Campaign in Mesopotamia, 1914–1918* [online], in: *First World War Studies*, Vol. 1, 2010, Issue 1, s. 35–55 [cit. 2017-05-28]. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1080/19475021003621051>.

Jan ROYT – Hana ŠEDINOVÁ, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998.

Milada SEKYRKOVÁ (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006.

Matthew SENIOR (ed.), *A Cultural History of Animals in The Age of Enlightenment*, Londýn 2014.

James SERPELL – Elizabeth PAUL, *Pets and the Development of Positive Attitudes to Animals*, in: Aubrey Manning – James Serpell (eds.), *Animals and Human Society. Changing Perspectives*, Londýn–New York 2003, s. 127–144.

David Gary SHAW, *The Torturer's Horse: Agency and Animals in History*, in: *History and Theory*, Vol. 52, Issue 4, December 2013 (Does History Need Animals?), s. 146–167.

Daniela SCHANES, *Between Reality and Imagination. Changing Memories of the Serbian Theatre of War*, in: Oto Luthar (ed.), *The Great War and Memory in Central and South-Eastern Europe*, Leiden–Boston 2016, s. 55–70.

John SINGLETON, *Britain's Military Use of Horses 1914–1918* [online], *Past & Present*, No. 139 (May, 1993), s. 178–203 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/651094>.

Carmen SMITH, *The Blue Cross at War. 1914–18 and 1939–45*, Burford 1990.

Neil R. STOREY, *Animals in the First World War*, Oxford 2014.

Peter STREET, *Animals in the First World War*, Stroud 2016.

Sandra SWART, *Riding High. Horses, Humans and History in South Africa*, Johannesburg 2010.

Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha 2001.

Petra TRACHTMANOVÁ, *Dívání se na krutost ke zvířatům. Visuální kultura zachycující krutost ke zvířatům*. Bakalářská práce obhájená na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2013.

Miriam TŮMOVÁ, *Každodennost v zajateckých táborech Rakouska-Uherska za I. světové války a jejich obraz v deníku Alessandra Pennasilica*. Diplomová práce obhájená na Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2010.

V zákopech první světové války (Katalog k výstavě), Ed. Zdeněk Polčák, Praha 2016.

Dalibor VÁCHA, *Život v legiích. Českoslovenští dobrovolci na Rusi 1914–1918*. Dizertační práce obhájená na Historickém ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2011.

Válka v nás, my ve válce. Slaný a Slánsko ve XX. století, Slaný 2016.

Richard VAN EMDEN, *Tommy's Ark. Soldiers and Their Animals in the Great War*, Londýn 2011.

Tereza VANDROVCOVÁ, *Sociologie zvířat: přehledová stat' o oboru Human-Animal Studies*, in: Naše společnost 1/2015, ročník 13, s. 23–33.

Adam WANDRUSZKA – Peter URBANITSCH (Hrsg.), *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band V. Die Bewaffnete Macht*, Vídeň 1987.

Graham WILSON, *Bully Beef & Balderdash. Some Myths of the AIF Examined and Debunked*, Newport 2012.

Jay WINTER, *Remembering War. The Great War Between Historical Memory and History in the Twentieth Century*, New Haven 2006.

Graham WINTON, *'Theirs Not To Reason Why'. Horsing the British Army 1875–1925*, Solihull 2013.

Christian WOLMAR, *Vlaky a války. Jak je železnice vyhrávaly a prohrávaly*, Praha 2016.

Jitka ZABLOUDILOVÁ, *Vzpomínky českých válečných zajatců z I. světové války*, in: Milada Sekyrková (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006, s. 207–220.

Internetové zdroje:

Another War Horse: Jack May and 'A Soldier's Kiss' [online], The Western Front Association [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.westernfrontassociation.com/component/content/article/131-poetry/1843-another-war-horse-jack-may-and-a-soldiers-kiss.html>.

Britain's most highly decorated ass [online], National Army Museum [cit. 2017-05-22]. Dostupné na: <https://www.nam.ac.uk/explore/britains-most-highly-decorated-ass>.

Ein Offizier erschießt sein schwerverletztes Pferd (KA, BS Tirol 435) [online], 100 Jahre erster Weltkrieg [cit. 2017-08-12]. Dostupné na: <http://wk1.staatsarchiv.at/kriegsalltag/tiere-im-krieg/#/?a=artefactgroup525>.

Fund for sick and wounded horses [online], Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals [cit. 2017-06-13]. Dostupné na: <https://www.rspca.org.uk/whatwedo/whoweare/history/firstworldwar/sickandwounded>.

Horse Heroes [online], National Army Museum [cit. 2017-05-22]. Dostupné na: <https://www.nam.ac.uk/explore/horse-heroes>.

Major Claude Weston and Billy [online], New Zealand History [cit. 2017-06-05]. Dostupné na: <https://nzhistory.govt.nz/media/photo/major-claude-weston-and-billy>.

Remembering the animals of the First World War [online], Blue Cross [cit. 2017-06-13]. Dostupné na: <https://www.bluecross.org.uk/warhorse>.

Sandy (Major General Sir William Bridges' horse). The only horse to return from the First World War [online], Australian War Memorial [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.awm.gov.au/encyclopedia/horses/sandy>.

Transport of NZ Division to France, April 1916 [online], New Zealand History [cit. 2017-06-05]. Dostupné na: <https://nzhistory.govt.nz/media/photo/transport-nz-division-france-april-1916>.

Wiener Tierschutzverein [online], Wien Geschichte Wiki [cit. 2017-08-04]. Dostupné na: https://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Wiener_Tierschutzverein.

7. Přílohy

7.1 Textová příloha

Seznam textových příloh:

- Text 1. Harvey J. Greenaway, *Old Bill of the R. F. A.* (rok neznámý, mezi lety 1914–1917)
- Text 2. T. A. Girling, *Dumb Heroes* (rok neznámý, mezi lety 1914–1917)
- Text 3. Autor neznámý, *The Cavalry Charger's Appeal* (rok neznámý, mezi lety 1914–1917)
- Text 4. Helena Robinson, *An Answer to Cavalry Charger* (rok neznámý, mezi lety 1914–1917)
- Text 5. Leonard Fleming, *The Silent Volunteers* (rok neznámý, mezi lety 1914–1917)
- Text 6. T. V. B., *Old Horse o' Mine* (rok neznámý, během první světové války)
- Text 7. Henry Chappell, *A Soldier's Kiss* (rok neznámý, během první světové války)
- Text 8. Hans Spacek, *Umsonst das Klagen* (rok neznámý, během první světové války)
- Text 9. Fráňa Šrámek, *Raport* (1905)
- Text 10. Trooper Bluegum (Oliver Hogue), *The Horses Stay Behind* (rok neznámý, během první světové války)
- Text 11. E. L. D. Husband, *Příběh jednoho koně* (1919)
- Text 12. De Condenbove, *Modlitba tažného koně u dělostřelectva* (rok neznámý, během první světové války)
- Text 13. Autor neznámý, *To Our Mules* (1918)
- Text 14. Erich Maria Remarque, *Na západní frontě klid* (1929)
- Text 15. Gamma (Gustav Jaroš), *Němí* (1918)

Text 1. Harvey J. Greenaway, *Old Bill of the R. F. A.* (rok neznámý, mezi lety 1914–1917)

Báseň otištěna s přípisem „(*The story of a faithful friend.*) *Founded on a true incident.*“
(*Příběh věrného přítele. Založeno na skutečných událostech.*)

Old Bill, they used to call me,
Bill, of the R. F. A.
And a fine and easy time I had,
Till the „other Bill“ found his „Day.“

A little artillery driver,
Looked after me, day and night,
And he spoke with joy in his voice and heart
When he said „We‘re off to fight!“

They took us across to Flanders,
And there in the mud and wet,
I‘d think of the stall in „Old Blighty“
And the care I used to get.

I‘d think of the little driver,
Who never would drive again,
He‘d done his bit for the dear old Flag,
And the thought would ease the pain.

They sent me soon to Egypt,
The land of the blazing sun,
Where the heat would blister the very skin
Of the shining breech of a gun.

The heat and sand soon put me
In the lines reserved for the „cast,“
With nothing to do but to pine away
And dream of the days long past.

To dream of the days when I galloped,
In the lead, at the „Right of the line,“
Ah! those were the days worth living,
The days of Auld Lang Syne.

And now in a native stable
I tremble and start at each sound,
Five hundred piastres bought me,
And humbled my soul to the ground.

My little artillery driver
Loved me with fond caress,
But now I am tortured, day after day,
By a fiend, in woman's dress.

He's a brutal, cruel master,
He bought me for five pounds,
And if „he“ knew, who sleeps in France.
His rage would have no bounds.

For „he“ loved me like a brother,
„He“ loved me like a wife,
And if it lay within my power,
For „him“ I'd give my life.

Thank Heaven, I'm quickly dying
(There's a heaven for horses too),
And, Tommy, lad, I'll shortly come,
To take my rest with you.

And the „powers that be“ in England
For five pounds, break and still
The hearts of the friends whom Tommies love,
The horses like „faithful Bill.“

Zdroj: *A Book of Poems for the Blue Cross Fund (To Help Horses in War Time)* [online],
Londýn 1917, s. 86–87 [cit. 2017-05-29]. Dostupné na:
<https://archive.org/details/bookofpoemsforbl00bluerich>.

Překlad: *Starý Bill od dělostřelectva*

Říkali mi Starý Bill,
Bill od dělostřelectva
A měl jsem se dobře, jako král,
Než „Kaiserova“ válka začala.

Jeden voják od jednotky
Dnem i nocí se o mě staral,
A s radostí mi jednou řekl
Že válku půjdem vybojovat.

Tak nás odvezli do Flander,
A tam, v blátě a celý mokrý
Vzpomínal jsem na svou stáj
A vše, co jsem měl v Británii.

Vzpomínal jsem na vojáka,
Který už nikdy nevstane
Splnil povinnost rodné zemi,
Trochu to bolest ztišuje.

Pak poslali mě do Egypta
Do země slunce planoucího,
Kde horko je tak strašné, velké,
Že spálilo by snad i dělo.

Horko a písek způsobily
Že byl jsem brzy „nepotřebný“
Nezbylo mi než pomalu zmírat
A snít o dnech, co uplynuly.

(...)

A teď jsem v stáji Egypt'ana
Třesu se s každým zvukem,
Za pět set piastrů mě odprodali
Srazili mě až na zem.

Můj milý voják měl mě rád
Pečoval o mě s něhou,
Dnes týrá mě tu den co den
Divně oděný zloduch.

Krutým je, surovým pánem,
Koupil mě za pět liber.
Ten můj, co ve Francii padl –
Zuřil by, kdyby věděl.

On totiž ctil mě jak bratra
Miloval mě jak ženu,
A kdybych já jen mohl
Za něj bych položil život.

Díky nebesům, umírám rychle
(Nebe je totiž i pro koně)
Vojáku, příteli, přicházím k tobě,
Budeme spolu konečně.

A dál ti pánové v Anglii
Za pět liber srdce lámají
Těm, které vojáci milují,
Koním jako je Věrný Bill.

Zdroj: vlastní překlad.

Text 2. T. A. Girling, *Dumb Heroes* (rok neznámý, mezi lety 1914–1917)

There's a D.S.O. for the Colonel,
A Military Cross for the Sub,
A medal or two, when we all get through,
And a bottle of wine with our grub.

There's a stripe of gold for the wounded
A rest by the bright sea-shore,
And a service is read as we bury our dead,
Then our country has one hero more.

And what of our poor dumb heroes
That are sent without choice to the fight,
That strain at the load on the shell-swept road
As they take up the rations at night.

(...)

It's the daily work of the horses
And they answer the spur and rein,
With quickened breath, 'mid the toll of death,
Through the mud, and the holes, and the rain.

There's a fresh treated wound in the chestnut,
The black mare's neck has a mark,
The brown mule's new mate won't keep the same gait
As the one killed last night in the dark.

But they walk with the spirit of heroes,
They care not for medals or cross,
But for duty alone, into perils unknown,
They go, never counting their loss.

(...)

But there's never a shadow of glory,
A cheer, or a speech, in their praise,
While patient and true they carry us through
With the limbers in shot-riven ways.

So here's to „Dumb Heroes“ of Britain,
Who serve her as nobly and true,
As the best of her boys, 'mid the roar of the guns
And the best of her boys on the blue.

They are shell-shocked, they're bruised, and they're broken
They are wounded and torn as they fall,
But they're true and they're brave to the very grave,
And they're heroes, one and all.

Zdroj: *A Book of Poems for the Blue Cross Fund (To Help Horses in War Time)* [online],
Londýn 1917, s. 84–85 [cit. 2017-05-29]. Dostupné na:
<https://archive.org/details/bookofpoemsforbl00bluerich>.

Překlad: *Němí hrdinové*

Pro plukovníka je řád,
Námořník dostane kříž,
Rozdá se metálů pár když uzavře se svár,
I lahev vína obdržíš.

Pro raněného zlaté prýmký
Odpočinek u moře na břehu,
Bohoslužba se přečte když ukládáme mrtvé,
A vlast má nového hrdinu.

A co ti němí hrdinové ubozí?
Do boje je pošlem a nedáme jim volby,
S námahou táhnou po cestě bité střelbou
Do zákopů za tmy zásoby.

(...)

Takový je denní úděl koní
Poslouchají ostruhy a otěže,
A se zpocenou srstí jdou vstříc seči smrti
Nedbají bláta a deště.

Ryzák dostal ránu do těla,
Černá klisna má díru v šíji,
Včera zahynula mula a druhá po ní zbyla,
A nová jí krokem nestačí.

Mají v sobě přesto ducha hrdiny
Nečekají metály a kříže,
Pro povinnost služby jdou do neznámé hrozby,
Nikdy nescítají svoje tíže.

(...)

Nečeká je zrnko slávy,
Nebudou vychváleni v prosloveh
Ač věrně a tiše vezou děla i muže
Po rozstřílených příkopech.

To jsou ti němí hrdinové Anglie
Co slouží jí čestně a statečně,
Jak její nejlepší synové, přes granáty plynové
Jak nejlepší vojáci v maríně.

Jsou otřeseni, pohmožděni, zlomeni
Jsou raněni a roztrháni,
Ale svou věrnou povahu si odnesou až do hrobu
A do jednoho jsou hrdiny.

Zdroj: vlastní překlad.

Text 3. Autor neznámý, *The Cavalry Charger's Appeal* (rok neznámý, mezi lety 1914–1917)

I'm only a cavalry charger,
And I'm dying as fast as I can,
(For my body is riddled with bullets —
They've potted both me and my man);
And though I've no words to express it,
I'm trying this message to tell
To kind folks who work for the Red Cross —
Oh, please help the Blue one as well!

My master was one in a thousand,
And I loved him with all this poor heart
(For horses are built just like humans,
Be kind to them — they'll do their part);
So please send out help for our wounded,
And give us a word in your prayers —
This isn't so strange as you'd fancy,
The Russians do it in theirs.

I'm only a cavalry charger,
And my eyes are becoming quite dim.
(I really don't mind thought I'm „done for,“
So long as I'm going with him);
But first I would plead for my comrades,
Who're dying and suffering too —
Oh, please help the poor wounded horses!
I'm sure that you would — if you knew.

Zdroj: *A Book of Poems for the Blue Cross Fund (To Help Horses in War Time)* [online], Londýn 1917, s. 15 [cit. 2017-05-29]. Dostupné na:
<https://archive.org/details/bookofpoemsforbl00bluerich>.

Překlad: *Prosba koně od kavalerie*

Jsem jen kůň od kavalerie
A umírám rychle, tak rychle,
(Tělo mi prorvaly střely —
Uhnaly mě i mého jezdce).
A přestože nemám moc řeči,
Tuto zprávu snažím se sdělit
Vy co pomáháte Červenému kříži —
Modrému přispějte taky!

Můj pán byl jen jedním z tisíce,
A já ho přesto celým srdcem měl rád
(Však ano, koně též mají srdce,
Buďte k nim laskavi — ať můžou pracovat);
Tak pošlete pomoc raněným koním,
A vzpomeňte na nás v modlitbách —
Ač se to zdá snad divným,
I Rusům dlíme v myšlenkách.

Jsem jen kůň od kavalerie
A moje oči už znají jen stín,
(Že je se mnou konec mě netrápí
Pokud jen můžu jít do konce s ním);
Prvně musím však prosit za své druhy,
Co umírají a trpí jak já —
Pomozte ubohým raněným koním!
Každý by měl vědět a znát.

Zdroj: vlastní překlad.

Text 4. Helena Robinson, *An Answer to Cavalry Charger* (rok neznámý, mezi lety 1914–1917)

We've read your appeal, faithful charger.
There is truth in the story you tell,
So we're sending you on a subscription,
And hope others will do so as well.
You deserve all our help and pity.
For you have helped our soldiers so true,
To fight for their dear Country's honour,
And you have shared in their sorrows, too.

You've borne the brunt of battle bravely,
Now you are badly wounded and torn,
You want our kind care and attention,
And need rest for your body so worn.
You shall have it, true-hearted charger,
We will tell of your right noble fall,
Then others will help to restore you,
And respond to your sad-hearted call.

You are but a cavalry charger,
Yet still the God that made us, made you,
So we'll pray for you and your comrades,
And we know God will answer us, too.
We'll uphold the work of the „Blue Cross.“
We will do just as much as we can,
To help you, dear cavalry charger,
For we know you're the true friend of man.

Zdroj: *A Book of Poems for the Blue Cross Fund (To Help Horses in War Time)* [online], Londýn 1917, s. 16 [cit. 2017-05-29]. Dostupné na: <https://archive.org/details/bookofpoemsforbl00bluerich>.

Překlad: *Odpověď koni od kavalerie*

Četli jsme tvou prosbu, věrný koni
Každé tvé slovo je pravdivé,
Posíláme příspěvek Modrému kříži,
Snad každý další k tomu též dospěje.
Zasloužíš všechnu péči a lítost,
Však sloužil jsi našim vojákům,
By bojovali za drahou zemi,
Spolu s nimi čelils zármutkům.

Odvážně snášel jsi bitvy tíž
Teď ležíš s roztrhaným tělem,
Chceš jenom zájem, víc neprosíš,
Obdařen chceš být klidem.
To všechno ti patří, koni upřímný,
Všem povíme o tvém čestném pádu,
Ostatní jistě se k pomoci přidají,
Odpoví na tvoji žalostnou prosbu.

Jsi jenom kůň od kavalerie,
Však i tys stvořen byl Bohem
Modlíme se za tě i za tvé přátele,
Víme že vyslyšení budem.
My pomůžeme Modrému kříži
A uděláme vše co můžem,
Pro tebe, drahý náš koni,
Vždyť pravým jsi člověku druhem.

Zdroj: vlastní překlad.

Text 5. Leonard Fleming, *The Silent Volunteers* (rok neznámý, mezi lety 1914–1917)

Báseň otištěna s přípisem „*To the horses that have fallen.*“ (Věnováno padlým koním).

No less, real heroes than the men who died
Are you who helped the frenzied ranks to win;
Gallop heroes — silently — side by side,
Models of discipline.

You, too, had pals from whom you had to part —
Pals rather young to fight, or else too old —
And though the parting hurt your honest heart,
You kept your grief untold.

Thus in the parting have you proved your worth,
As you have proved it time and time again;
You, the most human animal on earth —
Nobler perhaps than men.

Nobler, perhaps, because in all you did —
In all you suffered you could not know why;
Only, you guessed — and did as you were bid —
Just galloped on — to die.

Unflinchingly you faced the screaming shell
And charged and charged, until the ground was gained
Then falling mangled—suffered simple hell—
And never once complained.

There, where your life blood spilled around you fast —
Lying unheeded by the surging van,
You closed your great big patient eyes at last,
And died — a gentleman.

Zdroj: *A Book of Poems for the Blue Cross Fund (To Help Horses in War Time)* [online], Londýn 1917, s. 3 [cit. 2017-05-29]. Dostupné na: <https://archive.org/details/bookofpoemsforbl00bluerich>.

Překlad: *Mlčenliví dobrovolci*

O nic méně než muži kteří padli
Jste hrdinové vy co jim vyhrát pomáhali;
Cválající hrdinové, bok po boku, tiší,
Jste mužům vzorem disciplíny.

I vy jste prošli loučením se svými blízkými,
Přáteli k boji příliš mladými či starými,
A ač tím trpělo vaše srdce čestné,
Svůj žal jste v sobě drželi.

Svou cenu jste tím prokázali,
Tak jako při každé zkoušce.
Vy, nejlidštější zvířata na zemi —
Šlechetnější snad než lidé.

Šlechetnější pro vaše činy —
Vše co jste protrpěli a nevěděli proč;
Tušili pouze a příkazy plnili
Jen cválali jste — smrti vstříc.

Granátům jste neochvějně čelili
Řítily se do útoku, až nepřítel padl
K zemi jste pak zlomení se zhroutili —
Peklem prošli a nikdy nestýskali.

Vaše rudá krev rychle zemi zalévá —
Ležíte zapomenutí všemi,
Velké trpělivé oko se zavírá,
A umíráte — gentlemani.

Zdroj: vlastní překlad.

Text 6. T. V. B., *Old Horse o' Mine* (rok neznámý, během první světové války)

Hoof-beats, that rang on the crowded street,
Had never beat unto me
All the wealth of the gold in your old black hide,
All the grit of you loyalty;
But deep in the sand of a lonely land,
Out on many a far flung trail,
Your old hoofs spoke of a heart you broke
For me, that you might not fail.

Great eyes, that dusked in the green gums' wave,
Though I recked not that you were there,
That danced or dulled at the whim mayhap
Of a fancy unaware—
How the mateship grew in the depths of you,
When the waste spread its gauntness wide.
How you parched with me, how you marched with me,
Through that Hell of a thirst denied.

Brave Soul that sprung in the colt of you,
Ungessed in the years far back,
Ere your Fate ran out from a land of streams
To the drought of a sun-blazed track—
For the days since seen, for the pals we've been,
When Old Time sees us through—
O ! If then there be for the likes o' me,
A Heav'n—it must hold you, too.

Zdroj: H. S. GULLETT – C. BARRETT (eds.), *Australia in Palestine* [online],
Sydney 1919, s. 149 [cit. 2017-02-04]. Dostupné na:
<https://archive.org/details/australiainpales00gull>.

Překlad: *Ten můj starý kůň*

Zvuk kopyt co zněl na dláždění,
Nikdy mi nedal znát
Všechn poklad co skrývá tvé vzezření,
Tvoji oddanou tvář;
Však v pískách neznámé země cizí
Když po cestách se vláčíme,
Zvuk tvých kopyt teď ke mně mluví
O srdci tvém, pro mě zlomeném.

(...)

V hloubkách tvých rostlo souznění,
Když marnost své paže rozevřela
Jak jsi strádal se mnou, a krácel se mnou,
V žízni a středem pekla.

Udatná duše vzešla z hřібěte
Kdo by to hádal před lety?
Osud tě odvál ze země rodné
Sem na vyprahnuté trati.
Dny naše společné, přátelství společné!
A až čas nám na dveře zaklepe —
Ó! Jestli se do nebe dostanu
Musí tam být místo i pro tebe.

Zdroj: vlastní překlad.

Text 7. Henry Chappell, *A Soldier's Kiss* (rok neznámý, během první světové války)

Only a dying horse! pull off the gear,
And slip the needless bit from frothing jaws,
Drag it aside there, leaving the road way clear,
The battery thunders on with scarce a pause.

Prone by the shell-swept highway there it lies
With quivering limbs, as fast the life-tide fails,
Dark films are closing o'er the faithful eyes
That mutely plead for aid where none avails.

Onward the battery rolls, but one there speeds
Heedlessly of comrades voice or bursting shell,
Back to the wounded friend who lonely bleeds
Beside the stony highway where he fell.

Only a dying horse! he swiftly kneels,
Lifts the limp head and hears the shivering sigh
Kisses his friend, while down his cheek there steals
Sweet pity's tear, „Goodbye old man, Goodbye“.

No honours wait him, medal, badge or star,
Though scarce could war a kindlier deed unfold;
He bears within his breast, more precious far
Beyond the gift of kings, a heart of gold.

Zdroj: *Another War Horse: Jack May and 'A Soldier's Kiss'* [online], The Western Front Association [cit. 2014-04-30]. Dostupné na:
<http://www.westernfrontassociation.com/component/content/article/131-poetry/1843-another-war-horse-jack-may-and-a-soldiers-kiss.html>.

Překlad: *Vojákův polibek*

Jenom umírající kůň! odstrojte ho,
Vyměte udidlo ze zpěněné tlamy,
Odtáhněte ho stranou, ať nepřekáží na cestě,
Baterie děl dál pálí, bez přestávky.

Tady leží, vedle cesty rozbité
Nohy se chvějí, život z něj prchá,
Věrné oči již potaženy závojem
Oči prosící tiše o pomoc, která nepřijde.

Baterie postupuje, ale jeden se vrací,
Neposlouchá druhy a neslyší střelbu,
Zpět ke zraněnému příteli, co krvácí
Opuštěn podél kamenité cesty, tam, kde padl.

Jenom umírající kůň! rychle klesá,
Zvedá zvadlou hlavu a slyší chvějící se dech
Líbá svého přítele, a po tváři mu stéká
Slza žalu, „Sbohem, sbohem starý příteli.“

Žádná sláva ho nečeká, žádné vyznamenání,
Ač sotva by ve válce našli skvělejšího;
V hrudi bije mu mnohem cennější dar
Cennější než dar králů, srdce ze zlata.

Zdroj: vlastní překlad.

Text 8. Hans Spacek, *Umsonst das Klagen* (rok neznámý, během první světové války)

Rauh bläst die Trompete den Kriegsalarm,
Es tobt eine heftige Schlacht,
Doch trotz der Gefahren wirrem Schwarm
Hält ein treues Roß Totenwacht.

Wehklagend wiehert es durchs Schlachtrevier:
„Verlaß mich nicht, Du braver Held,
Steh‘ wieder auf, schwing Dich herauf zu mir,
Was soll allein ich hier im Feld?“

Umsonst das Klagen... Stumm der Reiter liegt,
Im Antlitz ruht ein sel‘ger Schein,
Das brave Roß, es hat ihn eingewiegt
Und wollte treu im Tod noch sein!

Zdroj: otištěno na dobové pohlednici.

Překlad: *Marné nářky*

Trubka k útoku vytrubuje
Úporná, těžká bitva zuří,
A přes nebezpečí vprostřed boje
Věrný kůň stráž u mrtvého stojí.

Žalostné řehtání nese se bojištěm:
„Neopouštěj mě, muži hrdinný,
Zvedni své tělo, vyskoč na mě
Co já si počnu samotný?“

Naříká marně... jezdec mlčky leží dál,
Na tváři svit svaté věčnosti,
Hrdinný kůň ho ke spánku kolébá
Chtěl při něm stát až do smrti!

Zdroj: vlastní překlad.

Text 9. Fráňa Šrámek, *Raport* (1905)

Na levém křídle a poslední
já budu stát,
a tušit nebude, oč prosit chci,
žádný kamarád –
a paty k sobě, špičky od sebe,
pro tebe, sne můj divný, pro tebe
já budu meldovat.

Hlásím, pane hejtmane,
že se mi zdál sen,
vojna byla a já ležel
v poli zastřelen;
a zrovna u mne váš kůň taky pad,
nám přáno bylo spolu umírat,
to z boží vůle jen...

To k ránu bylo as, neb měsíc zrud
a váš kůň hlavu zdvih,
a zvláštní věc, měl jako já
prostřelený břich,
a v jeho očích takový styd žal,
kdos divil se v nich, kdos se ptal
a ruce lomil v nich.

Že louky voní kol jetely
a kvete řeřicha –
a on... kůň... což byl vinen čím?
má díru do břicha,
že na něm seděl kdos, už nesedí
a oči vědět chtí, však nevědí
a v hrdle vysychá...

Oh, v hrdle vysychá... A chtěl by ržát...!
Že neví, neví p r o č ?
Sluníčko zlaté, což neměl on tě rád –
ty už ho nechceš... proč?
proč necinkne už nikdy podkova,
proč nebe v krvi, nohy z olova –
hó, toč se, světe, toč...!

Hlásím, pane hejtmane,
že byl to strašný sen,
ty oči zvířete, ty křičely
a z důlků lezly ven,
křičely na mne, jestli já to vím,
proč ležíme tu s břichem děravým –
co měl jsem říci jen...?

Hlásím, pane hejtmane,
a já to musím říci:
Tož, člověk rád jde, člověk musí jít,
když pán chce, smrti vstříc –
však koní šetřte, prosím tisíckrát,
to dobytče se strašně umí ptát,
proč nesmí žítí víc...

Zdroj: Fráňa ŠRÁMEK, *Modrý a rudý – Stříbrný vítr – Léto – Splav*, Praha 2000,
s. 34–35.

Text 10. Trooper Bluegum (Oliver Hogue), *The Horses Stay Behind* (rok neznámý, během první světové války)

In days to come we'll wander west and cross the range again;
We'll hear the bush birds singing in the green trees after rain;
We'll canter through the Mitchell grass and breast the bracing wind:
But we'll have other horses. Our chargers stay behind.

Around the fire at night we'll yarn about old Sinai;
We'll fight our battles o'er again; and as the days go by
There'll be old mates to greet us. The bush girls will be kind,
Still our thoughts will often wander to the horses left behind.

I don't think I could stand the thought of my old fancy hack
Just crawling round old Cairo with a 'Gyppo on his back.
Perhaps some English tourist out in Palestine may find
My broken-hearted waler with a wooden plough behind.

No; I think I'd better shoot him and tell a little lie:
"He floundered in a wombat hole and then lay down to die."
Maybe I'll get court-martialled; but I'm damned if I'm inclined
To go back to Australia and leave my horse behind.

Zdroj: H. S. GULLETT – C. BARRETT (eds.), *Australia in Palestine* [online],
Sydney 1919, s. 78 [cit. 2017-02-04]. Dostupné na:
<https://archive.org/details/australiainpales00gull>.

Překlad: *Koně tu zůstanou*

Brzy půjdem na západ a znovu přejdem pohoří,
Uslyšíme zpívat ptáky a na stromy zaprší
Budem cítit svěží vítr, cválat domovskou travinou,
Ale koně budou cizí. Naši koně tu zůstanou.

Večer u ohýnku budem vyprávět o Sinaji
Znovu projdem všechny bitvy, a jak půjdou dny,
Vrátí se staří známí, holky s radostí nám zapějí,
Přesto naše mysl bude bloudit ke koním, co tam zůstali.

Vím, že nesnesu pomyšlení na mého starého koníka,
Jak někde v Káhiře na zádech tahá egyptského rolníka
A jednou ho potká na cestách návštěvník anglický,
Mýho koně jak oře s pluhem a srdcem zlomeným.

Ne, ne, radši ho zastřelím a pak bych trochu zalhal,
„Padl po cestě do díry a mrtvý ležet zůstal.“
Ať mě soudí polní soud; bylo by hříšnou myšlenkou pro mě
Odjet do Austrálie a nechat tu svého koně.

Zdroj: vlastní překlad.

Text 11. E. L. D. Husband, *Příběh jednoho koně* (1919)

Bill byl vždy dobrým pánem, a nikdy ho neunavilo o mě pečovat. V horku, v prachu, v blátě; na poušti, na pláních, v kopcích – všude, všude – mě Bill vždy čistil a postaral se, abych dostal jídla, kolik mi náleží. Vedli jsme spolu dlouhé hovory; a já si skutečně myslím, že mi rozuměl, že chápal, co jsem mu říkal. Vždy byl ohleduplný, když mě nakládal, a než aby na cestách zahodil můj pytel krmiva, radši zahodil své vlastní věci. Vynasnažil se pro mě udělat, co mohl, a věřte mi, i já jsem se snažil pro něj udělat, co můžu. Bohužel ne všichni pánové jsou jako Bill, a ne všichni koně jsou (omluvte mou domýšlivost) jako Baldy.

(...)

Jsem stále zdravý a cítím se dobře, ač jsem už viděl Billa, jak se na mne lítostivě dívá a říká, „Baldy, čtyři kila obilí bez příloh, to není moc pro nejlepšího přítele člověka, co říkáš? Ale co, kamaráde, zvládáme to velmi dobře – velmi dobře, ty a já.“

(...)

Při jednom výpadu jsem jen o vlásek unikl kolonce „Usmrcen v akci“. Turek nám poslal pár granátů, a jeden přistál přímo pod nohama koně, co byl vedle mne, a poslal ho na věčný odpočinek. Dva další byli děraví jako cedník, ale zvládli jsme je dostat zpátky.

(...)

Několikrát jsme byli bez vody po šedesát hodin v kuse; a měli jsme mnoho únavných nočních pochodů. Hned poté, co jsme opustili Beerševu, jsem ztratil dobrou kamarádku. V sedle měla vojáka ze spojovacího oddílu a spolu následovali auto generála. Rychle cválala a najednou padla k zemi – byla mrtvá. Myslím, že zemřela žízni, neměla totiž tři dny vodu. Byla mi tak milá, propovíдали jsme spolu hodiny a hodiny. Zemřela tak, jak bych chtěl zemřít i já – jako voják.

(...)

Mám spoustu trápení s naší pracovní četou — mulami. Je to banda hladových kanibalů, a když nejsou spokojeny se svým přídělem obilí, utrhnou se v noci z lana a sežerou naše deky. Některé z nich dokonce ožvýchaly hřívu a ocas jednoho mého nemocného kamaráda — ráno vypadal strašlivě!

(...)

Zkusil jsem to trochu „zatáhnout“, a podařilo se mi oblafnout četaře; ale veterinář mě znal moc dobře, a tak jsem musel zůstat.

(...)

Naši pánové teď mluví o cestě domů, a já je slýchám šeptat — „Ano, oni zůstanou.“ — „Ach! Dělali svou práci statečně a dobře.“ — „Rád bych věděl, co se s nimi stane?“ Bill odjíždí domů; dnes za mnou přišel a řekl mi to. „Sbohem, Baldy, starý kamaráde. Byl jsi mi dobrým přítelem,“ řekl a pak byl pryč. Chtěl bych zůstat tady v Richonu, s Billem, a skončit zde svoje dny. (...) Ale Bill je pryč! Musím zůstat! Ať mě radši zastřelí—rychle—, protože pak půjdu do té krajiny věčného světla, a budu tam čekat, dokud na mne Bill nezavolá... A pak spolu budeme cválat po pláních až do konce věků.

Zdroj: vlastní překlad podle E. L. D. HUSBAND, *A Waler's Story* [online], in: H. S. Gullett – C. Barrett (eds.), *Australia in Palestine*, Sydney 1919, s. 71–77 [cit. 2017-02-04]. Dostupné na: <https://archive.org/details/australiainpales00gull>.

Text 12. De Condenbove, *Modlitba tažného koně u dělostřelectva* (rok neznámý, během první světové války)

Zde je má modlitba k tobě, můj pane.

Zacházej se mnou jako s živou bytostí, ne jako se strojem.

Dávej mi najíst a napít, pečuj o mne, a když skončíme svou práci, dobře mě hřebelcuj, ať správně proudí krev v mém těle, protože dobré hřebelcování je půl zdraví, nezapomínej! Čisti má kopyta a nohy a dobře je udržuj, protože jsou nejdůležitější částí mého těla.

Občas mě pohlad', buď na mne vždy milý, ať ti mohu sloužit s větší radostí a mohu tě milovat.

Neškubej otěžemi, nebičuj mne, když táhnu do kopce. Nenuť mě zrychlovat krok, protože nebudeš mít mou sílu, když ji budeš nejvíc potřebovat. Nikdy mě nebij a nekopej, když nerozumím tvým pokynům, snaž se místo toho, abych ti porozuměl. Pozoruj mne, a pokud nesplním tvé pokyny, zkontroluj, zda nejsem špatně zapřažen či nemám poraněná kopyta.

Neutahuj příliš popruhy: dovol mi hýbat hlavou. Nenakládej mi víc, než mohu utáhnout, a hlavně! modlím se k tobě, dobře mě každý měsíc okovej.

Podívej se mi na zuby, pokud nejím, možná mám zuby přerostlé nebo mám zub zkažený – a to velmi bolí, víš sám. Nepřivazuj mi hlavu v nepřírozeném úhlu a neber mi mou nejlepší zbraň proti mouchám a komárům – nestříhej mi totiž ocas.

Nemohu ti říct, kdy mám žízeň, proto mi často dávej čistou chladnou vodu. Dobře mě chraň před sluncem a přikrývej mě – ne když pracuji, ale když stojím v chladnu.

Vždy se s radostí pustím do každé práce, kterou mi naložíš: ve dne v noci tě budu trpělivě vyčkávat.

Jako každý jiný voják udělám v této válce vše, co mohu, bez očekávání kříže za zásluhy, s radostí budu sloužit své vlasti a tobě, a pokud bude třeba, s klidem a důstojně zemřu na bojišti; a proto, můj pane! buď ke mně milý a tvůj Bůh tě odmění.

Pokorně ti skládám tuto modlitbu, ve jménu Toho, kdo se narodil ve chlévě.

Zdroj: vlastní překlad podle *The Artillery Horse's Prayer*, in: Arthur R. WILSON, *Field Artillery Manual*, Vol. I [online], Menasha 1926, s. 2 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://catalog.hathitrust.org/Record/006585928>.

Text 13. Autor neznámý, *To Our Mules* (1918)

You half-bred beast 'twixt horse and ass,
Your good points here I'm going to pass,
They are so few that I could state
You'd think the devil your only mate.

But, just the same, to get your chance,
We brought you with us here to France ;
On box-cars first you all were placed,
Like tinned sardines you there were spaced.

And in this state you were more contented
Than on any line we've yet invented.
You've chewed our ropes and ate our nets,
A source of trouble to our „Vets.“

We built you many a decent stable ;
You tear it down for all you're able.
This is the way you choose to show
Your thanks for shelter from rain and snow.

And then it comes, the long, dark night,
To guard you all without a light.
When one or more of you gets loose,
You sure do „raise the very deuce.“

We fix you up just like a horse,
Although your looks are very coarse.
Your grooms have tried to keep you clean,
But their hard work can scarce be seen.

If Army rules regarding mules
Could be at once suspended,
The men would sing, „Long live the King,“
And feel their troubles ended.

Just one more word we'd like to add ;
We think the man an awful cad
Who first brought in the funny rule
To clean the harness of a mule.

Zdroj: *In & Out. Paper Published from Time to Time by the Canadian Field Ambulance in the Field*, Vol. 1, No. 1 (November 1918) [online], Early Canadiana Online, zde s. 30 [cit. 2016-11-15]. Dostupné na: http://eco.canadiana.ca/view/oocihm.8_06652_1.

Překlad: *Našim mulám*

Vy, co jste koněm a oslem zkříženy
Přejdu teď vaše kladné stránky
Tak málo jich je, že šlo by říci
Že jen s ďáblem jste kamarádky.

Přesto jsme řekli, ať zkusí štěstí
Do Francie jsme muly vzali
Do dobytčáků vás naložili
Jak sardinky vás tam namačkali.

A přesto vám tam lépe bylo
Než ve voze řádu nejvyššího.
Provazy jste sežraly a sežraly jste sítě
Kolik jen lékařům těžkostí způsobíte.

Zřídili jsme vám krásných stájí,
K zemi jste je strhly se vší mocí.
Takhle tedy nám muly poděkují
Za ochranu před plískanicí.

A pak ty dlouhé, temné noci.
V černé tmě u vás hlídkujeme
A pak když jedna utečete,
Divte se, že vás proklínáme.

Strojíme vás jak ušlechtilé koně
Přesto jak mizerného jste vzhledu
Muži vás chtějí mít čisté a v suchu
Sotva je jejich snahy vidět.

Předpisy správného obsluhování mul
Dojdou-li jednou zrušení
Všichni zapějí, „Ať žije král!“
Je konec našemu soužení.

Jen posledního slova dodejme.
Do zločinců bysme rádi nadávali
Tomu, co mohl zavést pravidel
Jak správně čistit postroj muly.

Zdroj: vlastní překlad.

Text 14. Erich Maria Remarque, *Na západní frontě klid* (1929)

Křik nepolevuje. Ale nemohou to být lidé. Člověk nedokáže tak hrozně křičet.

Katcza říká: „Ranění koně.“

Ještě nikdy jsem neslyšel koně křičet, a je mi to až k nevíře. Žal světa, muka tvorstva, divoká, hrůzná bolest úpí z toho jeku. Jsme bledí. Deterding vstává. „Rasi, rasi! Tak je přeci odstřelte!“

Je sedlák a zná koně. Velmi si to bere. A jako naschvál palba teď skorem mlčí. Tím zřetelnější je říčení zvířat. Nevíme už, odkud z té stříbrné, teď tolik tiché krajiny přichází, je neviditelný, přízračný, je všude mezi nebem a zemí, obludně mohutní – Deterding začíná zuřit a řvát: „Zastřelte je, tak je přece zastřelte, krucifix!“

„Vždyť musejí napřed odnést lidi,“ říká Katcza. „Měj rozum, člověče!“

Vstáváme a hledíme, kde ty koně jsou. Až je uvidíme, snad se to spíš vydrží. Meyer má triedr. Vidíme tmavou skupinu sanitáků s nosítka a černé, větší, pohybující se kupy. To jsou ranění koně. Ale ne všichni. Někteří cválají opodál, hroutí se a běží zase dál. Jeden má roztržené břicho, visí z něho dlouhé kusy střev. Zaplétá se do nich a padá, ale zase se zvedá.

Deterding popadá pušku a míří. Katcza mu sráží hlaveň k zemi. „Zbláznil ses –?“

Deterding se začíná třást a odhazuje pušku.

Usedáme a zacpáváme si uši. Ale ten děsný nářek, to sténání a kvílení se nám probíjí do mozku, probíjí se vším. Každý z nás něco snese, ale teď nám vyráží pot. Člověk by vyskočil a dal se na útěk, běžel by, lhostejno kam, jenom aby už tenhle nářek neslyšel. A přitom to nejsou lidé, nýbrž jenom koně.

Od temných skupin se zase oddělují nosítka. Pak zaznívají jednotlivé výstřely. Konečně! Ale konec tomu ještě není. Lidé se ke zraněným zvířatům nemohou dostat na spolehlivý dostřel. Vyděšení koně prchají, všechnu bolest v tlamách dokořán otevřených. Jedna z postav klesá na koleno, rána, jeden kůň se hroutí – a pak ještě jeden. Poslední zvíře se vzpíná na přední nohy a točí se dokola jako kolotoč, vsedě se točí, předníma nohama se odráží a točí se dokola, patrně má roztříštěnou páteř. Voják k němu běží a střílí. Pomalu, pokorně se kůň skládá.

Spouštíme ruce od uší. Křik zmlkl. Jenom dlouhý, odumírající sten se ještě chvěje vzduchem. Pak už tu zase jsou jenom světlice, svištění granátů a hvězdy.

Deterding odchází a kleje. „Rád bych věděl, jak k tomu přijdou. Copak za něco můžou?“ Později se k tomu ještě jednou vrací. Jeho hlas je vzrušený, zní málem slavnostně, když dodává: „Řeknu vám, to je největší sprostárna, že zvířata jsou ve válce.“

Zdroj: Erich Maria REMARQUE, *Na západní frontě klid*, Praha 1967, s. 42–43.

Text 15. Gamma (Gustav Jaroš), *Němí* (1918)

Přes čtyři roky píšou tisíce noviny denně ve všech zemích o utrpení lidí zasažených válkou, ale za celé ty čtyři roky nebylo skoro napsáno slova o utrpení mimolidských bytostí, které donuceny byly stát se pomocníky velikého vraždění lidského. Zvířata myslím, zejména koně a psy. Arci, tu a tam kmitla se žurnálem také zmínka o zvířeti, ale to novinář chtěl čtenáře tklivě pobavit, a vyprávěl mu, mezi dvěma bitvami, tu dojemnou povídku o opuštěném kanárku, kterého se kdesi v rozbité Belgii ujali šlechtní huláni bavorští (ó! jemná srdce německá!), po druhé zas něžnou idylku o kočičce, zůstavené ve troskách vesnice italské, až ji vzali pod ochranu ušlechtilí střelci tyrolští (ó! jemná srdce německá!)

Ale o utrpení statisíců koní a tisíců psů na bojištích něžnoduchý novinář se zamlčel; a všichni novináři, po celé Evropě, v nespočítaných novinách unisono mlčí o nich, déle než čtyři leta, jako by jich tam vůbec nebylo, nebo jako by nebyli vůbec trpěli, anebo — jako by utrpení takového způsobu nestála vůbec kulturnímu člověku za pozornost.

(...)

Jaké strasti musila protřpět zvířata na bojištích, lze nám jen tušit. Zdá se, že byly strašné, strašnější než utrpení lidí. Jen kusými nápověďmi jich jsou ty zjevy zbědovaných koní, kteří nyní vracejí se s bojišť, se živými ranami, s očima úžasných, nikdy nevidaných pohledů, jež dávají tušit hrůzy přežití; nebo obrazy válečných ilustrátorů, fotografie, nahodilé vypravování vojákův o koních, kteří sešileli, zprávy o příšerných léčbách v koňských nemocnicích... Trpěla ta zvířata od přítele i nepřitele, miliardy ran bičův, ostruh, projektilů sypaly se na ně v jediném lijáku na strmém bezcestí horském, v bahnech, závějích — o tom všem čtyři leta se už mlčí, a jen občas dojatý žurnalista opráší tklivou idylku o opuštěném kanárkově a kočičce šťastně zachráněných jemnými srdci německými...

Utrpení zvířat v této válce bylo ethicky horší o to, že ona byla zcela bez viny na ní; tím podstatně liší se jejich utrpení od utrpení lidského. Z nás lidí nikdo nebyl a není zcela prost viny na válce; všichni bez výjimky jsme ji po leta a leta připravovali ... Ale tato zvířata, která jsme strhli brutální mocí lidské přesily do velikého krvavého víru, ocitla se v utrpení nevinně.

Nemysleme si ve své naduté lidské osobivosti, že tito trpitelé nevinní nepochopují své

křivdy! nedávejme se klamat jejich mlčením! To mlčení není němé, ale mluví vážnou řečí, jen kdybychom se odhodlali ji slyšet! V pohledech těch zvířat jsou obžaloby naše: odvažte se popatřit do zcela zvláštních očí těchto bytostí, jež se vracejí s bojišť, aby těžce pracovaly dál až do skonu, a zahlédnete tam přísný soud nad námi lidmi. Nezáleží vám snad na tom soudu, ale mělo by vám záležet, neboť i tyto němé soudy jsou soudy téže ethické povahy a podstaty jako soudy lidské, za nimi mluví týž Duch života, tentýž bůh svobody a spravedlnosti jako za soudy našimi. Je nalahavě třeba dřív porozumět pohledům těchto očí, abyste mohli doopravdy porozumět mluvě trpících očí lidských.

Zdroj: GAMMA (Gustav JAROŠ), *Hlas/1918. Poznámky z oněch dnů*, Praha 1919, s. 277–284.